

Biblioteka

Izveštaji

14

Biblioteka
Izveštaji
14

POSTUPANJE PREMA
LICIMA LIŠENIM SLOBODE I

Izdavač
Beogradski centar za ljudska prava
Beogradska 54, Beograd,
Tel/fax. (011) 308 5328, 344 7121
e-mail: bgcentar@bgcentar.org.rs;
www.bgcentar.org.rs

Za izdavača
dr Vesna Petrović

Urednik
Žarko Marković

ISBN 978-86-7202-????????????

Tiraž
800 primeraka

Priprema i štampa
Dosije studio, Beograd

POSTUPANJE PREMA LICIMA LIŠENIM SLOBODE I

Izveštaj

Beogradski centar za ljudska prava
Beograd, 2010

**Objavlivanje ovog izveštaja finansijski su pomogli
Evropska unija i Institut za otvoreno društvo
(Open Society Institute).**

OPEN SOCIETY INSTITUTE

**Za sadržaj izveštaja odgovoran je isključivo Beogradski centar za
ljudska prava. Stavovi izneti u njemu nikako se ne mogu smatrati
stavovima Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.**

SADRŽAJ

Skraćenice i značenje reči i izraza.	7
Uvodne napomene	9
Metodologija	12

I DEO

1. Navodi o zlostavljanju	17
2. Upotreba mera prinude	23
3. Odnosi između zatvorskog osoblja i lica lišenih slobode.....	26
4. Nasilje među licima lišenim slobode	29
5. Disciplinski prestupi, postupci i mere	32
6. Posebne mere.....	36
7. Pretres.....	37
8. Smeštaj i prenaseljenost	39
9. Režim	46
10. Kontakt sa spoljnim svetom	50
11. Posebne kategorije lica lišenih slobode	52
12. Zdravstvena zaštita	53

II DEO

1. Kazнено–popravni zavod u Somboru	65
---	----

2. Okružni zatvor u Subotici	71
3. Okružni zatvor u Zaječaru	78
4. Okružni zatvor u Negotinu	84
5. Okružni zatvor u Novom Pazaru	88
6. Kazнено – popravni zavod za žene u Požarevcu	93
7. Okružni zatvor u Kraljevu	99
8. Okružni zatvor u Kragujevcu	104
9. Okružni zatvor u Novom Sadu	109
10. Kazнено – popravni zavod u Požarevcu	116
11. Okružni zatvor u Šapcu	125
12. Okružni zatvor u Zrenjaninu	130
13. Specijalna zatvorska bolnica u Beogradu	135
14. Okružni zatvor u Beogradu	140
15. Okružni zatvor u Smederevu	146
16. Kazнено-popravni zavod u Čupriji	151
17. Kazнено-popravni zavod u Nišu	156
18. Okružni zatvor u Kruševcu	165
19. Okružni zatvor u Čačku	172
20. Okružni zatvor u Užicu	177

SKRAĆENICE I ZNAČENJE REČI I IZRAZA

Skraćenice:

- CPT – Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja
- KPZ – kazneno-popravni zavod
- KZ – Krivični zakonik Republike Srbije
- OZ – okružni zatvor
- SZB – Specijalna zatvorska bolnica
- ZIKS – Zakon o izvršenju krivičnih sankcija
- ZKP – Zakonik o krivičnom postupku

Značenje reči i izraza:

lica lišena slobode – pod ovim izrazom podrazumevamo sva lica koja se na osnovu Zakona o izvršenju krivičnih sankcija mogu smestiti u ustanove za izvršenje krivičnih sankcija pod nadležnošću Uprave za izvršenje krivičnih sankcija; u ovom izveštaju ovaj izraz će se najčešće odnositi na lica osuđena na kazne zatvora u krivičnom ili prekršajnom postupku i lica koja se nalaze u pritvoru na osnovu odluke suda;

zatvorenici – ovaj izraz ćemo koristiti u smislu u kom se koristi i u Evropskim zatvorskim pravilima i dokumentima Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, što znači da pod njim podrazumevamo sva lica koja se na osnovu odluke suda ili iz bilo kog drugog razloga mogu naći u zatvoru; po pravilu, ovaj izraz će imati jednako značenje kao i izraz „lica lišena slobode,,;

zavod – ovaj termin koristićemo u smislu u kom se upotrebljava u Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija; prema ovom zakonu, u zavode spadaju: kazneno-popravni zavodi, okružni zatvori, kazneno-popravni zavod za žene, kazeno-popravni zavod za maloletnike i vaspitno-popravni dom za maloletnike.

UVODNE NAPOMENE

Beogradski centar za ljudska prava od maja 2009. godine sprovodi projekat pod nazivom „Sprečavanje i kažnjavanje mučenja – od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse“, čiji je cilj unapređivanje pravne regulative i prakse državnih organa u pogledu sprečavanja i kažnjavanja mučenja i drugih nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka. Projekat će trajati tri godine, tokom kojih će saradnici Beogradskog centra sistematski pratiti aktivnosti svih državnih organa od značaja za sprečavanje i kažnjavanje mučenja i drugih oblika zlostavljanja. Kako su žrtve zlostavljanja po pravilu lica lišena slobode, posebna pažnja biće posvećena radu državnih organa u čijoj nadležnosti se nalaze ustanove u kojim ova lica borave.

Srbiju obavezuju mnogi međunarodni ugovori o ljudskim pravima, između ostalih i oni kojima je propisana zabrana mučenja i drugih oblika zlostavljanja i određeni mehanizmi zaštite i prevencije zlostavljanja, kako oni usvojeni pod okriljem Ujedinjenih nacija, kao što su Pakt o građanskim i političkim pravima i Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, tako i oni usvojeni pod okriljem Saveta Evrope, kao što su Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka. Uz to, kao članica Saveta Evrope, Srbija ima obavezu da uskladi svoje zakonodavstvo i pravnu praksu sa praksom Evropskog suda za ljudska prava, koji je dao ogroman doprinos definisanju i unapređivanju standarda postupanja prema licima lišenim slobode. Jednako važnu ulogu u definisanju i stalnom unapređivanju standarda postupanja prema licima lišenim slobode ima i Evropski komitet za sprečavanje mučenja (CPT), koji je do sada dva puta posetio Srbiju i dao preporuke u cilju efikasnijeg sprečavanja mučenja i drugih oblika zlostavljanja. Zbog toga ćemo tokom celog projekta posebnu pažnju posvetiti usklađivanju pravne regulative i prakse naših državnih organa sa praksom, stavovima i preporukama ova dva tela, ali i Evropskim zatvorskim pravilima, usvojenim i razvijanim takođe pod okriljem Saveta Evrope

Najveći broj lica lišenih slobode u Srbiji nalazi se u ustanovama pod nadležnošću Ministarstva pravde, odnosno Uprave za izvršenje krivičnih sankcija: kazneno-popravnim zavodima, okružnim zatvorima i Specijalnoj zatvorskoj bolnici. Zahvaljujući činjenici da su ove ustanove poslednjih godina postale otvorenije za građane, moguće je kontinuirano praćenje njihovog rada, koje uključuje i neposredan uvid u postupanje prema licima lišenim slobode, koji se ostvaruje kroz posete. Saradnici Beogradskog centra su u periodu od avgusta 2009. do jula 2010. godine posetili dvadeset ustanova u kojima se izvršavaju kazne zatvora izrečene u krivičnom i prekršajnom postupku i mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, obaveznog lečenja narkomana i obaveznog lečenja alkoholičara, i to: kazneno-popravne zavode u Somboru, Požarevcu, Šapcu, Čupriji i Nišu, kazneno-popravni zavod za žene u Požarevcu, okružne zatvore u Subotici, Zaječaru, Negotinu, Novom Pazaru, Kraljevu, Kragujevcu, Novom Sadu, Zrenjaninu, Beogradu, Smederevu, Kruševcu, Čačku i Užicu i Specijalnu zatvorsku bolnicu u Beogradu. Osim za namene predviđene Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija, gotovo sve ove ustanove koriste se i za smeštaj lica lišenih slobode u nadležnosti policije. Radi se osobama koje policija zadržava od trenutka lišenja slobode do donošenja odluke o određivanju pritvora. Prilikom poseta ovim ustanovama najveća pažnja je posvećena postupanju zatvorskog osoblja prema licima lišenim slobode, ali su pažljivo posmatrani i uslovi u kojim ova lica borave, način funkcionisanja ustanova i uslovi u kojim njihovo osoblje radi. Informacije o radu ustanova za izvršenje krivičnih sankcija nisu prikupljane samo tokom poseta, već i putem telefonskih razgovora sa licima lišenim slobode, njihovim porodicama i bliskim osobama, ali i praćenjem izveštaja međunarodnih tela i organizacija, državnih organa, nevladinih organizacija i medija.

Kao rezultat ovih aktivnosti nastao je izveštaj koji je pred vama. Izveštaj sadrži dva dela.

Prvi deo sadrži u najvećoj meri opšte ocene o postupanju prema licima lišenim slobode u svim posećenim ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija, sa napomenama o zajedničkim ili specifičnim problemima ili nepravilnostima u radu ovih ustanova, ali i uz navođenje pozitivnih primera koji mogu poslužiti kao model postupanja i za druge ustanove. Najveća pažnja posvećena je postupanju i odnosu zatvorskog osoblja prema licima lišenim slobode i materijalnim uslovima boravka u posećenim ustanovama. Ovaj deo sadrži i kratke osvrtne na pojedina zakonska rešenja

značajna za postupanje prema licima lišenim slobode. Važno je istaći da je Zakon o izvršenju krivičnih sankcija izmenjen tokom 2009. godine i da se zbog toga javila potreba za izmenama ili usvajanjem novih podzakonskih akata (pravilnika) neophodnih za njegovu primenu, međutim, do zaključenja ovog izveštaja nisu usvojeni novi pravilnici, niti su izmenjeni postojeći.

Drugi deo sadrži kratke pojedinačne izveštaje o svakoj ustanovi, u približno jednakoj formi u kojoj su dostavljani upravama ovih ustanova po okončanju poseta.

Za uspešno sprovođenje projekta Beogradski centar za ljudska prava duguje zahvalnost Upravi za izvršenje krivičnih sankcija, koja je pozitivno odgovorila na gotovo sve zahteve za posete, i omogućila da se one sprovedu na najbolji mogući način. Jednaku zahvalnost dugujemo i svim zaposlenim u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija.

Ceo projekat i objavljivanje ovog izveštaja pomažu Evropska unija i Institut za otvoreno društvo (*Open Society Institute*). Za sadržaj izveštaja odgovoran je isključivo Beogradski centar za ljudska prava. Stavovi izneti u njemu nikako se ne mogu smatrati stavovima Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Posete su sprovedli i izveštaj pripremili saradnici Beogradskog centra za ljudska prava: Nevena Dičić, Dina Dobrković, Bojan Gavrilović, Marija Ilić, Igor Kuzmanović, Žarko Marković, Marina Mijatović, Milena Šterić i Jovana Zorić. U tome su im pomogli Darko Jojić, Dubravka Neimarević i Jelena Radojković.

METODOLOGIJA

Kao što smo u uvodnom delu pomenuli, sve posete su vršene uz odobrenje Uprave za izvršenje krivičnih sankcija. Dakle, sve posete su bile najavljene. Od Uprave je odobrenje obično zahtevano nekoliko dana pre termina planiranog za posetu. Posete su odobravane uglavnom brzo, a svakim odobrenjem za posetu saradnicima Beogradskog centra za ljudska prava odobran je neograničen pristup prostorijama zavoda, pristup svim dokumentima koji se tiču položaja lica lišenih slobode a ne predstavljaju službenu tajnu, mogućnost razgovora sa osuđenim i prekršajno kažnjenim licima uz njihov pristanak, bez prisustva osoblja zavoda i mogućnost razgovora nasamo sa bilo kim od zaposlenih u zavodu. Sve ovo je u svakom zavodu, bez izuzetka, bilo i omogućeno. Važno je istaći da prilikom poseta nije bilo moguće razgovarati sa pritvorenim licima, jer Zakonik o krivičnom postupku propisuje da je za posetu pritvorenim licima neophodno odobrenje nadležnog sudije, a kako pre poseta nismo znali ko su lica koja se nalaze u pritvoru, nismo ni mogli znati ko je sudija nadležan za vođenje postupka protiv njih.

U zavisnosti od veličine ustanove, posete su trajale jedan ili dva dana. Tim Beogradskog centra za ljudska prava je sastavljen od pravnik i lekara, i brojao je prilikom posete svakoj ustanovi najviše sedam članova.

Pre svake posete, prikupljeni su svi dostupni podaci o ustanovi koju treba posetiti. To su bili izveštaji CPT, nevladinih organizacija, državnih organa i medija, i informacije prikupljene razgovorima sa licima lišenim slobode i njima bliskim osobama. Kako nismo mogli razgovarati sa pritvorenicima, nekada smo pre posete o postupanju prema pritvorenicima razgovarali sa advokatima koji često imaju klijente u pritvoru ustanove koja se posećuje.

Svaka poseta počinjala je razgovorom sa upravom ustanove, najčešće upravnikom i načelnicima službi u zavodu. Zatim je pregledana dokumentacija, pre svega evidencije o upotrebi mera prinude i disciplinskim postupcima i merama. Nakon toga, sledio bi obilazak prostorija u kojim lica lišena slobode borave (ćelija – spavaonica i zajedničkih prostorija),

kuhinje, trpezarije, kupaonica, šetališta, mesta za rekreaciju, ambulante i stacionara (ukoliko postoji). Posle toga, vršeni su razgovori sa osuđenima, prekršajno kažnjenim licima i zaposlenim u zavodu. Razgovori sa osuđenicima i pritvorenim licima su vršeni isključivo uz njihov pristanak, pri čemu su nekada inicijatori razgovora bili sami osuđenici, koji su se prijavljivali za razgovor tokom našeg obilaska prostorija, a nekada su se razgovori obavljali na našu inicijativu. Pri tome, trudili smo se da iniciramo razgovor sa osuđenicima za koje postoji najveća verovatnoća da su bili žrtve zlostavljanja – onima prema kojima su upotrebljavane mere prinude i onima protiv kojih su vođeni disciplinski postupci i izricane disciplinske mere, naročito mera upućivanja u samicu. Svi razgovori su vršeni bez prisustva osoblja ustanove. Ukoliko bi osuđenici tvrdili da su prema njima učinjene neke nepravilnosti, tražili smo objašnjenja od osoblja ili ponovo tražili uvid u dokumentaciju. Razgovori sa osobljem vršeni su takođe nasamo. Na kraju posete, ponovo je obavljan razgovor sa upravnikom i/ili načelnicima službi, koji je služio za sumiranje utisaka i dobijanje potrebnih objašnjenja. Neko vreme nakon posete prikupljane su dodatne informacije o ustanovi i eventualno vršeni telefonski razgovori sa osuđenicima s kojima je razgovor vršen i tokom posete, ili drugim osuđenicima, i tek onda sastavljan kratak izveštaj o poseti, sa kratkim preporukama.

Za potrebe ovog izveštaja, informacije o ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija prikupljane su tokom cele godine, iz različitih izvora.

I DEO

1. NAVODI O ZLOSTAVLJANJU

Informacije o navodnom zlostavljanju lica lišenih slobode od strane zatvorskog osoblja dobijali smo na nekoliko načina. Najviše informacija dobijali smo prilikom poseta kaznenim ustanovama, razgovarajući sa osuđennicima, od kojih su neki tvrdili da su oni sami žrtve zlostavljanja, a neki da su svedoci zlostavljanja. Pritužbe osuđenika na ponašanje zatvorskog osoblja smo dobijali i telefonom, a ređe i poštom. Pored toga, dešavalo se da nas o navodnom zlostavljanju lica lišenih slobode telefonom ili poštom obaveštavaju članovi njihovih porodica ili njima bliske osobe. Kada su u pitanju pritvoreni, ovo je bio i jedini način na koji smo dobijali podatke o njihovom navodnom zlostavljanju, jer nam usled zakonskih ograničenja nije bilo dozvoljeno da sa njima razgovaramo prilikom poseta.¹ Sve osobe od kojih smo dobijali pritužbe na postupanje zatvorskog osoblja informisali smo o dostupnim mehanizmima zaštite i uslovima pod kojim tu zaštitu mogu dobiti.

Kad je u pitanju fizičko zlostavljanje, najveći broj pritužbi odnosio se na postupanje službe obezbeđenja u KPZ u Požarevcu, KPZ u Nišu i KPZ za žene u Požarevcu, svega nekoliko na postupanje službe obezbeđenja u okružnim zatvorima u Beogradu i Subotici, a po jedna pritužba odnosila se na navodno zlostavljanje u okružnim zatvorima u Kragujevcu i Užicu. Nismo dobili pritužbe koje bi se odnosile na fizičko zlostavljanje u ostalim kaznenim ustanovama koje smo posetili.

1 ZKP u članu 150, st. 1 propisuje da pritvorenika po odobrenju istražnog sudije i pod njegovim nadzorom ili nadzorom lica koje on odredi, u granicama kućnog reda, mogu posećivati bliski srodnici, a po njegovom zahtevu – lekar i druga lica. U stavu 3 istog člana kaže se: „Zaštitnik građana, Komisija Narodne skupštine, u skladu sa zakonom i međunarodna organizacija, u skladu sa potvrđenim međunarodnim ugovorom, ima pravo da nesmetano posećuje pritvorena lica i da sa njima razgovara bez prisustva drugih lica.“ Iz ovoga proizilazi da domaća nevladina organizacija pritvorenika može posetiti samo ako on to zahteva, uz odobrenje sudije. Kako pre poseta nismo znali ko su lica u pritvoru, nismo ih ni mogli zamoliti da traže odobrenje sudije za našu posetu. Dakle, prilikom poseta nismo razgovarali sa pritvorenicima.

Većinu pritužbi zbog navodnog fizičkog zlostavljanja u KPZ u Požarevcu² primili smo od osuđenika koji su boravili u VII paviljonu.³ Oni su tvrdili da obezbeđenje u ovom paviljonu povremeno bez potrebe ili prekomerno upotrebljava zakonom propisane mere prinude (najčešće gume-nu palicu), ali i da se dešava da stražari rukama i nogama udaraju osuđeni-ke u situacijama u kojim nije ispunjen nijedan od zakonom propisanih uslova za upotrebu mera prinude.⁴ Prema tvrdnjama osuđenika, dešava se da u situacijama u kojim je zaista neophodno upotrebiti mere prinu-de, obezbeđenje nastavi da ih koristi i kada prestanu razlozi za njihovu upotrebu, i to kao vid kazne (najčešće se radi o udaranju osuđenika gu-menom palicom i nakon što je prestao njegov napad na drugog osuđenika ili zatvorsko osoblje ili nakon što je prestao da pruža otpor).⁵ Pored toga, pojedini osuđenici su tvrdili da obezbeđenje ponekad upotrebljava silu da bi kaznilo ponašanje osuđenika koje nije takvo da zahteva upotrebu mera prinude, niti predstavlja bilo koji od zakonom predviđenih disciplinskih prestupa.

Nijedan od osuđenika sa kojim smo razgovarali tokom posete KPZ u Požarevcu tada nije imao vidljive tragove povređivanja, niti je imao me-dicinsku dokumentaciju kojom bi mogao dokazati da je imao povrede

- 2 Opširnije o poseti KPZ u Požarevcu vidi pod II.10.
- 3 KPZ u Požarevcu je jedini zavod zatvorenog tipa sa posebnim obezbeđenjem u Srbiji, što znači da se radi o zavodu najvišeg stepena obezbeđenja. Unutar ovog zavoda, pored Posebnog odeljenja za izdržavanje kazne zatvora za krivična dela organizovanog kriminala (u kome u vreme naše posete još nije bilo osuđenika), najviši stepen obezbeđenja postoji u VII paviljonu.
- 4 ZIKS u članu 129 propisuje da se mere prinude mogu primeniti samo kada je neophodno da se spreči: 1) bekstvo osuđenog; 2) fizički napad na drugo lice; 3) nanošenje povrede drugom licu; 4) samopovređivanje; 5) prouzrokovanje ma-terijalne štete; 6) aktivan i pasivan otpor osuđenog. Pod aktivnim otporom po-drazumeva se svako suprotstavljanje osuđenog zakonitim službenim merama, radnjama i nalogima službenog ili ovlašćenog lica koje se vrši zaklanjanjem ili držanjem za lice ili predmet, otimanjem, stavljanjem u izgled da će se lice napasti ili preduzimanjem slične radnje (čl. 129, st. 2). Pod pasivnim otporom podra-zumeva se svako suprotstavljanje osuđenog zakonitim službenim merama, radn-jama i nalogima službenog ili ovlašćenog lica koje se vrši oglašivanjem ili zauzi-manjem klečećeg, sedećeg, ležećeg ili sličnog položaja (čl. 129, st. 3).
- 5 Pravilnik o merama za održavanje reda i bezbednosti u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija u članu 16, st. 3 propisuje da je ovlašćeno lice dužno da prestane sa upotrebom gumene palice čim prestane napad ili otpor lica prema kome je upotrebljena.

koje su bile rezultat zlostavljanja. Oni su tvrdili da se zdravstveni pregled nakon upotrebe mera prinude vrši samo kada su one upotrebljene u skladu sa zakonom, ali nikada u slučajevima zlostavljanja.

Neki od osuđenika iz KPZ u Požarevcu s kojima smo razgovarali prilikom posete su nam se kasnije javljali telefonom i rekli da nisu snosili nikakve posledice zbog razgovora koje smo vodili.

Tvrdnje o navodnom fizičkom zlostavljanju u KPZ u Nišu⁶ odnosile su se uglavnom na postupanje službe obezbeđenja u II paviljonu.⁷ Naime, pojedini osuđenici su tvrdili da obezbeđenje povremeno batinama kažnjava disciplinske prestupe, a češće preti osuđennicima prebijanjem. Uglavnom, osuđenici su tvrdili da se u ovom paviljonu obezbeđenje loše ophodi prema njima. Tokom posete ovom zavodu, i sami smo mogli videti da pojedini stražari u II paviljonu s osuđennicima komuniciraju na neprimeren način. Stražari su vikali na osuđenike, koji se pritom nisu ponašali ni najmanje nepristojno, niti su nagoveštavali da bi se na bilo koji način mogli ponašati suprotno pravilima o ponašanju u zavodu. Uopšte, pojedini stražari su se osuđennicima obraćali izrazito pretećim tonom. Bilo je vidljivo da kod većine osuđenika postoji izražen strah od zaposlenih obezbeđenja.

Gotovo sve osuđenice sa kojim smo razgovarali tokom posete Kazneno-popravnog zavodu za žene u Požarevcu⁸ tvrdile su da je obezbeđenje sklonu fizičkom zlostavljanju. Prema njihovim navodima, nije retko da se osuđenice vezuju i odvođe u samicu ili praznu prostoriju, i onda tamo tuku gumenim palicama. Prilikom posete bilo je lako uočiti da se osuđenice plaše zatvorskog osoblja. Obilazeći zavod, primetili smo da prilikom ulaska zatvorskog osoblja u prostorije u kojim osuđenice borave, one prestrašeno ustaju sa kreveta na kojim sede ili leže, jer se takvo ponašanje kažnjava.⁹

6 Opširnije o poseti KPZ u Nišu vidi pod II.17.

7 U ovom paviljonu nalaze se uglavnom osuđenici koji se nalaze pod pojačanim nadzorom. Smeštaj pod pojačan nadzor je mera koja se može narediti prema osuđenom za koga postoji opasnost od bekstva, nasilničkog ponašanja, samopovređivanja ili ugrožavanja reda i bezbednosti druge vrste, koja se na drugi način ne može otkloniti (čl. 136 ZIKS).

8 Opširnije o poseti KPZ za žene u Požarevcu vidi pod II.6.

9 O disciplinskim postupcima zbog ležanja ili spavanja u krevetima van vremena predviđenog za odmor vidi opširnije I.5.

Kada su u pitanju primedbe na račun zatvorskog osoblja u Okružnom zatvoru u Beogradu, one su se ticale pre svega navodno neadekvatne reakcije službe obezbeđenja na maltretiranje koje pojedini pritvorenici trpe od strane drugih pritvorenika.

Prema navodima nekoliko osuđenika iz Okružnog zatvora u Subotici,¹⁰ par zaposlenih u službi obezbeđenja ovog zatvora povremeno bez opravdanog razloga ili prekomerno primenjuje silu, najčešće odvođeci lica prema kojim se sila primenjuje u prostoriju namenjenu za izolaciju.

Po jednu pritužbu na postupanje službe obezbeđenja dobili smo u okružnim zatvorima u Kragujevcu i Užicu. Obe su se odnosile na po jedan slučaj navodnog zlostavljanja. Prema rečima osuđenika iz ovih zatvora, ovi slučajevi su pre izolovani incidenti nego vid uobičajenog ponašanja obezbeđenja.

Od svih osuđenika koji su nam na bilo koji način dostavljali informacije o navodnom fizičkom zlostavljanju, samo je jedan podneo pritužbe upravniku ustanove u kojoj boravi i direktoru Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, dok su svi ostali kao razlog za nepodnošenje pritužbi nadležnim instancama naveli strah od odmazde. Pored toga, kod izvesnog dela osuđenika postoji uverenje da pritužbe koje u pismenoj formi podnose upravicima ili načelnicima zavodskih službi ni ne dolaze do njih. Ove tvrdnje nije bilo moguće u potpunosti proveriti tokom poseta. Ipak, kako su nam se neki osuđenici u KPZ u Požarevcu žalili da se dešava da ne samo pritužbe upućene upravniku i načelnicima službi, već i pisma upućena na različite adrese (najčešće direktoru Uprave za izvršenje zavodskih sankcija i sudovima) ni ne bivaju poslata, proverili smo ove navode, u meri u kojoj je to bilo moguće, i utvrdili da se pošta i pritužbe uredno dostavljaju. U ovo su se kasnije mogli uveriti i osuđenici koji su sumnjali da zatvorsko osoblje uništava poštu, jer su im stigli odgovori na pisma koja su poslali (nekoliko osuđenika koji su iznosili ove tvrdnje su nam nakon posete javili da su dobili odgovore državnih organa kojima su pisali).

Razgovarajući sa osuđenima, primetili smo da su slabo informisani o tome kome mogu uputiti pritužbe zbog zlostavljanja ili povrede bilo kog prava zajamčenog domaćim i međunarodnim propisima. Najbolje poznaju pravila o podnošenju predstavke upravniku zavoda,¹¹ odno-

10 Opširnije o poseti Okružnom zatvoru u Subotici vidi pod II.2.

11 ZIKS u članu 114, st. 3 propisuje da osuđeni ima pravo pritužbe upravniku zavoda zbog povrede prava ili drugih nepravilnosti koje su u zavodu učinjene prema

sno direktoru Uprave za izvršenje krivičnih sankcija,¹² ali ovu mogućnost retko koriste jer ne veruju da postupak istrage koji sprovodi upravnik, odnosno Uprava za izvršenje krivičnih sankcija može biti poverljiv, odnosno da može biti vođen tako da lice lišeno slobode koje je postupak iniciralo bude zaštićeno od eventualne odmazde službenih lica. Uz to, dobar deo osuđenika sa kojim smo razgovarali ne veruje da upravnik, odnosno Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, ozbiljno postupaju po pritužbama. Pravilnik o kućnom redu u kazneno-popravnim zavodima i okružnim zatvorima u članu 70 propisuje da osuđenik, izuzetno, može pismeno tražiti da se neposredno obrati upravniku, bez navođenja razloga, preko posebnog sandučeta. U praksi, ostvarivanje ovog prava najviše zavisi od veličine ustanove, odnosno broja lica lišenih slobode koja se u njoj nalaze. U manjim zavodima (gotovo svim okružnim zatvorima) upravnik je obično lako dostupan, i moguće je sa njim razgovarati, dok se u većim zavodima ovo pravo teže ostvaruje. Ipak, dešava se da je u većim zavodima lako dostupan neko od načelnika zavodskih službi,¹³ kao što je to slučaj sa načelnikom službe obezbeđenja u KPZ u Požarevcu, s kojim je, prema rečima osuđenika, lako uspostaviti komunikaciju. Inače, primetili smo da najbolji odnosi između lica lišenih slobode i zatvorskog osoblja i uprave postoje u onim ustanovama u kojim upravnik i načelnici zavodskih službi često posećuju prostorije u kojim borave lica lišena slobode i razgovaraju sa njima. U tim ustanovama, a radi se najčešće o manjim zavodima, dobili smo i najmanje pritužbi na račun zatvorskog osoblja.

Veliki broj osuđenika, posebno u manjim zavodima, ne zna da postoji mogućnost podnošenja pritužbe Zaštitniku građana. Zakonom o Zaštitniku građana propisano je da lica lišena slobode imaju pravo da pritužbu ovom organu podnesu u zapečaćenoj kovrti, a da se u ustano-

njemu. Na osnovu člana 40 Pravilnika o kućnom redu za primenu mere pritvora, pritvorenici se pritužbom mogu obratiti ne samo upravniku zavoda, već i predsedniku suda koji vrši nadzor nad pritvorenicima.

- 12 ZIKS u članu 144a, st. 1 propisuje da osuđeni, ukoliko smatra da je njegovo pravo povređeno postupanjem upravnika, može podneti pritužbu direktoru Uprave za izvršenje krivičnih sankcija. Uz to, direktoru Uprave je moguće podneti žalbu na rešenje upravnika zavoda doneto po pritužbi, ili žalbu zbog toga što upravnik zavoda nije odgovorio na pritužbu (čl. 114, st. 5).
- 13 U Okviru svakog zavoda mogu postojati sledeće službe: služba za tretman, služba za obezbeđenje, služba za obuku i upošljavanje, služba za zdravstvenu zaštitu i služba za opšte poslove.

vama u kojim se ova lica nalaze moraju na vidan i javan način obezbediti odgovarajuće koverta (o čemu treba da se staraju uprave ovih ustanova, kao i ministarstvo nadležno za poslove pravde),¹⁴ međutim, ove zakonske odredbe se ne poštuju u svim ustanovama, tako da licima lišenim slobode nekada nije omogućeno da na zakonom propisan način (u zapečaćenoj koverti) podnesu pritužbe. U ovom pogledu, najbolje stanje je u zavodima u Vojvodini, gde je od osnivanja institucije Pokrajinskog ombudsmana¹⁵ ustanovljen običaj da se u ustanovama u kojim borave lica lišena slobode postavljaju posebne kutije u koje se mogu ubaciti pritužbe upućene ovom organu.

14 Član 27, st. 3 i 4 Zakona o Zaštitniku građana.

15 Institucija Pokrajinskog ombudsmana ustanovljena je pre takve institucije na nivou Republike – Zaštitnika građana. Pokrajinski ombudsman radi od 2004. a Zaštitnik građana od 2007. godine.

2. UPOTREBA MERA PRINUDE

Prilikom svake posete od uprave zavoda smo tražili podatke o broju i vrsti mera prinude upotrebljenih u poslednje tri godine, računajući da se prema ovim podacima često može zaključiti kakva klima vlada u ustanovi i da li je odnos između lica lišenih slobode više odnos suprotstavljenosti ili međusobnog uvažavanja.

Ne postoji jedinstven način vođenja evidencija o upotrebi mera prinude, već se one od jedne ustanove do druge vode različito, a ispostavilo se i da se evidencije u izvesnom broju ustanova vode, ili su se doskoro vodile, vrlo neuredno, pa je na osnovu njih teško izvesti bilo kakve zaključke. Na primer, prema evidencijama KPZ u Požarevcu, mere prinude su tokom 2009. godine upotrebljene 300 puta, a tokom 2008. godine 123 puta, iz čega bi se moglo zaključiti da je obezbeđenje postalo znatno oštrije prema osuđenima. Međutim, nijedan od osuđenika sa kojim smo razgovarali nema utisak da obezbeđenje mere prinude koristi češće nego ranije, naprotiv. Oni misle, a i logično je zaključiti, da se evidencije o upotrebi mera prinude sada urednije vode, i da to objašnjava ovakvu statistiku. Nekada su podaci iz evidencija o upotrebi mera prinude toliko nelogični da se na prvi pogled može zaključiti da se one ne vode uredno. Primera radi, u jednoj ustanovi je tokom 2009. godine samo dva puta zabeležena upotreba mera prinude (od toga jednom mera izdvajanja zbog pasivnog otpora), a u istom periodu su vođeni disciplinski postupci zbog sedam napada na službena lica. Prema onome što smo videli i čuli u ovoj ustanovi, disciplinski postupci se vode u potpunosti u skladu sa zakonom, i gotovo je nemoguće da je neko kažnjen za prestup koji nije postojao, a kako je teško zamisliti situaciju u kojoj postoji napad na službeno lice, a nema potrebe za merama prinude, nameće se zaključak da se evidencije o upotrebi mera prinude vode krajnje neuredno, bolje reći, gotovo da se i ne vode.

Prema standardima CPT, zatvorenik protiv kojeg se koristi bilo koje sredstvo prinude mora imati pravo da bude odmah pregledan i, ukoliko je nužno, lečen od strane lekara, a ovaj pregled mora se vršiti izvan slušnog,

a po mogućnosti i vidnog dometa nemedicinskog osoblja, dok njegove rezultate (uključujući i sve relevantne iskaze zatvorenika i zaključke lekara) treba zvanično evidentirati i učiniti dostupnim zatvoreniku.¹⁶ ZIKS pregled nakon upotrebe mera prinude ne definiše kao pravo koje osuđenik može koristiti, već kao obavezu zavoda, propisujući u članu 130, st. 3 da je neposredno nakon primene mere prinude, izuzev mere vezivanja, obavezan lekarski pregled osuđenog¹⁷ prema kome je mera primenjena, koji se ponavlja između dvanaestog i dvadesetčetvrtog sata od primene mere. Do izmena ZIKS 2009. godine postojala je obaveza vršenja lekarskog pregleda nakon primene svih mera prinude, uključujući i vezivanje. U pogledu prevencije zlostavljanja, takvo zakonsko rešenje bilo je bolje, jer je pregled i nakon upotrebe mere vezivanja korisna mera, kojom se može utvrditi da li je vezivanje izvršeno u skladu sa Pravilnikom o merama za održavanje reda i bezbednosti u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija, koji propisuje da se ono mora vršiti na način kojim se ne nanose telesne povrede licu koje se vezuje (čl. 21, st. 3), i isključivo sredstvima određenim ovim pravilnikom.¹⁸ Doduše, tokom poseta kaznenim ustanovama od osuđenika nismo čuli da se za vezivanje koriste nedozvoljena sredstva, ali je bilo nekoliko pritužbi na način korišćenja sredstava za vezivanje, uglavnom u Kazneno-popravnim zavodu za žene u Požarevcu, gde je nekoliko osuđenica tvrdilo da se mera vezivanja često koristi bez potrebe ili duže nego što je potrebno.

Kao što smo već pomenuli, obilazeći zavode za izvršenje krivičnih sankcija primetili smo da se u nekim od njih upotreba mera prinude ne evidentira uvek, pa se ni lekarski pregled nakon upotrebe mera prinude ne vrši, ili bar ne evidentira. Tamo gde se upotreba mera prinude evidentira, vrše se i lekarski pregledi. Od toga koliko je dobro organizovana zdravstvena služba u zavodu zavisi koliko će brzo nakon upotrebe mere prinude pregled biti izvršen. Ukoliko u zavodu nema stalno prisutnog medicinskog osoblja, pregled se čeka do dolaska lekara, što uglavnom ne traje dugo, ali nekada može trajati i nekoliko sati. Kako je do izmena ZIKS

16 Opšti izveštaj CPT, 1992, paragraph 53.

17 Odredba se primenjuje i na pritvorena i prekršajno kažnjena lica.

18 Pravilnik o merama za održavanje reda i bezbednosti u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija u članu 18. propisuje da se za vezivanje mogu koristiti lisice, plastične lisice za jednokratnu upotrebu i kožni kaiševi posebno namenjeni za vezivanje, a da su ostala sredstva za vezivanje i sputavanje zabranjena.

2009. godine bilo propisano da lekarski pregled nakon upotrebe mera prinude treba ponoviti dva puta, u nekim zavodima smo vidali da su evidentirana ukupno tri pregleda nakon upotrebe mera prinude. Nisu svi lekari upoznati sa svojim obavezama u vezi sa pregledom nakon upotrebe mera prinude. Na primer, lekarka u Okružnom zatvoru u Beogradu sa kojom smo razgovarali uopšte nije znala da pregled treba ponoviti. Pregled se po pravilu vrši bez prisustva nemedicinskog osoblja. Izuzetak predstavljaju zavodi u kojim se svi lekarski pregledi, pa i ovaj, vrše uz prisustvo obezbeđenja.¹⁹ U pogledu dostupnosti rezultata pregleda licu lišenom slobode, dobijali smo oprečne informacije. Bilo je nekoliko tvrdnji da se osuđenici ma ne dozvoljava pristup ovim podacima.

19 Ovakvu praksu primetili smo u okružnim zatvorima u Negotinu, Smederevu i Užicu. Opširnije vidi II.4.4, II.15.4. i II 20.4.

3. ODNOSI IZMEĐU ZATVORSKOG OSOBLJA I LICA LIŠENIH SLOBODE

Prilikom poseta zavodima za izvršenje krivičnih sankcija bilo nam je značajno da, koliko kod je to moguće, sagledamo celokupnu klimu u ustanovi, tako da smo veliki deo razgovora sa osuđenima posvetili njihovim odnosima sa zatvorskim osobljem.

Najbolji i vrlo neposredni odnosi lica lišenih slobode i zatvorskog osoblja postoje u zavodima otvorenog tipa, a posebno u KPZ u Šapcu i KPZ u Somboru, što je i razumljivo, imajući u vidu da se u ove zavode šalju osuđeni za lakša krivična dela, koji su retko nasilni ili nedisciplinovani. Osoblje u ovim zavodima vrlo dobro komunicira sa licima lišenim slobode, uvek poštujući njihovo dostojanstvo, što za rezultat ima odsustvo bilo kakve tenzije koja bi mogla ugroziti bezbednost ustanove. Vrlo je pohvalno to što su osuđenima u ovim zavodima vaspitači praktično stalno na raspolaganju, tako da sa njima mogu razgovarati kada god požele (osuđenici kod vaspitača odlaze čak i bez posebnog prijavljivanja službi obezbeđenja). Ovakvi odnosi, u zbiru sa prilično dobrim programom aktivnosti dostupnim većini osuđenika, rezultiraju malim, gotovo zanemarljivim brojem incidenata i odsustvom bilo koje vrste zlostavljanja. Iako se u pritvoru u ovim ustanovama u pritvoru povremeno nalaze vrlo nasilne osobe, okrivljene za teška krivična dela, dobar odnos zatvorskog osoblja prema svim licima lišenim slobode doprinosi da su i incidenti u vezi sa pritvorenicima vrlo retki.

Pretežno dobri odnosi između zatvorskog osoblja i lica lišenih slobode, slični onim u zavodima otvorenog tipa, postoje i u većini okružnih zatvora. I u njima su ovi odnosi lišeni suvišnih formalnosti. U svega par okružnih zatvora primetili smo da odnosi između lica lišenih slobode i osoblja nisu uvek pristojni, i da klima u ustanovi nije dobra. Po pravilu, obezbeđenje u ovim zatvorima, kao i u zavodima otvorenog tipa, ne nosi gumene palice sa sobom.

U zavodima zatvorenog tipa (KPZ u Nišu, KPZ u Požarevcu) i u KPZ za žene u Požarevcu primetili smo da između osoblja i osuđenih lica

postoji izražen odnos suprotstavljenosti. Većina zaposlenih u službi obezbeđenja zauzima krut, nepotrebno strog, a ponekad i nepristojan i ponižavajući stav prema osuđenima (ovo se posebno odnosi na obezbeđenje u II paviljonu u KPZ u Nišu).²⁰ Posebno nepristojan i za osuđenike neprijatan i ponižavajući način komunikacije primetili smo u II paviljonu u KPZ u Nišu. Tamo smo uočili da pojedini stražari prema osuđenima postupaju bez ikakve svesti o njihovom dostojanstvu, obrećajući im se glasnim, pretećim tonom u situacijama u kojim se osuđenici ponašaju sasvim pristojno i u skladu sa svim pravilima ponašanja koja postoje u zatvoru.

U ove tri ustanove nije bilo teško uočiti da kod većine osuđenika, odnosno osuđenica, postoji izražen strah od obezbeđenja. Ovome delimično doprinose i nepotrebne zabrane, kao što je zabrana ležanja i spavanja u krevetu van vremena predviđenog za odmor.²¹

Pored opisanih odnosa obezbeđenja i osuđenika u zavodima zatvorenog tipa i KPZ za žene, zabrinjavajuće su i tvrdnje velikog broja osuđenih lica iz ovih zavoda o ponašanju vaspitača. Naime, oni su tvrdili da pojedini vaspitači krajnje uvredljivo komuniciraju sa osuđenima, aludirajući na njihove navodne mentalne poremećaje, vređajući i ignorišući njihove molbe. Slične primedbe mogle su se čuti i na račun vaspitača u pojedinim okružnim zatvorima. Nisu bile retke ni primedbe osuđenika koje su se odnosile na način na koji prema njima postupaju medicinsko osoblje. Naime, prema navodima osuđenika, u nekim zavodima lekari imaju ignorantski odnos prema osuđenima (najviše ovakvih primedbi čuli smo u Okružnom zatvoru u Negotinu i u KPZ u Nišu), i prema njima se često odnose bez ikakvog poštovanja.

CPT ukazuje na to da „uspostavljanje pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika u velikoj meri zavisi od toga da li u zatvorskim prostorijama i onima koje se koriste za slobodne aktivnosti u svakom trenutku ima dovoljno osoblja“.²² CPT primećuje da „opšti nedostatak osoblja, odnosno neodgovarajući raspored dužnosti, smanjuje mogućnost direktnog kontakta sa zatvorenima, svakako otežava razvoj pozitivnih odnosa, a još uopštenije posmatrano, stvara nesigurno okruženje kako za osoblje tako i za zatvorenike“.²³ Nažalost, u gotovo svim kaznenim ustanovama

20 Vidi opširnije II.17.2.

21 O ovome vidi opširnije I.5.

22 Opšti izveštaj CPT, 2001.

23 *Ibid.*

u Srbiji postoji nedostatak osoblja, i to toliki da se nekada u delu zavoda u kojem je smešteno i po 100, ili čak 140 osuđenika, nalazi samo jedan stražar.²⁴ Nedostatak osoblja prizvodi brojne negativne posledice, ne samo po lica lišena slobode, već i po osoblje, jer se često javlja potreba za prekovremenim radom, što dovodi do iscrpljenosti i povećanog stresa. Treba napomenuti da nam je i samo zatvorsko osoblje skrenulo pažnju na ovaj, ali i na još neke probleme, a pre svega na potrebu za obavljanjem redovnih (sistematskih) lekarskih pregleda osoblja. Naime, pojedini pripadnici obezbeđenja su nam rekli da bi im za obavljanje poslova u izuzetno teškim okolnostima, kakve postoje u većini zavoda, a posebno onim sa velikim brojem lica lišenih slobode, bilo od pomoći ukoliko bi im bile na raspolaganju usluge psihologa ili psihijatra. I zaista, rad u zatvorskom okruženju nikako nije lak i jednostavan, i može biti dobro obavljan samo ako je osoblje zdravo i osposobljeno za rad u takvoj sredini.

Na osnovu zapažanja do kojih smo došli posećujući kaznene ustanove, zaključili smo da najbolji odnosi lica lišenih slobode postoje u onim ustanovama u kojim celokupno osoblje, uključujući i upravnika, često i neposredno komunicira sa licima lišenim slobode. Tamo gde je uprava zavoda u gotovo svakodnevnom kontaktu sa licima lišenim slobode i osobljem, opšta klima je najbolja, incidenata najmanje, a tvrdnji o zlostavljanju uopšte, ili gotovo i nema. Naravno, ovo je teže omogućiti u većim ustanovama, ali i česti kontakti osoblja koje nije angažovano kao obezbeđenje sa licima lišenim slobode pomažu uspostavljanju dobrih odnosa, i predstavljaju vid prevencije zlostavljanja, jer su lica lišena slobode tada u situaciji da bez straha prijave nezakonito postupanje službe obezbeđenja, ukoliko ono postoji.

24 Vidi II.9 i 17.

4. NASILJE MEĐU LICIMA LIŠENIM SLOBODE

Kako je obaveza zatvorske uprave, odnosno službe obezbeđenja, ne samo da se uzdrži od bilo kakvog zlostavljanja lica lišenih slobode, već i da spreči maltretiranje i nasilje među njima, sa osuđenima smo prilikom poseta razgovarali i o tome da li se oseđaju sigurno i da li misle da je zatvorsko osoblje sposobno da ih zaštiti od drugih, ponekad vrlo nasilnih osuđenika.

Po pravilu, najmanje nasilja među licima lišenim slobode ima u manjim ustanovama, što je i očekivano, imajući u vidu da se u ove ustanove na izdržavanje kazne upućuju uglavnom osuđeni za lakša krivična dela, i na kraće kazne zatvora. Kada se dešava, nasilje je u ovim ustanovama češće među pritvorenim nego osuđenim licima. Obezbeđenje u ovim slučajevima obično blagovremeno izdvaja nasilne osobe, a one osuđenike ili pritvorenike za koje se može pretpostaviti da bi mogli doći u međusobni sukob smešta u odvojene ćelije. Važno je istaći da zatvorskom obezbeđenju u održavanju reda nikako ne pomaže inertnost sudova, koji vrlo retko vode disciplinske postupke protiv pritvorenih lica, iako ih zatvorske uprave obaveštavaju o incidentima koji bi trebali biti predmet disciplinskih postupaka.²⁵ Ovakva praksa praktično onemogućava zakonito kažnjavanje nasilja među pritvorenicima, i može proizvesti vrlo negativne posledice, odnosno doprineti tome da obezbeđenje uspostavi sopstveni, neformalni (i u svakom slučaju nezakonit) sistem kažnjavanja, što onda lako može dovesti do nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja. Uopšte, nadzor sudova nad primenom mere pritvora je u nekim ustanovama vrlo slab, i trebalo bi uspostaviti bolju komunikaciju između sudova i zavoda za izvršenje krivičnih sankcija.

Nasilja među osuđenima najviše ima u ustanovama u kojim postoje prostorije u kojim boravi veliki broj osuđenika, a to je slučaj u kazneno-popravnim zavodima u Nišu i Požarevcu i Okružnom zatvoru u

25 Disciplinski postupci protiv pritvorenika nisu u nadležnosti zatvora, već suda.

Novom Sadu. Posebno je zabrinjavajuća situacija u Paviljonu C u KPZ u Nišu. Tamo u sobama spava i do 20 osuđenika, a kako sobe nemaju mokri čvor, već osuđenici sa celog jednog sprata koriste zajednički toalet, a vrata soba su otključana tokom celog dana i noći, što znači da se grupa od nekada i stotinak osuđenika nalazi u jednoj prostornoj celini, što omogućava sukobe i otežava održavanje reda. Uz to, osuđenici u ovom paviljonu su podeljeni u često međusobno sukobljene neformalne grupe, čiji sukobi su u prošlosti rezultirali i teškim telesnim povredama. Prema rečima osuđenika, malobrojno obezbeđenje (najčešće svega jedan stražar na spratu) uglavnom ne reaguje blagovremeno, što i ne čudi, jer i samo može biti ozbiljno ugroženo, posebno imajući u vidu da se kod osuđenika u ovom paviljonu relativno često pronalaze improvizovani bodeži. Pored toga, u ovom objektu nema video nadzora. U ovakvim okolnostima, razumno je pretpostaviti da slabiji i oni osuđenici koji ne pripadaju neformalnim grupama (koje su formirane od osuđenika koji su iz istog mesta ili kraja ili pripadaju istim etničkim grupama) lako mogu biti maltretirani, pa stoga ne čudi da značajan broj njih traži da bude stavljen pod pojačan nadzor i premešten u II paviljon, u kome su ćelije u izuzetno lošem stanju, ali je bezbednost daleko bolja.²⁶

Slični problemi onima u Paviljonu C Kazneno-popravnog zavoda u Nišu postoje i u zatvorenom odeljenju Okružnog zatvora u Novom Sadu. I tamo u jednoj prostoriji bez mokrog čvora boravi po dvadesetak osuđenika, ali je broj prostorija i osuđenika na jednom spratu još veći (u vreme naše posete bilo ih je oko 140). Na oko 140 osuđenika najčešće dolazi samo jedan stražar, a ni ovde, kao i u KPZ u Nišu, nema video nadzora. Ipak, nasilja u ovom zatvoru ima znatno manje nego u KPZ u Nišu, pre svega zahvaljujući činjenici da su u njemu smešteni osuđeni za lakša krivična dela, na kratke kazne, za razliku od osuđenika iz KPZ u Nišu, među kojima je značajan broj onih osuđenih za teška krivična dela, na duže kazne zatvora. Uz to, u Okružnom zatvoru u Novom Sadu nisu tako izražene neformalne grupe, ali uprkos tome, i u ovom zatvoru postoji ozbiljna mogućnost da pojedini osuđenici budu žrtve zlostavljanja, a da obezbeđenje to ne može efikasno da spreči.

U KPZ u Požarevcu u III i IV paviljonu u jednoj prostoriji spava i po 40 osuđenika. Jasno je da i ovde postoji mogućnost da pojedini, slabiji ili osetljivi osuđenici, budu zlostavljani, a da obezbeđenje teško može

26 Opširnije o KPZ u Nišu vidi II.17.

adekvatno da reaguje. I u ovom zavodu je broj zaposlenih u službi obezbeđenja manji od potrebnog, tako da je svaka intervencija u slučaju ozbiljnijeg incidenta rizična.

Nasilje u svim zavodima se u najvećoj meri sankcioniše disciplinskim postupcima i sprečava stavljanjem pod pojačan nadzor nasilnih i razdvajanjem sukobljenih osuđenika. Ipak, pojedini osuđenici iz KPZ u Nišu su tvrdili da obezbeđenje ponekad svesno stavlja u iste prostorije osuđenike za koje se zna da su u sukobu. Bilo je par tvrdnji porodica pritvorenika Okružnog zatvora u Beogradu prema kojim obezbeđenje u ovoj ustanovi ne reaguje adekvatno kako bi sprečilo nasilje među pritvorenicima.

U većini ustanova, posebno u onim manjim, osuđenici smatraju da je obezbeđenje u potpunosti sposobno da spreči ozbiljnije nasilje i ne oseđaju da su ugroženi.

5. DISCIPLINSKI PRESTUPI, POSTUPCI I MERE

Za osuđenike i prekršajno kažnjena lica, teži disciplinski prestupi definisani su ZIKS,²⁷ lakši Pravilnikom o kućnom redu u kazneno-popravnim zavodima i okružnim zatvorima,²⁸ a pravila postupka sadrže ZIKS i Pravilnik o disciplinskim prestupima, merama i postupcima prema osuđenim licima. Disciplinski prestupi pritvorenika određeni su Pravilnikom o kućnom redu za primenu mere pritvora,²⁹ a kazna (uskraćivanje poseta) i način na koji može biti izrečena Zakonikom o krivičnom postupku.³⁰

Kao što smo već napomenuli, postupci protiv pritvorenika su vrlo retki, bolje reći, gotovo da ih i nema. Uz to, tokom poseta mogli smo razgovarati samo sa osuđenim i prekršajno kažnjenim licima, tako da ćemo ovde govoriti samo o postupcima protiv lica lišenih slobode iz ove dve kategorije.

Osuđenici sa kojima smo razgovarali imali su vrlo malo primedbi na način vođenja disciplinskih postupaka. Ni u jednom zavodu nismo čuli da je postupak vođen u odsustvu ili da osuđeniku nije bilo dopušteno da iznese odbranu. Osuđenicima se daje dovoljno vremena da pripreme odbranu. Naišli smo na samo jedan slučaj u kome je u disciplinskom postupku bilo potrebno angažovanje tumača. U tom slučaju, radilo se o gluvoneom osuđeniku koji izdržava kaznu u KPZ u Nišu. U vreme naše posete, postupak je bio tek pokrenut, a kako niko od zaposlenih u zavodu nije bio u stanju da komunicira sa osuđenikom, pravnik koji je član disciplinske komisije je zatražio od uprave zavoda da obezbedi tumača. Kako nije bio siguran da će zavod moći da obezbedi tumača, pravnik nam je rekao da će u slučaju da tumač ne bude obezbeđen postupak biti obustavljen. Ovo

27 Član 145 ZIKS.

28 Član 68, st. 3 Pravilnika o kućnom redu u kazneno-popravnim zavodima i okružnim zatvorima.

29 Član 46, st. 2 Pravilnika o kućnom redu za primenu mere pritvora.

30 Član 151 ZKP.

je potpuno ispravan stav, i treba ga primeniti svaki put kada je nemoguće obezbediti da osuđenik razume razloge zbog kojih se vodi postupak protiv njega.³¹ Rešenja o izricanju disciplinske mere se štampaju i dostavljaju osuđenima, a i zapisnici o postupcima se uredno vode.

Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija i Pravilnikom o disciplinским prestupima, merama i postupcima prema osuđenim licima osuđenima je garantovano pravo na stručnu pravnu pomoć koju sami izaberu. O ovom pravu osuđenici moraju biti obavješteni u pozivu za raspravu. Stručnu pravnu pomoć može pružiti diplomirani pravnik, a u cilju omogućavanja korišćenja stručne pravne pomoći, osuđenom se mora obezbediti spisak diplomiranih pravnika iz zavoda.³² U nekim zavodima, kao što su okružni zatvori u Novom Sadu i Užicu, nema zaposlenog pravnika, pa je u okviru zavoda nemoguće obezbediti stručnu pravnu pomoć osuđenima. U postupku postoji mogućnost angažovanja advokata (o sopstvenom trošku), koju neki osuđenici i koriste.

Uopšte, može se oceniti da se disciplinski postupci u najvećoj meri vode u skladu sa zakonom, bar kada su u pitanju proceduralna pravila. Ipak, postoje pitanja u vezi sa disciplinskim kažnjavanjem osuđenika na koja moramo posebno skrenuti pažnju, jer smatramo da su zakonodavna rešenja i praksa koja u zavodima postoji u vezi sa njima pogrešni i proizvode negativne posledice.

31 Ovde se pored pitanja tumačenja u disciplinskom postupku javlja još jedno, važnije pitanje. Naime, postavlja se pitanje kako uopšte postupati prema gluvonemim zatvorenicima? Čini se da je najispravnije na pitanja u vezi sa tumačenjem primenjivati pravila o prevođenju koja važe za strance, a u odnosu na opšte uslove smeštaja pravila koja važe za osobe sa invaliditetom. Najbolje bi bilo takve zatvorenike smestati u ćelije sa zatvorenicima koje imaju smisla ili volje za komunikaciju sa gluvonemim osobama, za komunikaciju sa njima odrediti osoblje koje se najbolje snalazi u gestovnoj komunikaciji, i konačno, što je vrlo važno, takve osuđenike bi trebalo smestati u zatvore u blizini njihovog mesta stanovanja, kako bi mogli često da primaju posete bliskih osoba, s kojima, po pravilu, najlakše komuniciraju. Evropski sud za ljudska prava je u slučaju Nasri protiv Francuske odlučio da bi deportacija gluvonemog lica predstavljala povredu njegovog prava na poštovanje privatnog i porodičnog života, jer bi u tom slučaju njegov porodični život bio narušen. Sud je uzeo u obzir činjenicu da je veza gluvonemih osoba sa porodicom izuzetno važna i da bi u slučaju njihovog odvajanja, život gluvoneme osobe bio znatno otežan.

32 Član. 53 Pravilnika o disciplinским prestupima, merama i postupcima prema osuđenim licima.

U skladu sa odredbom ZIKS kojom je propisano da namerno ugrožavanje sopstvenog zdravlja radi onesposobljavanja za izvršenje obaveze predstavlja teži disciplinski prestup,³³ samopovređivanje se u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija u Srbiji kažnjava. Pri tome, izgleda da se (inače krajnje nejasno formulisan) zahtev da je samopovređivanje izvršeno „radi onesposobljavanja za izvršenje obaveze“ potpuno zanemaruje, pa se kažnjava svako samopovređivanje, i kada nema veze sa bilo kakvom obavezom osuđenika. Smatramo da je ovo potpuno pogrešna praksa, koja može dovesti do tragičnih posledica, posebno ukoliko se osuđenik koji je izvršio samopovređivanje kazni upućivanjem u samicu, što se često i dešava. Prema mišljenju CPT, disciplinsko kažnjavanje samopovređivanja nije odgovarajući pristup ovom problemu. CPT smatra da akti samopovređivanja mogu često biti izraz problema psihološke ili psihijatrijske prirode, i da na ove probleme treba delovati terapijski, a ne kažnjavanjem.³⁴

Upućivanje u samicu predstavlja najtežu disciplinsku meru koju je moguće izreći u disciplinskom postupku. Zbog toga je i zakonodavac posvetio posebnu pažnju uslovima pod kojim se ova mera izvršava i posvetio nekoliko članova ZIKS ovom pitanju, propisujući da je pre upućivanja osuđenika u samicu, obavezno izvršiti lekarski pregled.³⁵ Svrha ovog pregleda je da lekar utvrdi da li je osuđenik u stanju da meru upućivanja u samicu izdrži. Ovakvo zakonsko rešenje je u suprotnosti sa Standardima CPT, koji često naglašava da zatvorski lekar treba da deluje kao lični pacijentov lekar, i da se shodno tome, od njega ne sme tražiti da izda potvrdu da je pacijent u stanju da podnese kaznu.³⁶ Obavezu zatvorskog lekara da izda odobrenje za izvršenje mere upućivanja u samicu ranije su, kao i ZIKS, sadržala Evropska zatvorska pravila, ali je njihovom poslednjom revizijom 2006. godine ova obaveza ukinuta, upravo iz razloga na koji ukazuje CPT, a to je potreba da se između lica lišenog slobode i zatvorskog lekara uspostavi dobar, poverljiv odnos, jednak onom koji postoji između lekara i pacijenta van zatvora. Zbog toga bi odredbu ZIKS o vršenju lekarskog pregleda pre upućivanja u samicu trebalo menjati, a do tada, u zavodima u kojim radi više lekara, nastojati da izvršenje mere upućivanja u samicu ne odobrava lekar koji inače brine o zdravlju osuđenika kome je izrečena ova mera.

33 Član 145, st. 1, tačka 15 ZIKS.

34 Vidi CPT, Jermenija, 2007, paragraf 95.

35 Član 151, st. 2 ZIKS.

36 Opšti izveštaj CPT, 1993, paragraf 73.

Prilikom poseta, primetili smo da se često ne poštuje odredba ZIKS kojom je propisano da je tokom izvršenja disciplinske mere upućivanja u samicu obavezna lekarska kontrola osuđenog najmanje jednom u toku dana,³⁷ što je najčešće uzrokovano organizacijom zdravstvene službe u zavodu, odnosno nemogućnošću obezbeđivanja svakodnevnog prisustva lekara u ustanovi. U ovakvim situacijama, treba težiti tome da osuđenike koji se nalaze u samicama često obilazi medicinski tehničar, vaspitač ili upravnik.

U najmanje dva zavoda (KPZ za žene u Požarevcu i KPZ u Nišu) se disciplinske mere izriču zbog ležanja ili spavanja u krevetu van vremena predviđenog za odmor, iako Pravilnikom o disciplinskim prestupima, merama i postupcima takvo ponašanje nije definisano kao disciplinski prestup. Ipak, ono se u disciplinskim postupcima najčešće kvalifikuje kao lakši disciplinski prestup „nedisciplinovano, nepristojno i agresivno ponašanje koje remeti život i rad u zavodu“.³⁸ Čak i ako bi se prihvatilo da ležanje ili spavanje van vremena predviđenog za odmor predstavlja vid nediscipline, teško se može reći da ono na bilo koji način remeti život i rad u zavodu, što znači da nikako ne može biti kvalifikovano kao disciplinski prestup. Uz to, ovakvo ponašanje osuđenika je najčešće iznuđeno. Naime, osuđenima najčešće nisu dostupne bilo kakve smislene aktivnosti, a stolice u ćelijama ili zajedničkim prostorijama su po pravilu neudobne, tako da je za osuđenike krevet najmanje neudobno mesto na kome mogu provesti dan. Posebno je nehumano zbog ležanja u krevetu kažnjavati osuđenike koji imaju probleme sa bolovima u leđima. Zbog svega navedenog, smatramo da ovakvu praksu treba odmah prekinuti, i dozvoliti osuđenima da, u nedostatku smislenih aktivnosti, vreme provode tamo gde žele, odnosno gde im je najudobnije.

37 Član 153 ZIKS.

38 Član 68, st.3, tačka 13 Pravilnika o kućnom redu u kazneno-popravnim zavodima i okružnim zatvorima.

6. POSEBNE MERE

ZIKS predviđa da se prema osuđenom za koga postoji opasnost od bekstva, nasilničkog ponašanja, samopovređivanja ili ugrožavanja reda i bezbednosti druge vrste, koje se na drugi način ne može otkloniti, izuzetno mogu narediti posebne mere, a to su: 1) oduzimanje i privremeno zadržavanje stvari čije je držanje inače dozvoljeno; 2) smeštaj u posebno osiguranu prostoriju bez opasnih stvari; 3) smeštaj pod pojačan nadzor; 4) usamljenje; 5) testiranje na zarazne bolesti ili psihoaktivne supstance. U praksi, najčešće se određuju mere stavljanja pod pojačan nadzor i testiranja na psihoaktivne supstance. Iako se često javlja potreba za smeštanjem osuđenika u posebne prostorije bez opasnih stvari, ovu meru nije uvek moguće sprovesti, jer dosta zavoda nema adekvatnu prostoriju. Kad je pitanju mera smeštaja pod pojačan nadzor, interesantno je spomenuti da njeno naređivanje u nekim ustanovama traže sami osuđenici. Razlog za to može biti bolje stanje prostorija u kojim se ova mera izvršava, kao što je to slučaj u Okružnom zatvoru u Novom Sadu, ali se češće dešava da osuđenici žele da budu pod pojačanim nadzorom (ili budu tretirani kao da je izrečena mera smeštaja pod pojačan nadzor) jer se tako smanjuje mogućnost da budu napadnuti ili maltretirani od strane drugih osuđenika (ovo je tipično za KPZ u Nišu). Testiranje na psihoaktivne supstance se relativno često vrši, a od osuđenika nismo čuli nijednu primedbu na način testiranja.

7. PRETRES

Nismo zabeležili nijednu primedbu lica lišenih slobode i osoba koje ih posećuju na način vršenja pretresa, bez obzira da li se radi o pretresu lica, prostorija ili paketa. U skoro svim zavodima u službi obezbeđenja rade i žene, tako da pretres lica lišenih slobode vrši osoblje istog pola. U retkim ustanovama u kojim u službi obezbeđenja nema zaposlenih žena, uprava je svesna da to predstavlja nedostatak, i trudi se da ga otkloni, bez obzira što se u nekim od ovih ustanova žene kao pritvorenice vrlo retko pojavljuju.³⁹

Pretres prostorija se uvek vrši tako što jedno lice lišeno slobode ostaje u prostoriji koja se pretresa i nadgleda pretres. Paketi se pretresaju u prisustvu lica koje ih je donelo, i onda predaju osobi kojoj su namenjeni.

Iako nam se lica lišena slobode ni u jednoj ustanovi nisu žalila na način vršenja pretresa, na jednom mestu smo primetili praksu koja može biti problematična. Naime, u KPZ za žene u Požarevcu postoji praksa da osuđenice koje se vraćaju u zavod nakon vikend poseta obavezno pregleda ginekolog, kako bi se sprečilo unošenje psihoaktivnih supstanci.⁴⁰ Pravilnik o kućnom redu u kazneno-popravnim zavodima i okružnim zatvorima, koji se primenjuje i na KPZ za žene, u delu u kojem reguliše pretres osuđenog po prijemu propisuje da, ukoliko je potreban, pregled telesnih otvora osuđenog vrši zdravstveni radnik.⁴¹ Evropskim zatvorskim pravilima propisano je da zatvorsko osoblje ne sme vršiti pretres telesnih šupljina (Pravilo 54.6), a da pregled intimnih delova u cilju pretresa može vršiti samo lekar (Pravilo 54.7). Iako Pravilnik o kućnom redu govori o pregledu, a ne pretresu telesnih otvora, očigledno je da se radi o istoj stvari, te se može zaključiti da odredba Pravilnika o kućnom redu nije u sustini nije u

39 U Srbiji postoji samo jedna ustanova u kojoj žene izdržavaju kaznu zatvora – Kazneno-popravni zatvor za žene u Požarevcu, tako da se u ostalim ustanovama mogu naći samo u pritvoru.

40 Vidi II.6.

41 Član 4, st. 3 Pravilnika o kućnom redu u kazneno-popravnim zavodima i okružnim zatvorima.

suprotnosti sa Evropskim zatvorskim pravilima. Evropska zatvorska pravila treba tumačiti na sledeći način:

„Zatvorsko osoblje nikada ne bi trebalo da vrši pretres tela zatvorenika tako da, na primer, stavlja prste ili druge instrumente u zatvorenikove telesne otvore, iz bilo kog razloga. Ukoliko se može sumnjati da zatvorenik u telu ima drogu ili druge zabranjene predmete, trebalo bi ga držati pod pažljivim nadzorom sve dok ne izvadi ili ne izbaci predmet iz tela.“⁴²

Svetsko udruženje lekara je još 1993. godine donelo Instrukciju o telesnim pretragama zatvorenika.⁴³ Ono je tada, između ostalog, ukazalo na to da invazivni pretresi predstavljaju atak na privatnost i dostojanstvo ličnosti, i da nose rizik od nastupanja negativnih fizičkih i psiholoških posledica. Zbog toga, Udruženje je istaklo da, u meri u kojoj je to moguće bez ugrožavanja javne bezbednosti, za rutinsko pretresanje treba koristiti druge metode, a pretragu telesnih otvora koristiti samo krajnje sredstvo.⁴⁴ Kada je pretraga telesnih otvora neophodna, nju mora vršiti osoblje sa medicinskim znanjem i veštinama neophodnim za bezbedno vršenje pretrage (ovaj uslov je u KPZ za žene u Požarevcu zadovoljen). Uz to, treba obezbediti da budu zaštićeni privatnost i dostojanstvo osobe koja se pretražuje, a dužnost lekara da pruži medicinsku negu zatvoreniciima ne sme biti kompromitovana obavezom da učestvuje u zatvorskom bezbednosnom sistemu. Zbog toga, telesne pretrage iz razloga bezbednosti ne bi trebao da vrši lekar koji inače brine o zdravlju zatvorenika kog pretresa, a ako to nije moguće, lekar bi pretrage trebao da saopšti pacijentu da se pregled vrši iz bezbednosnih, a ne zdravstvenih razloga, i da uobičajena pravila o odnosu poverljivosti između lekara i pacijenta u tom slučaju ne važe, jer rezultati pretrage moraju biti saopšteni upravi zatvora. Na ovaj način bi odnos poverljivosti između lekara i pacijenta bio u najmanjoj meri narušen. Dakle, smatramo da bi ginekološki pregledi osuđenica u KPZ za žene u Požarevcu trebali biti vršeni samo izuzetno, kada se može razumno pretpostaviti da se u telu osuđenice nalazi droga ili nedozvoljen predmet, a nikako kao rutinska mera bezbednosti. Pri tome, trebalo bi voditi računa o uputstvima iz Instrukcije o telesnim pretragama zatvorenika Svetskog udruženja lekara.

42 European Prison Rules – A Commentary, Council of Europe, 2006, str. 76.

43 Vidi <http://www.wma.net/en/30publications/10policies/b5/index.html>.

44 *Ibid.*

8. SMEŠTAJ I PRENASELJENOST

Kada je u pitanju kvalitet smeštaja lica lišenih slobode, najveći problem u većini ustanova predstavlja prenaseljenost. U pogledu uslova u prostorijama u kojim lica lišena slobode borave, ZIKS u članu 67 propisuje:

„Prostorije u kojima osuđeni žive i rade moraju biti čiste, suve, pro-
vetrene, zagrejane i dovoljno osvetljene, kako prirodnim, tako i veštačkim
svetlom koje omogućava čitanje i rad bez smetnji za vid. Spavaonica mora
biti toliko prostrana da na svakog osuđenog dođe najmanje osam kubnih
metara i četiri kvadratna metra prostora.

Prostorije moraju imati primerene sanitarne uređaje i sredstva za lič-
nu higijenu.

Svaki osuđeni ima pravo na zaseban ležaj.“

Odredba kojom je propisano da na svakog osuđenika mora doći najmanje osam kubnih, odnosno četiri kvadratna metra očigledno je in-
spirisana opšteprihvaćenim standardima CPT, prema kojima svakom licu lišenom slobode u grupnom smeštaju treba obezbediti četiri, a u sami-
ci šest kvadratnih metara prostora. Ona, doduše, ne propisuje posebno veličinu samice. Pravilnikom o kućnom redu za primenu mere pritvora propisano je da prostorije u kojima pritvorenici borave i rade moraju biti toliko prostrane da na svakog pritvorenika dođe najmanje osam kubnih metara prostora.⁴⁵ Ukoliko bi se odredbe domaćih propisa striktno prime-
nile, u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija bi bilo moguće smestiti najviše oko 7000 ljudi.⁴⁶ Krajem 2009. godine, u njima se nalazilo skoro 11000 ljudi,⁴⁷ a taj broj je nastavio da raste i tokom 2010. godine. Dakle, u

45 Član. 14, st. 1 Pravilnika o kućnom redu za primenu mere pritvora.

46 Postoje različite procene o kapacitetu zatvora u Srbiji, i kreću se od 4500 do 7000.

47 Prema podacima iz Godišnjeg izveštaja o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2009. godinu, 31. decembra 2009. godine u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija se nalazilo 10795 ljudi, od toga 7463 osuđenih, 2601 pritvoren, 239 prekršajno kažnjenih, 234 na meri lečenja, 217 na vaspitnoj meri i 41 u maloletničkom zatvoru.

većini ustanova nije moguće obezbediti da na jednog osuđenog dolaze četiri kvadratna, odnosno osam kubnih metara prostora. Najviše su prenaseljene pritvorske prostorije, u kojim se u nekim ustanovama često dešava da pritvorenici spavaju na podu, na dušecima. Prenaseljenost pritvorskih prostorija je najizraženija u okružnim zatvorima u Beogradu i Novom Sadu, ali i u drugim, manjim zatvorima. Primera radi, u Okružnom zatvoru u Kruševcu približno jedna petina pritvorenika spava na podu, a u celiji površine oko 20 kvadratnih metara smešteno je devet pritvorenika. Prenaseljenost postoji i u pritvorskim prostorijama kazneno-popravnih zavoda. Prostorije u kojim su smešteni osuđenici su manje prenaseljene, ali je u velikom broju ustanova nemoguće obezbediti da na jedno osuđeno lice dolaze četiri kvadratna, odnosno osam kubnih metara prostora. U nekim ustanovama na jedno osuđeno lice dolaze tek oko dva kvadratna metra prostora.⁴⁸ Posledice prenaseljenosti su najizraženije u onim ustanovama u kojim ne postoje, ili su vrlo male zajedničke prostorije, tako da osuđenici ceo dan, izuzev vremena koje provode na otvorenom, provode u svojim ćelijama.

Veliki broj ustanova koristi stare, nenamenski građene objekte, od kojih se mnogi nalaze u centru grada. Neki okružni zatvori se nalaze u zgradama koje koriste i druge institucije, što dovodi do brojnih bezbednosnih problema. Na primer, Okružni zatvor u Novom Pazaru koristi prizemlje zgrade čiji prvi sprat koristi lokalna muzička škola, drugi istorijski arhiv, a potkrovlje služi kao slikarski atelje. Prozori prostorija svih ovih ustanova gledaju na šetalište zatvora, a zatvor nema nikakvu kontrolu nad ulascima u deo zgrade koji koriste ove ustanove. Slični problemi postoje i u Okružnom zatvoru u Subotici, jer se on nalazi u okviru zgrade koju ne koristi samo zatvor. Sve zgrade koje se nalaze u centralnim delovima grada, a takvih, kao što smo već rekli, nije malo,⁴⁹ gotovo je nemoguće proširiti.

Prostorije u kojim spava veliki broj osuđenika videli smo u pojedinim paviljonima KPZ u Požarevcu, gde u jednoj prostoriji spava i po 40 ljudi,⁵⁰ Paviljonu C u KPZ u Nišu⁵¹ i u zatvorenom odeljenju Okružnog

48 Vidi npr. II.16.1.

49 U centralnim delovima grada nalaze se zgrade KPZ u Somboru i okružnih zatvora u Subotici, Novom Pazaru, Kraljevu, Zrenjaninu, Smederevu, Kruševcu, Čačku i Užicu.

50 Vidi II.10.1.

51 Vidi II.17.1.

zatvora u Novom Sadu,⁵² a ima ih, ali ne puno, i u nekim drugim okružnim zatvorima. U ovim prostorijama spava oko 20 osuđenika. U Paviljonu C u KPZ u Nišu i zatvorenom odeljenju Okružnog zatvora u Novom Sadu dodatni problem predstavlja to što u ovim prostorijama nema toaleta, već osuđenici sa celog jednog sprata, a nekad ih je i 100 (u KPZ u Nišu) ili čak 140 (u OZ u Novom Sadu) koriste zajednički toalet i zajedničku kupaoonicu. Naravno, ovakav smeštaj ima brojne negativne posledice, od nedostatka privatnosti, do izuzetno otežanog, ili čak nemogućeg održavanja reda.⁵³ U ovakvim uslovima nije jednostavno razdvojiti osuđenike koji se nalaze u sukobu, a svaka intervencija u slučaju incidenta koji uključuje veći broj osuđenika zahteva angažovanje velikog broja stražara, što usled nedostatka osoblja nije lako obezbediti, i nosi sa sobom povećan rizik po bezbednost kako obezbeđenja, tako i osuđenika. I održavanje higijene u ovakvim uslovima je teško. Prema navodima osuđenika, u Paviljonu C u KPZ u Nišu postoji i problem sa snabdevanjem vodom u letnjim mesecima. Uslovi u paviljonima KPZ u Požarevcu u kojim spava oko 40 osuđenika su vrlo surovi, jer u nekim spavaonicama nema nikakvog grejanja.

Kad je u pitanju dostupnost prirodne svetlosti i svežeg vazduha, najgora situacija je u Okružnom zatvoru u Beogradu i pritvorskim prostorijama Okružnog zatvora u Kruševcu. Zgrade ovih zatvora su tako projektovane da u ćelije prirodna svetlost i svež vazduh ne mogu dopirati direktno, već samo kroz prozor koji se nalazi iznad vrata, uz tavanicu, i koji gleda u hodnik u kome pak postoji neposredan dotok dnevne svetlosti i svežeg vazduha. Da stvar bude gora, baš prostorije ova dva zatvora su izuzetno prenaseljene.

Iako imaju prozore koji omogućavaju dotok svežeg vazduha, vrlo slabo su osvetljene i prostorije u paviljonima sa najvišim stepenom bezbednosti u kazneno-popravnim zavodima u Nišu i Požarevcu (II paviljon u KPZ u Nišu i VII paviljon u KPZ u Požarevcu). Tamo su prozori vrlo mali i svetlost koja dopire nije dovoljna za čitanje bez smetnji za vid, a uz to, ni veštačko svetlo nije dovoljno jako.

Vrlo mračnih prostorija ima u prizemljima, odnosno suterrenima KPZ za žene u Požarevcu, Okružnog zatvora u Subotici i prostorijama za pritvor u KPZ u Čupriji. U Okružnom zatvoru u Čačku su na prozorima u zgradi u kojoj su smešteni pritvorenici postavljene prepreke (neka

52 Vidi II.9.1.

53 Vidi I.4.

vrsta plastičnih kutija koje su otvorene na donjoj strani) koje otežavaju provetranje. Razlog za njihovo postavljanje je sprečavanje kominikacije pritvorenika iz ćelija sa pritvorenicima koji se nalaze u šetalištu, na koje gledaju prozori soba. Ove prepreke teško zadovoljavaju ovu svrhu, a značajno otežavaju provetranje i trebalo bi ih ukloniti. Vrlo zagušljive su prostorije u zatvorenom odeljenju KPZ u Zaječaru. U ovom zatvoru postoji izrađen projekat za uvođenje ventilacije, ali za njegovo sprovođenje do sada nije bilo novca.

Iako je Pravilnikom o kućnom redu koji je stupio na snagu još 2006. godine pušenje izričito zabranjeno u sobama za spavanje, prostorijama za dnevni boravak, trpezariji i u radnim prostorima gde postoji mogućnost izbijanja požara,⁵⁴ što znači da je dozvoljeno samo u prostorijama namenjenim u tu svrhu, pušenje je u velikom broju zavoda dugo tolerisano, čak i u prostorijama za spavanje. Prilikom poseta često smo viđali da pušači i nepušači tokom celog dana i noći borave zajedno, u prostorijama u kojim se puši. Dešavalo se da osuđenik koji je nepušač ceo dan provodi u ćeliji sa sedam osuđenika koji puše, a da je provetranje ćelije skoro nemoguće.⁵⁵ Tolerisanje pušenja se najčešće obrazlaže činjenicom da većinu lica lišenih slobode čine pušači (što je nažalost tačno), i da bi zabrana pušenja kod njih mogla da dovede do nervoze, a time i do nepoželjnih tenzija. Teško je reći koliko je ovakva pretpostavka osnovana, ali je sigurno da je boravak u zadimljenim prostorijama za sve osobe, uključujući i pušače, izuzetno nezdrav. Otežavajuću okolnost za sprovođenje zabrane pušenja predstavlja činjenica da su skoro svi zavodi prenaseljeni i da po običaju ne raspolažu dovoljnim brojem prostorija koje bi mogli nameniti za pušenje. Zaštitnik građana je 31. decembra 2009. godine doneo preporuku u kojoj je od Uprave za izvršenje krivičnih sankcija zatražio da bude izvršeno odvajanje lica lišenih slobode koja su pušači od nepušača. On je istakao da se „smeštanjem lica na izvršenju kazne zatvora i pritvorenika koji su nepušači zajedno sa licima koja su pušači, odnosno u prostorije u kojima se puši, u velikoj meri ugrožava zdravlje nepušača, posebno imajući u vidu da su spavaonice u zavodima uglavnom prebukirane, često neprovetrene, a mnoge sa lošim dotokom svežeg vazduha“, i na taj način povređuje Ustavom garantovano pravo svakog lica na zaštitu fizičkog i psihičkog

54 Član. 31 Pravilnika o kućnom redu u kazneno-popravnim zavodima i okružnim zatvorima.

55 Radilo se o zatvorenom odeljenju Okružnog zatvora u Zaječaru. Vidi II.3.1. i 2.

zdravlja.⁵⁶ Uprava za izvršenje krivičnih sankcija je ubrzo obavestila Zaštitnika građana da će postupiti u skladu sa preporukom, i „u okviru trenutno raspoloživih smeštajnih kapaciteta, organizovati smešaj lica lišenih slobode koja su nepušači, odvojeno od pušača, u prostorije u kojim će biti istaknut znak zabrane pušenja“.

U svim ustanovama koje smo posetili licima lišenim slobode su dostupni voda za piće, toalet i tuševi. Ni u jednoj od ovih ustanova se za vršenje nužde ne koriste kofe („kible“). Ukoliko u prostorijama u kojim lica lišena slobode borave nema toaleta vrata prostorija se ne zaključavaju, tako da je moguće korišćenje toaleta. Izuzetno, ukoliko je iz razloga bezbednosti zaključavanje prostorija u kojim nema toaleta neophodno, obezbeđenje omogućava korišćenje toaleta bez značajnijeg čekanja. Higijena sanitarnih prostorija je retko dobra. Razlozi tome su najčešće prenaseljenost, stare instalacije i vlaga. U nekim zavodima, uglavnom onim koji se nalaze u starijim zgradama, toaleti nisu takvi da poštuju privatnost osoba koje ih koriste (najčešće nisu potpuno pregrađeni, pa osuđenici ili pritvo- renici mogu videti osobu koja ih koristi).⁵⁷ U zavodima nema WC šolja, što za neke osuđenike, a posebno one starije, može predstavljati značajan problem.⁵⁸ Pravilnik o kućnom redu u kazneno-popravnim zavodima i okružnim zatvorima propisuje da osuđenom treba omogućiti kupanje i toplu vodu za kupanje najmanje dva puta nedeljno, a radno angažovanom svakodnevno, u uslovima kojima se obezbeđuje njegova privatnost,⁵⁹ dok Pravilnik o kućnom redu za primenu mere pritvora propisuje da se kupanje vrši najmanje jednom nedeljno,⁶⁰ što nije u skladu sa Evropskim zatvorskim pravilima, kojima je propisano da se tuširanje ili kupanje mora omogućiti najmanje dva puta nedeljno.⁶¹ Kad je u pitanju učestalost tuširanja odredbe domaćih propisa se uglavnom poštuju (izuzetak može predstavljati Paviljon C u KPZ u Nišu, u kome, prema rečima osuđenika,

56 Vidi www.ombudsman.rs

57 Evropskim zatvorskim pravilima propisano je da zatvo- renici moraju imati pristup sanitarnim prostorijama koje su higijenski ispravne i poštuju privatnost (Pravilo 19.3)

58 Vidi II.11.2.

59 Član 29, st. 4.

60 Član 18, st. 2.

61 Pravilo 19.4 Evropskih zatvorskih pravila: „U zatvoru se moraju obezbediti uslovi da svaki zatvo- renik može da se istušira ili okupa na temperaturi koja je prikladna klimat- skim uslovima, ukoliko je moguće svakog dana ili najmanje dva puta nedeljno.“

tokom leta ima problema sa snabdevanjem vodom), ali privatnost često nije obezbeđena, jer su u većim ustanovama kupaonice koje se nalaze van prostorija u kojim osuđenici spavaju velike i bez pregrada. Nažalost, u ustanovama u kojim je uprava, svesna potrebe da se zaštiti privatnost prilikom tuširanja, postavila pregrade, one su brzo uništene (ovo je bio slučaj u Paviljonu C u KPZ u Nišu).⁶²

Prostorije u kojim lica lišena slobode borave su skromno opremljene, najčešće starim i neudobnim nameštajem.

Kada se uslovi boravka posmatraju pojedinačno, po ustanovama, mogu se izdvojiti četiri zavoda u kojim su oni izuzetno loši i zahtevaju značajna ulaganja. Pored gore pominjanih okružnih zatvora u Beogradu i Kruševcu, projektovanih tako da u većinu prostorija u kojim borave lica lišena slobode ne dopiru direktno svež vazduh i dnevna svetlost (što im nije jedini nedostatak), uslovi boravka su vrlo loši u pojedinim delovima kazneno-popravnih zavoda u Nišu i Požarevcu.

Najgore uslove boravka videli smo u II paviljonu u KPZ u Nišu, posebno u njegovom suterenu. Tamo su prostorije, usled činjenice da se nalaze u suterenu, slabo osvetljene, vrlo zagušljive, vlažne i prljave, gotovo bez ikakvog nameštaja, bez pregrade kojom bi toalet bio odvojen, i bez vode za piće (voda se donosi u plastičnim flašama), a u njima se spava na dušecima koji se postavljaju na pod. Ove prostorije trebalo bi odmah izbaciti iz upotrebe, jer su uslovi u njima toliko loši da je boravak u njima za osuđenike ponižavajući, a sigurno šteti i njihovom zdravlju. Kako u ovim prostorijama u vreme naše posete nije bilo više od dvadesetak osuđenika, njihovo zatvaranje ne bi ni u kom slučaju dovelo do značajnog povećanja prenaseljenosti u ostalim prostorijama zavoda. Ni ostale prostorije u II paviljonu nisu u mnogo boljem stanju. I one su vlažne, mračne i prljave, ali za sada neophodne, te ih nije moguće staviti van upotrebe.⁶³

U KPZ u Požarevcu najlošiji uslovi boravka postoje u paviljonima u kojim u spavaonicama (u nekim bez grejanja) spava i po 40 osuđenika (III i IV paviljon). Ovde se kao prioritet nameće uvođenje grejanja i renoviranja toaleta, jer se nalaze u vrlo lošem stanju.⁶⁴

62 Vidi II.17.

63 Opširnije o uslovima boravka u KPZ u Nišu vidi II.17.1.

64 Opširnije o uslovima boravka u KPZ u Požarevcu vidi II.10.1.

Prilično loši uslovi boravka postoje i u prizemlju Okružnog zatvora u Užicu⁶⁵ i u prizemlju prostorija u zatvorenom i poluotvorenom odeljenju KPZ za žene u Požarevcu.⁶⁶

Iako se uslovi boravka u mnogim ustanovama mogu kritikovati, treba istaći da se u većini ovih ustanova uprava i osoblje zaista trude da oni budu što bolji, međutim, prenaseljenost i nedostatak sredstava dovode to toga da je taj trud nekada teško primetan.

65 Vidi II.20.1.

66 Vidi II.6.1.

9. REŽIM

Smislenih aktivnosti koje se nude licima lišenim slobode je vrlo malo, tako da ona uglavnom provode dane dosađujući se. Izuzetak predstavljaju kazneno-popravni zavodi otvorenog tipa i otvorena odeljenja pojedinih ustanova u kojima je moguće radno angažovanje osuđenika. Nedostatak aktivnosti je posebno izražen u zatvorenim odeljenjima, u kojim u najvećem broju zavoda nema mogućnosti ni za rad, ni za rekreaciju. U ovim odeljenjima u najtežem položaju su pritvorenici,⁶⁷ kojima su zbog osobnosti pritvora ograničene i mogućnosti za druženje i kontakt sa spoljnim svetom.

Zbog nedostatka prostorija koje bi mogle služiti za dnevni boravak, u nekim ustanovama lica lišena slobode u ćelijama provode svo vreme, izuzev onog rezervisanog za šetnju. Ma koliko te prostorije bile dobro uređene, ovakav režim je za lica koja u njima borave vrlo loš. CPT često ističe potrebu da lica lišena slobode van ćelija, u korisnim aktivnostima, provode što veći deo dana, a najmanje osam sati.⁶⁸ Ovo se odnosi i na pritvorenike, koji u ni u jednoj ustanovi u Srbiji ne provode više od dva sata dnevno van svojih ćelija i koji su u naročito nepovoljnom položaju, jer ni u jednoj ustanovi nisu radno angažovani, iako to važeći propisi dozvoljavaju.

Široko je prihvaćen standard da lica lišena slobode na otvorenom, u šetnji ili vežbajući, treba da provedu najmanje jedan sat dnevno. On je prihvaćen i u Evropskim zatvorskim pravilima (Pravilo 27.1) i od strane CPT. ZIKS i Pravilnik o kućnom redu za primenu mere pritvora postavljaju viši standard, propisujući da licima lišenim slobode treba omogućiti boravak na otvorenom u trajanju od najmanje dva sata dnevno. U uslovima prenaseljenosti, kakvi vladaju u većini ustanova u Srbiji, ovo nije uvek moguće ispuniti. Boravak na otvorenom traje najmanje dva sata u kazneno-popravnim zavodima (izuzetak u ovim ustanovama mogu biti pritvor i paviljoni u kojim postoji pojačan stepen bezbednosti – II paviljon u KPZ

67 Odeljenja namenjena za izdržavanje mere pritvora su zatvorenog tipa (čl. 237, st. 1 ZIKS).

68 Vidi npr. Izvod iz 2. Opšteg izveštaja [CPT/Inf (92) 3], paragraf 47.

u Nišu i KPZ u Požarevcu, u kojim šetnja traje približno sat vremena) i okružnim zatvorima koji imaju otvorena odeljenja ili poluotvorena odeljenja koja su gotovo identična otvorenim (okružni zatvori u Zaječaru i Kragujevcu). U najvećem broju ustanova boravak na otvorenom traje oko sat vremena. Problemi se javljaju u ustanovama u kojim su pritvorske prostorije izuzetno prenaseljene a šetališta je malo i nisu prostrana, kao što je slučaj sa Okružnim zatvorom u Beogradu. U takvim ustanovama boravak na otvorenom za pritvorenike teško može trajati sat vremena. U kazneno-popravnim zavodima prostor koji služi za šetnju je lepo uređen, i posebno u većim zavodima, pruža mogućnosti ne samo za šetnju već i druge vidove rekreacije. U okružnim zatvorima, naročito onim koji se nalaze u starim zgradama u centralnim delovima grada, za boravak na otvorenom su na raspolaganju mala šetališta, bez ili sa malo zelenila i bez terena ili sprava za rekreaciju.

Broj radno angažovanih lica lišenih slobode nije veliki. Najveći procenat zaposlenosti je u zavodima otvorenog tipa (70 do 80% u KPZ u Somboru i preko 50% u KPZ u Šapcu), KPZ za žene u Požarevcu (oko 60%) i pojedinim okružnim zavodima koji imaju ekonomije na kojim je organizovana poljoprivredna proizvodnja. U većim zavodima je zapošljavanje najčešće ograničeno na otvoreno i poluotvoreno odeljenje, dok se u zatvorenim odeljenjima (u kojim ima najviše osuđenika) radno angažovanje osuđenika uglavnom svodi na održavanje higijene. Dakle, poslovi u okviru zavoda su najmanje dostupni osuđencima kojima je dodeljena kategorija V i oni u većini ustanova, pored šetnje i eventualno rekreacije (u ustanovama u kojim postoje uslovi za sportske aktivnosti), nemaju prilike da upražnjavaju bilo kakve smislene aktivnosti.⁶⁹

69 Pravilnikom o kućnom redu u kazneno-popravnim zavodima i okružnim zatvorima određeno je da se u kategoriju A, koja sadrži podkategorije A1 i A2, razvrstava osuđeni koji po osobinama ličnosti, vrsti i težini učinjenog krivičnog dela, ranijem načinu života, ostvarenom nivou prevaspitanja i radnom angažovanju u zavodu, predstavlja pozitivan primer i od koga se očekuje uspešna reintegracija u društvenu sredinu (čl. 77); u kategoriju B, koja sadrži podkategorije B1 i B2, osuđeni kod koga se, na osnovu osobina ličnosti, vrste i težine učinjenog krivičnog dela, ranijeg načina života, ostvarenog nivoa prevaspitanja i radnog angažovanja u zavodu, očekuje uspešna adaptacija na zavodske uslove i po realizaciji vaspitno-korektivnog tretmana, uspešna reintegracija u društvenu sredinu (čl. 78), a u kategoriju V koja sadrži podkategorije V1 i V2, razvrstava se osuđeni kod koga se na osnovu osobina ličnosti, vrste i težine učinjenog krivičnog dela, ranijeg načina

Osuđenici su plaćeni za rad. ZIKS popisuje da naknada za rad iznosi najmanje 20% od najniže cene rada u Srbiji, s tim da se za rad duži od punog radnog vremena uvećava za 50%.⁷⁰ Kod raspoređivanja na rad vodi se računa o obrazovanju osuđenika, a za poslove koje nisu obavljali pre dolaska u zatvor, osuđenici se po pravilu kratko obučavaju. U razgovorima sa osuđenima nismo čuli nikakve primedbe koje bi se odnosile na način organizacije rada.

Obrazovanje je vrlo teško moguće u okružnim zatvorima, jer osuđenici u njima kratko borave,⁷¹ i u njima nisu organizovani obrazovni programi. U kazneno-popravnim zavodima otvorenog tipa postoje izvesni programi obrazovanja, tako da je moguće steći diplomu za bavljenje nekim zanatima. Nažalost, usled uništavanja prostorija tokom nedavne pobune, odnosno prenaseljenosti, u kazneno-popravnim zavodima u Požarevcu i Nišu se zgrade koje su služile kao škole ne koriste u tu svrhu, i program obrazovanja nije ni moguće sprovesti u obimu u kojem je to ranije činjeno. U svim ustanovama u kojim smo nailazili na osuđenike koji su studenti, saznali smo da im se dozvoljava da napuštaju zavod radi odlaska na ispite.

Kao što smo već pomenuli, za osuđenike po pravilu važi režim u kom gotovo ceo dan provode u ćelijama. Sličan režim postoji i u delovima kazneno-popravnih zavoda u kojim postoji viši stepen obezbeđenja i u kojim postoji pojačan nadzor (II Paviljon KPZ u Nišu i VII paviljon u KPZ u Požarevcu. U drugim zavodima, vreme koje osuđenici provode van ćelija zavisi od toga da li ustanova ima prostorije koje mogu koristiti kao dnevni boravak. Ukoliko takve prostorije postoje, osuđenici veći deo dana

života, i ostvarenog nivoa prevaspitanja, očekuje otežana adaptacija na zavodske uslove i sa kojim je potreban intenzivniji vaspitno-korektivni rad (čl. 79). Članom 18. Pravilnika o kućnom redu propisano je da se pri razvrstavanju osuđenog vodi se računa o: dužini kazne, načinu dolaska na izdržavanje kazne, odnosu prema krivičnom delu i kazni, vrsti i težini krivičnog dela, ranijoj osuđivanosti, psihološkim, pedagoškim, socijalnim, bezbednosnim osobenostima i potrebama osuđenog, drugom krivičnom postupku, ponašanju tokom ranijeg izdržavanja krivične sankcije institucionalnog karaktera kao i drugim činjenicama bitnim za razvrstavanje.

70 Član 93, st. 2 ZIKS.

71 ZIKS u članu 38 propisuje da se u okružni zatvor, po pravilu raspoređuje osuđeni kojem je izrečena kazna zatvora čije trajanje ili ostatak trajanja posle uračunatog pritvora i drugog lišenja slobode u vezi s krivičnim delom ne prelazi jednu godinu.

provode u njima, izuzev kada su radno angažovani. Zajedničke prostorije najčešće nisu posebno udobne, niti su u njima osuđenima dostupne smislene aktivnosti, tako da ih neki od njih slabo koriste, i ostaju tokom većeg dela dana u sobama u kojim spavaju (ćelijama). Kao što smo već pomenuli, smatramo da osuđenike koji ne izlaze u zajedničke prostorije i leže ili spavaju u krevetima i tokom dana ne treba disciplinski kažnjavati, jer je takvo ponašanje obično iznuđeno nedostatkom smislenih aktivnosti i neudobnošću zajedničkih prostorija.⁷² Uz to, smatramo da osuđenike ne treba prisiljavati da koriste zajedničke prostorije zaključavanjem soba u kojim spavaju. Ovakva praksa postoji u Okružnom zatvoru u Užicu. Tamo se sobe za spavanje zaključavaju posle doručka, otključavaju na kratko posle ručka, pa ponovo zaključavaju do večerj, pa su osuđenici prinuđeni da vreme provode u zajedničkoj prostoriji i na hodnicima, što je, prema njihovim rečima, neudobno i naporno. U situaciji u kojoj im nije moguće ponuditi bilo kakve smislene aktivnosti, treba im bar omogućiti da boravak u zatvoru bude što manje neudoban.⁷³

72 Vidi I.5.

73 Vidi II.20.2.

10. KONTAKT SA SPOLJNIM SVETOM

Kontakt sa spoljnim svetom, u pogledu komunikacije sa bliskim osobama, najviše zavisi od kategorizacije. ZIKS propisuje da osuđeni ima pravo na posetu bračnog druga, dece, roditelja, usvojenika, usvojitelja i ostalih srodnika u pravoj liniji i u pobočnoj liniji do četvrtog stepena krvnog i tazbinskog srodstva, kao i hranitelja, hranjenika i staratelja (a uz odobrenje upravnika i drugih lica), i to jednom nedeljno u zavodu ili odoljenju otvorenog tipa, dvaput mesečno u zavodu ili odeljenju poluotvorenog tipa, a jednom mesečno u zavodu ili odeljenju zatvorenog tipa i u zavodu zatvorenog tipa sa posebnim obezbeđenjem.⁷⁴ Osuđenima je u zatvorenom odeljenju telefoniranje dozvoljeno jednom nedeljno, a u poluotvorenom i otvorenom odeljenju svakodnevno.⁷⁵ Ove odredbe se bez izuzetka poštuju, ali se dešava da nije moguće omogućiti da posete traju najmanje sat vremena, kao što propisuje ZIKS. CPT preporučuje fleksibilan pristup u odnosu na primenu pravila u pogledu poseta i telefonskih kontakata kada se radi o zatvorenicima čije porodice žive daleko.⁷⁶ CPT kaže da takvim zatvorenicima treba na primer da bude dozvoljeno da akumuliraju vreme za posete i/ili da im budu omogućeni češći telefonski kontakti sa porodicama.⁷⁷ Kod nas osuđenici vrlo retko kaznu izdržavaju daleko od mesta stanovanja (izuzetak su žene, koje kaznu izdržavaju u samo jednoj ustanovi), ali su nekim od njih porodice siromašne, i uprkos tome što ne stanuju daleko od zatvora, ne mogu sebi da priušte redovne posete. Zbog toga bi trebalo omogućiti da se vreme za posete akumulira ili produži onim osuđenima koji ih retko primaju. Takva praksa u zavodima u Srbiji trenutno ne postoji. Vrlo dobar primer fleksibilnosti u primeni pravila o posetama postoji u KPZ za žene u Požarevcu, gde se poseta dece omogućava svakodnevno, a ne samo danima određenim za posete. Kad je u pitanju telefoniranje, primetili smo da se u velikom broju zavoda

74 Član 78 ZIKS.

75 Član 47, st. 2 Pravilnika o kućnom redu u kazneno-popravnim zavodima

76 Opšti izveštaj CPT, 1992, paragraf 51.

77 *Ibid.*

osuđenicima dozvoljava da telefoniraju češće (u zatvorenim odeljenjima) ili duže nego što je propisano Pravilnikom o kućnom redu.⁷⁸

Prema ZIKS, osuđeni ima pravo da jednom u tri meseca boravi s bračnim drugom, decom ili drugim bliskim licem tri časa u posebnim prostorijama zavoda. Nažalost ovo pravo nije moguće ostvariti u većini ustanova. U svega dve ustanove (KPZ u Nišu i Okružni zatvor u Novom Sadu) smo čuli da se ovo pravo ostvaruje, ali su u nam u jednoj od njih (Okružni zatvor u Novom Sadu) pojedini osuđenici rekli da ne žele da ga koriste jer je prostorija namenjena za posete bračnog druga i dece u toliko lošem stanju da je za njih boravak u njoj ponižavajući. I zaista, prostorija jeste u lošem stanju, a odmah uz nju stanuje jedan stražar, pa ne pruža ni dovoljnu privatnost.

Dopisivanje je omogućeno, u šta smo se uverili primajući poštom tvrdnje osuđenika o navodnom zlostavljanju. Nismo zabeležili puno primedbi osuđenika u vezi sa ostvarivanjem ovog prava.

Gledanje televizije i slušanje radija je dozvoljeno. Nije mali broj ustanova u kojim svaka ćelija ima televizor, a u ustanovama u kojim opremanje svih ćelija televizorima nije moguće, oni se nalaze u zajedničkim prostorijama. Ovo može ograničiti mogućnost gledanja TV programa, jer nekada zajedničke prostorije deli veliki broj osuđenika i nemoguće je da postići dogovor o tome koji će se program gledati. Ovo nije slučaj samo u zajedničkim prostorijama, već i u prostorijama u kojim boravi veliki broj osuđenika (npr. u III i IV paviljonu u KPZ u Požarevcu u prostoriji u kojoj boravi i po 40 ljudi postoji samo jedan televizor. U odeljenjima sa višim stepenom bezbednosti (pre svega VII paviljon u KPZ u Požarevcu, ali i II paviljon u KPZ u Nišu) ćelije nisu opremljene TV i radio aparatima. Pojedini osuđenici iz KPZ u Požarevcu su se žalili da, iako su im porodice donele televizore, ne mogu da ih koriste jer se jako dugo čeka da budu rasklopljeni i pretreseni, što je uslov da budu dati na korišćenje.

Kontakt sa spoljnim svetom je za pritvorenike posebno regulisan, Pravilnikom o kućnom redu za primenu mere pritvora, i predviđa više ograničenja, potrebnih radi neometanog vođenja sudskog postupka. Kako prilikom poseta nismo mogli razgovarati sa pritvorenicima, ovde ne možemo govoriti o detaljima u vezi sa ostvarivanjem njihovih prava na posete, telefoniranje i dopisivanje. Jedino možemo napomenuti da smo, obilazeći pritvorske prostorije, primetili da su one bolje opremljene televizorima nego one u kojim borave osuđena lica.

78 Propisano je da razgovori ukupno traju 10 minuta.

11. POSEBNE KATEGORIJE LICA LIŠENIH SLOBODE

Žene. – Žene u Srbiji mogu izdržavati kaznu zatvora u samo jednoj ustanovi: KPZ za žene u Požarevcu.⁷⁹ Ovo je vrlo nepovoljna okolnost za ostvarivanje prava na posete, posebno imajući u vidu da su porodice značajnog broja osuđenica siromašne, pa za njih putovanje do Požarevca može da predstavlja veliki trošak, koji nekada i ne mogu priuštiti. Zbog toga, posete dece su dozvoljene svakog dana, a u vreme naše posete ovom zavodu u početku je bio program u okviru kog je ostvarivan kontakt majki sa decom putem video snimaka. Program se sprovodi u saradnji sa centrima za socijalni rad, na kojima je da procene da li će ovaj vid komunikacije uticati povoljno na dete. U zavodu je moguć boravak majki sa decom do njihove prve godine. Prostorije u kojim borave majke sa decom su dobro uređene, a zdravstvena služba za ustanovu ove veličine (u zavodu je u vreme posete boravilo nešto više od 200 osuđenica) solidno organizovana. Zatvorsko osoblje većinom čine žene.

Kao pritvorenice, žene se mogu naći u svim ostalim ustanovama. Uvek su smeštene odvojeno od muškaraca, ali prostorije u kojim borave često ne zadovoljavaju specifične higijenske potrebe žena.⁸⁰ U nekim, dođuše malobrojnim zavodima, u službi obezbeđenja ne rade žene, što nije dobro, jer je za prevenciju zlostavljanja žena, a i za vršenje nekih uobičajenih obaveza, kao što je pretres, neophodno prisustvo ženskog osoblja.⁸¹ Kod uprava i osoblja zavoda po pravilu postoji svest o specifičnim potre-

79 Opširnije o KPZ za žene u Požarevcu vidi II.6.

80 CPT ističe da je od naročite važnosti da im toaleti i kupatila budu lako dostupni, te da se povede briga o uklanjanju krvlju umrljanih predmeta, kao i o snabdevanju stvarima za ličnu higijenu, kao što su higijenski ulošci i tamponi. Propust da se obezbede takve osnovne potrebštine može po sebi predstavljati ponižavajuće postupanje (Opšti izveštaj CPT, 1999).

81 CPT zapošljavanje osoba oba pola smatra važnom garancijom protiv zlostavljanja na svim mestima lišavanja slobode (Opšti izveštaj CPT, 1999).

bama žena, pa smo viđali da se one smeštaju u prostorije koje su najbolje uređene, u kojim su najbolji toaleti, a viđali smo čak i odvojene kupaonice za žene.

U KPZ za žene postoji praksa da se osuđenice, radi sprečavanja unošenja narkotika, po ulasku u zavod podvrgavaju ginekološkom pregledu, što nije u skladu sa Evropskim zatvorskim pravilima i stavovima CPT i predstavlja atak na privatnost i dostojanstvo. Ovakvi pregledi trebali bi se vršiti samo izuzetno, kao krajnja mera, i to samo kada se osnovano može sumnjati da osuđenica u telu ima drogu ili neki drugi nedozvoljeni predmet.⁸² U ostalim ustanovama ovakva praksa ne postoji.

Stranci. – Strani državljani kaznu zatvora izdržavaju u KPZ u Sremskoj Mitrovici. Nažalost, do objavljivanja ovog izveštaja nismo posetili ovu ustanovu, pa ćemo ovde govoriti samo o postupanju prema strancima koji se nalaze u pritvoru, a kojih ima u gotovo svim ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija. Većinu stranaca u pritvoru čine državljani država nastalih raspadom SFRJ, kojima nije potrebno prevođenje na srpski jezik. Zavodi o njihovom lišavanju slobode obaveštavaju ambasade ili konzularna predstavništva njihovih država, i nakon toga prema njima postupaju kao da su u pitanju domaći državljani. Stranci koji ne razumeju srpski jezik najčešće se nalaze u okružnim zatvorima u Beogradu i Subotici. U Beogradu se najčešće radi o kineskim državljanima, a u Subotici su to državljani različitih zemalja koji se po pravilu lišavaju slobode zbog ilegalnog prelaska granice. U vreme naše posete u OZ u Subotici se nalazilo preko 20 državljana Avganistana, a nešto pre toga u zatvoru se nalazio jedan državljanin Somalije. Ni u jednoj od ovih ustanova, kao uostalom ni u drugim ustanovama koje smo posetili, nije sistemski rešeno pitanje prevođenja. Strancima u komunikaciji sa zatvorskim osobljem najčešće pomažu osuđenici ili pritvorenici koji se služe jezikom koji stranac razume. U OZ u Subotici postoji potreba za prevođenjem na veliki broj jezika, i zaista nije jednostavno obezbediti prevodioca za sva lica lišena slobode koja se pojavljuju u ovom zatvoru, ali bi u Okružnom zatvoru u Beogradu trebalo biti moguće obezbediti prevodioca za kineski ili brošure na tom jeziku. Pored toga, strance bi bilo dobro smeštati u prostorije sa pritvorenicima koji su u stanju da komuniciraju sa njima, ukoliko takvih pritvorenika ima.

82 Opširnije o ovome vidi I.7.

Lica u policijskom pritvoru. – Iako ZIKS to ne predviđa, prostorije kaznenih ustanova u Srbiji već godinama služe i za tzv. policijski pritvor (zadržavanje lica koje policija liši slobode do donošenja odluke o određivanju pritvora). Razlog tome jesu nedostatak adekvatnih prostorija i nemogućnost pripremanja hrane u policijskim stanicama. Sve donedavno, lica u policijskom pritvoru čuvalo je zatvorsko obezbeđenje, a zdravstvenu negu pružalo zatvorsko medicinsko osoblje. U pogledu prevencije zlostavljanja, ovo je za lica lišeno slobode bilo najbolje rešenje, jer je mogućnost zlostavljanja, po pravilu, najveća u prvim satima po lišenju slobode, dok se osoba nalazi u rukama policije. U poslednjih godinu dana došlo je do promena, pa sada zatvori obezbeđuju samo smeštaj i hranu, a zdravstvenu negu samo izuzetno, u hitnim slučajevima (pod uslovom da je medicinsko osoblje prisutno u trenutku u kom je intervencija potrebna), dok je obezbeđenje u potpunosti u nadležnosti policije. To pojednostavljuje utvrđivanje odgovornosti za zlostavljanje, u slučaju da se ono desi, jer je jasno da je od trenutka lišavanja slobode lice bilo isključivo u rukama policije, koja je onda odgovorna za zlostavljanje čak i ako se ono desilo u zatvoru. To znači da policija nikako ne može tvrditi da je za zlostavljanje odgovorno zatvorsko osoblje. Za zatvorsku upravu i osoblje je sigurno ovakav način organizacije policijskog pritvora dobar, ali je pitanje da li je dobar i za lica lišeno slobode, jer ono ostaje u rukama policije duže.

Inače, prostorije koje se koriste za policijski pritvor su u gotovo svim zavodima potpuno identične onim koje se koriste za pritvor. U njima se ne vrši saslušavanje. Hranu obezbeđuje zavod, a kao što smo rekli, u slučaju da je neophodna lekarska intervencija, ona se vrši u civilnim ustanovama. Izuzetak mogu biti situacije u kojim je lekarska intervencija toliko hitna da se ne može čekati dolazak hitne pomoći ili odvođenje u bolnicu. Tada će intervenciju izvršiti zatvorsko medicinsko osoblje, naravno pod uslovom da je prisutno.

12. ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

Nedostatak osoblja. – Sve ustanove koje smo posetili imaju zdravstvene službe, mada je u njima nekada stalno zaposlen samo jedan medicinski tehničar. Nije zanemarljiv broj okružnih zatvora za koje sistematizacijom nije predviđeno da imaju stalno zaposlenog lekara. Nekada se radi o ustanovama koje nisu male, kao što je na primer Okružni zatvor u Novom Sadu, u kome se u vreme naše posete nalazilo 667 lica lišenih slobode. I u ustanovama koje imaju stalno zaposlene lekare, njihov broj je često manji od potrebnog. Recimo, u KPZ u Požarevcu u kome se poslednjih godina u svakom trenutku nalazi preko 1200 ljudi, dugo je radio samo jedan lekar. Situacija se tamo u poslednjih nekoliko meseci popravila, jer su zaposlena još dva lekara još dva lekara. Veliki problemi sa nedostatkom osoblja postoje u Specijalnoj zatvorskoj bolnici u Beogradu, u koju se upućuju lica lišena slobode kojima nije moguće pružiti zdravstvenu zaštitu u zavodu, i u kojoj se sprovode mere obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja alkoholičara i narkomana, smeštaju lica prema kojima je u prekršajnom postupku izrečena jedna od zaštitnih mera lečenja i čuvanja, lica upućena radi psihijatrijskog ispitivanja prema kojima je određen pritvor ili se nalaze na izdržavanju kazne zatvora. U ovoj ustanovi postoji krajnje zabrinjavajući odliv kadrova, koji je doveo do toga da tokom noći jedan lekar brine o oko 700, a jedna sestra o približno 240 pacijenata.

Može se reći da nedostatak medicinskog osoblja predstavlja značajan problem ne samo za navedene ustanove, već za zatvorski sistem kao celinu. Razlozi za nedostatak osoblja su mnogobrojni. Navešćemo samo neke. Prvi razlog nije specifičan za Srbiju – dužnosti lekara i ostalog medicinskog osoblja u zatvorima često su znatno teže nego u civilnim zdravstvenim ustanovama, i mogu uključivati i bezbednosno rizične zadatke. Uz to, i lekari i medicinsko osoblje, kao svi ljudi, mogu imati predubedenja zbog kojih ne žele da rade sa ljudima koji se nalaze u zatvoru. Drugo, medicinsko osoblje u zatvorima je slabije plaćeno nego ono u državnim i privatnim zdravstvenim ustanovama. Treće, zdravstvene službe u zatvorima se nalaze

u nadležnosti Ministarstva pravde, odnosno Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, a ne Ministarstva zdravlja, i zapošljavanje u njima predstavlja na neki način udaljavanje od struke, jer su mogućnosti stručnog usavršavanja, specijalizacije i uopšte profesionalnog napredovanja vrlo ograničene. Izdvajanje zatvorskih zdravstvenih službi iz Ministarstva pravde moglo bi predstavljati pozitivnu promenu, ne samo za medicinsko osoblje, već i za lica lišena slobode, jer bi tako bila bolje obezbeđena nezavisnost lekara, koja je vrlo važna za uspostavljanje poverljivog odnosa između lekara i pacijenata, ali i za sprečavanje i otkrivanje zlostavljanja.

Pregled po prijemu. – ZIKS propisuje da se prilikom stupanja u zovod najpre utvrđuje identitet osuđenog, obavlja lekarski pregled i otvara zdravstveni karton.⁸³ Pravilnikom o kućnom redu određeno je pregled mora biti izvršen u roku od 24 sata od prijema. Ne postoji jedinstvena praksa u pogledu ove obaveze. Prvo, pregled po prijemu se ne vrši uvek u roku od 24 časa od prijema. U nekim od ustanova koje nemaju stalno zaposlenog lekara niti stalno prisutno medicinsko osoblje, pregled se izvrši prilikom prvog redovnog dolaska lekara. To znači da se na pregled može čekati par dana, a najčešće se dešava da se pregled čeka ukoliko je lice primljeno petkom popodne ili vikendom, kada u ustanovi nema lekara. Ipak, u nekim ustanovama se u ovakvim situacijama lica lišena slobode odvođe u lokalne zdravstvene ustanove i primaju tek po obavljenom zdravstvenom pregledu. U nekim se opet telefonom poziva lekar ili medicinski tehničar, koji onda dolazi i vrši pregled. U ustanovama koje imaju obezbeđeno stalno prisustvo medicinskog osoblja, pregled po prijemu se vrši u roku od 24 sata, kao što je i propisano. Pregled po prijemu vrši lekar ili za to obučen medicinski tehničar. I način vršenja pregleda se razlikuje od jedne do druge ustanove. Negde je pregled manje, negde više detaljan, ali se može zaključiti da najčešće izgleda kao kratak razgovor sa licem lišenim slobode, tokom kojeg ono prijavljuje svoje zdravstvene probleme (ako ih ima), upozna je lekara sa terapijom koju prima ili koja mu je propisana, saopštava od kojih je bolesti bolovao itd. Po potrebi, obavlja se i fizički pregled. Prilikom ovog pregleda otvara se zdravstveni karton, u koji se unose sve dostupne informacije o zdravlju lica lišenog slobode. U samo jednoj ustanovi (Okružni zatvor u Kruševcu) smo videli da ne postoje individualni zdravstveni kartoni.

83 Član 60, st. 1.

Pristup lekaru. – Pravilnik o kućnom redu u kazneno-popravnim zavodima i okružnim zatvorima propisuje da se osuđeni za lekarski pregled mogu javiti svakog dana nadležnom radniku službe obezbeđenja koji ih u njihovom prisustvu upisuje u knjigu lekarskih pregleda i sprovodi do lekara shodno radnom vremenu zdravstvene službe, a najkasnije prvog narednog radnog dana, pri čemu osuđeni nije dužan da navodi razloge za lekarski pregled.⁸⁴ Ova pravila se u najvećoj meri poštuju. Odstupanja može biti u pogledu roka u kom pregled mora biti izvršen, jer ima zavoda u koje lekar ne dolazi svakog radnog dana, pa se može desiti da se na pregled čeka duže nego što Pravilnik o kućnom redu dozvoljava. Nismo čuli da obezbeđenje bilo gde selektira prijave, mada su osuđenici iz VII paviljona u KPZ u Požarevcu i II paviljona u KPZ u Nišu tvrdili da je pristup lekaru iz ovih paviljona teži nego iz drugih.

ZIKS propisuje da je u hitnim slučajevima, svako službeno lice zavoda obavezno da obaveštavanjem i traženjem obezbedi pravovremeno pružanje stručne lekarske pomoći osuđenom.⁸⁵ Kada u zavodu nije prisutan lekar, da li se radi o hitnom slučaju procenjuje medicinski tehničar, a ako i njega nema, to rade stražari, najčešće uz telefonske konsultacije sa medicinskim osobljem. Ovo nije najbolja praksa, jer obezbeđenje nije osposobljeno za ovakve procene, a lekar ili medicinski tehničar ne mogu doneti najbolju procenu ukoliko ne pregledaju osobu koja pomoć traži. Zbog toga bi u slučaju da lice lišeno slobode traži lekarsku pomoć tvrdeći da je hitna, trebalo pozvati službu hitne pomoći.

Ukoliko su u zavodu obezbeđene povremene posete lekara specijalista, specijalistički pregledi se vrše u zavodu. Ako specijalista čije su usluge potrebne ne posećuje zavod, lica lišena slobode specijalističke usluge dobijaju u lokalnoj civilnoj zdravstvenoj ustanovi. Osuđena i prekršajno kažnjena lica obično ne čekaju dugo na specijalistički pregled, jer se on najčešće vrši čim je lekar specijalista dostupan. Samo u KPZ u Nišu smo čuli da se dešava da se specijalistički pregledi nekada odlažu, zbog toga što obezbeđenje, zbog nedovoljnog broja zaposlenih ili vozila nije u mogućnosti da transportuje sva lica kojima je potreban specijalistički pregled. Kad je u pitanju obezbeđivanje specijalističkih usluga za pritvorenike, u

84 Član 39, st. 1 i 2 Pravilnika o kućnom redu u kazneno-popravnim zavodima i okružnim zatvorima.

85 Član 39, st. 3 Pravilnika o kućnom redu u kazneno-popravnim zavodima i okružnim zatvorima.

nekoliko ustanova smo čuli da se javljaju ozbiljni problemi, jer nekada sudovi, kada moraju odobriti izvođenje pritvorenika iz zavoda, kasne s tim, pa se dešava da pritvorenici danima, nekada i nedeljama čekaju na specijalističke usluge.⁸⁶ Specijalistički pregledi se vrše po uputu lekara, ali ih je moguće obaviti i po zahtevu osuđenika, uz odobrenje upravnika.

Retki su zavodi u okviru kojih postoje stomatološke ambulante. Izuzev u većim zavodima, lica lišena slobode stomatološke usluge dobijaju van zavoda, u državnim, ili ređe, privatnim stomatološkim ambulantomama. U velikom broju zavoda postoji praksa da se stomatološke usluge omogućavaju samo ukoliko je potrebno vađenje zuba. Ovakva praksa je nedopustiva, ozbiljno ugrožava zdravlje lica lišenih slobode i trebalo bi je hitno prekinuti. Ona je i u suprotnosti sa ZIKS, koji izričito propisuje da se osuđenom mora omogućiti da koristi usluge zubnog lekara (član 102, st. 6), ne ograničavajući ih na vađenje zuba. ZIKS propisuje i da se osuđeni kome se u zavodu ne može pružiti odgovarajuća zdravstvena zaštita upućuje u Specijalnu zatvorsku bolnicu ili drugu zdravstvenu ustanovu (član 101, st. 2). Dakle, nema nikakvog zakonskog osnova za ograničavanje usluga stomatologa na vađenje zuba.

Kada se lice lišeno slobode prevozi na pregled ili lečenje van zavoda, većina zavoda obezbeđuje pratnju medicinskog tehničara samo ukoliko lekar proceni da je to neophodno. Ima zavoda koji prilikom svakog prevoženja na lečenje obezbeđuju pratnju medicinskog osoblja, što je svakako dobro. Nažalost, ukoliko je tokom dana u zavodu prisutan samo jedan medicinski tehničar, njegovu pratnju pacijentu koji se prevozi je teško ili nemoguće omogućiti, jer bi u tom slučaju zavod u potpunosti ostao bez medicinskog osoblja.

Zdravstvene evidencije. – Ne postoji jedinstven način vođenja zdravstvenih kartona lica lišenih slobode, niti jedinstven način vođenja evidencija o incidentima i povredama lica lišenih slobode. Zdravstveni karton se otvara prilikom prijema, i u većini ustanova se u njega unose sve dostupne informacije o zdravlju pacijenta. Kada se premeštaju iz jednog zavoda u drugi, lica lišena slobode sa sobom nose zdravstvene kartone. Ipak, u nekim ustanovama se u lični zdravstveni karton ne unose sve informacije o licu lišenom slobode. Naime, dešava se da se izveštaj o pregledu nakon upotrebe mera prinude ostavlja u evidencijama o upotrebi mera prinude,

86 Za ovakve probleme čuli smo prilikom poseta KPZ u Čupriji i okružnim zatvorima u Kruševcu i Novom Pazaru.

ali i suprotno (što je češće) – da izveštaj lekara o pregledu nakon upotrebe mera prinude ostaje samo u zdravstvenom kartonu, a da se ne šalje upravniku uz izveštaj službe obezbeđenja i navode lica prema kome je mera primenjena.⁸⁷ U jednom slučaju (u Okružnom zatvoru u Kruševcu), primetili smo da se u zdravstveni karton ne unosi izveštaj lekara o pregledu koji se vrši prilikom prijema. Zdravstveni kartoni svih lica lišenih slobode trebali bi da sadrže informacije o svim pregledima izvršenim za vreme izdržavanja kazne ili pritvora, uključujući i one izvršene po prijemu i nakon upotrebe mera prinude.

Apoteka i izdavanje lekova. – U svim zavodima apoteke se nalaze isključivo pod nadzorom medicinskog osoblja. Lekove prepisuju lekari, a pripremaju medicinski tehničari, koji ih i dele. U ustanovama u kojim medicinsko osoblje nije prisutno tokom celog dana ili u kojim nema dovoljno medicinskog osoblja, lekove dele i stražari. Apoteke su uglavnom dobro snabdevene lekovima, ali dešavali su se i ozbiljni propusti u snabdevanju. Naime, krajem 2009. godine petorica HIV pozitivnih osuđenika iz KPZ u Nišu i Okružnog zatvora u Leskovcu su na oko mesec dana ostali bez lekova neophodnih za sprovođenje terapije.

Psihijatrijska nega. – Osuđena i pritvorena lica čije zdravstveno stanje zahteva lečenje u psihijatrijskoj ustanovi, leče se u Specijalnoj zatvorskoj bolnici u Beogradu, koja u najvećoj meri i jeste psihijatrijska ustanova. Ona je projektovana za smeštaj oko 400 pacijenata, a u poslednje vreme broj pacijenata koji se u njoj leče prelazi i 700. Uz to, broj zaposlenih je daleko od potrebnog za normalno funkcionisanje bolnice. Važno je spomenuti i to da se Specijalna zatvorska bolnica nalazi u zgradi u kojoj je i Okružni zatvor u Beogradu, projektovanoj tako da u većinu smeštajnih prostorija ne dopiru direktno ni prirodna svetlost ni svež vazduh.⁸⁸

U većini ustanova vrše se manje ili više redovni psihijatrijski pregledi. Nažalost, ima zavoda koji ne mogu da obezbede redovne posete psihijataru. U tom slučaju, lica lišena slobode se radi vršenja psihijatrijskih

87 ZIKS u članu 130, st. 4 propisuje: „Pismeni izveštaj službe obezbeđenja i izveštaji o obavljenim lekarskim pregledima dostavljaju se upravniku bez odlaganja. Izveštaj lekara sadrži i navode lica prema kome je mera prinude primenjena o načinu nastanka povreda i mišljenje lekara o povezanosti primenjene mere i nastalih povreda. Upravnik zavoda obaveštava direktora Uprave o upotrebi mera prinude i prosleđuje izveštaje u roku od 24 sata od vremena primene mere prinude.“

88 Opširnije o Specijalnoj zatvorskoj bolnici vidi II.13.

pregleda odvođe u lokalne zdravstvene ustanove. Kako veliki broj (može se čak reći većinu) lica lišenih slobode čine korisnici ili zavisnici od droge, od velikog je značaja dostupnost programa lečenja zavisnosti. Sprovođenje metadonske terapije je moguće samo ukoliko u gradu u kome se nalazi zavod zdravstveni centar daje tu vrstu terapije. Takve programe imaju zdravstveni centri u skoro svim većim gradovima, ali je šteta što u najvećem broju zavoda ona ne može biti praćena i odgovarajućim programima radne i psihoterapije. Retki su zavodi čije je osoblje osposobljeno za ovakve programe (to su KPZ u Šapcu, Okružni zatvor u Novom Sadu i KPZ za žene u Požarevcu). Zabrinjavajuće je to što u zavodima sa najvećim brojem lica osuđenika (kazneno-popravni zavodi u Požarevcu i Nišu) osoblje nije osposobljeno za programe radne i psihoterapije. Uopšte, medicinski tehničari koji rade u zavodima vrlo retko imaju znanja iz oblasti psihijatrije.

Zatvorsko osoblje je retko osposobljeno za rano prepoznavanje psihijatrijskih smetnji kod lica lišenih slobode. Ukoliko neko od zaposlenih u zavodima i ume da prepozna ponašanje koje može biti znak psihijatrijskih smetnji, to je pre posledica višegodišnjeg radnog iskustva u zatvoru nego rezultat obuke. Zbog toga bi posebnu pažnju u obuci zatvorskog osoblja, i to ne samo onog medicinskog, trebalo posvetiti osposobljavanju za rano prepoznavanje psihijatrijskih smetnji.

Pacijentov pristanak i poverljivost. – ZIKS propisuje da se lečenje osuđenog sprovodi uz njegov pristanak, ali da se izuzetno, ako osuđeni odbijanjem lečenja ili hrane ozbiljno ugrozi svoje zdravlje ili život, primenjuju medicinske mere koje odredi lekar. Istovetnu odredbu sadrži i Pravilnik o kućnom redu za primenu mere pritvora, što znači da se sva lica lišena slobode u određenim situacijama mogu lečiti i protiv njihove volje. ZIKS izričito propisuje da je zabranjeno prisilno hranjenje osuđenog. U zavodima u Srbiji odbijanje lečenja je vrlo retko, a pacijent koji odbija lečenje je dužan da potpisom potvrdi da je odbio ponuđeno lečenje. Štrajkovi glađu su relativno česti, a ni u jednom zavodu nismo čuli da je bilo pokušaja prisilnog hranjenja.

Prema Pravilniku o kućnom redu za primenu mere pritvora, po odobrenju organa koji vodi postupak i pod njegovim nadzorom ili pod nadzorom lica koje on odredi, pritvorenika može na sopstveni zahtev i trošak da pregleda lekar koga on izabere.⁸⁹ U tom slučaju, pregled se, po pravilu, vrši u zavodu, uz obavezno prisustvo zavodskog lekara.

89 Član 32, st. 1 Pravilnika o kućnom redu za primenu mere pritvora.

ZIKS garantuje i privatnost prilikom zdravstvenog pregleda, propisujući da se on vrši samo u prisustvu zdravstvenog radnika, osim ako zdravstveni radnik drukčije ne zatraži.⁹⁰ U tri zavoda smo primetili da se pregledi uvek vrše u prisustvu obezbeđenja (okružni zatvori u Negotinu, Smederevu i Užicu). Doduše, u Okružnom zatvoru u Užicu se dozvoljava i pregled bez prisustva obezbeđenja, ali samo ako pacijent to zatraži, što nikako ne znači da je reč o dobroj praksi. U Okružnom zatvoru u Negotinu svi pregledi se vrše u prisustvu obezbeđenja jer lekar to zahteva. ZIKS zaista dozvoljava prisustvo obezbeđenja ukoliko to lekar zatraži, ali ovu mogućnost treba koristiti samo izuzetno, kada se može razumno sumnjati da bi pacijent mogao povrediti zdravstvenog radnika ili sebe. Dakle, pregled bez prisustva obezbeđenja treba da bude pravilo. Odnos lekara i pacijenata treba da bude poverljiv, a to nije moguće ukoliko svakom pregledu prisustvuje obezbeđenje.

Preventivna zdravstvena zaštita. – Prema ZIKS, lekar u zavodu ima niz dužnosti preventivne prirode. Između ostalog, on je dužan da kontroliše smeštaj, ishranu, higijenu, sanitarne i druge uslove od kojih zavisi zdravlje osuđenih i daje nalaze i preporuke o količini i kvalitetu hrane za osuđene, o poboljšanju higijene u zavodu i kod osuđenih, stanju sanitarnih uslova i uređaja, grejanja, osvetljenja i provetravanja u prostorijama u kojima borave osuđeni. Upravnik zavoda dužan je da bez odlaganja preduzima mere koje mu preporuči lekar.⁹¹ U praksi, nadzor nad smeštajem, ishranom, higijenom i drugim uslovima u zavodu ne vrši uvek lekar, već to nekada radi i medicinski tehničar. Nažalost, moć lekara ili medicinskog tehničara da poboljša uslove u kojim lica lišena slobode borave je vrlo ograničena. Mana smeštaja i nedostataka u ishrani su i bez mišljenja i preporuka lekara obično svesni i sami upravnici zatvora, ali mogućnost da nešto promene gotovo uvek zavisi od raspoloživih sredstava. Zato kontrola koju medicinsko osoblje vrši često predstavlja puko ispunjavanje forme.

Uloga medicinskog osoblja u zavodima mogla bi da bude daleko značajnija kad je u pitanju informisanje lica lišenih slobode i zatvorskog osoblja o zaraznim i bolestima tipičnim za zatvorske ustanove. Nema puno zavoda u kojima se licima lišenim slobode redovno distribuiraju informacije o zaraznim bolestima. Brošure koje se dele po prijemu ili tokom

90 Član 102, st. 4 ZIKS.

91 Član 103 ZIKS.

boravka u zavodu postoje u svega par ustanova. Još je manje ustanova u kojim se licima lišenim slobode i zatvorskom osoblju daju predavanja u vezi sa zaštitom zdravlja.

Nažalost, nisu retki slučajevi inficiranja HIV ili hepatitisom unutar kaznenih ustanova, posebno kada se radi o onim većim. Nemedicinsko osoblje bi trebalo biti redovno obučavano o tome kako da se odnosi prema licima koja su inficirana HIV ili hepatitisom, jer često nije sigurno šta je ispravno postupanje prema ovim ljudima. Nismo zabeležili slučajeve izdvajanja ili izolovanja HIV pozitivnih osoba, ali ima diskriminacije od strane drugih osuđenika ili pritvorenika, i ona je najčešće uzrokovana neznanjem o načinu prenošenja bolesti. Edukacija lica lišenih slobode o zaraznim bolestima mogla bi doprineti tome da osobe inficirane HIV ili hepatitisom budu ređe diskriminirane ali i da se celokupna zatvorska populacija upozna sa efikasnim merama zaštite. Važno je istaći da veliki broj osoba obolelih od ovih bolesti i ne zna da je zaražen, pa bi bilo dobro voditi stalne kampanje kojim bi se lica lišena slobode podsticala da se testiraju. Tako bi se omogućilo da inficirani pravovremeno počnu da primaju adekvatnu terapiju, ali i da zatvorsko osoblje stekne informacije koje su važne za postupanje prema ovim licima.

Već smo rekli da je retko zatvorsko osoblje koje je obučeno da rano prepozna psihijatrijske smetnje kod lica lišenih slobode. Slično se može reći i o osposobljenosti zatvorskog osoblja za prepoznavanje znakova rizika samoubistva. Ima osoblja koje ima toliko iskustva u radu u zatvorima da je sposobno da primeti kada postoje nagoveštaji da bi lice lišeno slobode moglo izvršiti samoubistvo, međutim većina zaposlenih u službi obezbeđenja i zdravstvenoj službi s kojima smo razgovarali nam je govorila da ne zna kako da prepozna rizik od samoubistva. Očigledno je da postoji potreba za edukacijom osoblja u ovom pogledu.

II DEO

1. KAZNENO–POPRAVNI ZAVOD U SOMBORU

Vreme posete: avgust 2009. godine

Brojno stanje u vreme posete: 83 osuđena, 7 prekršajno kažnjenih, 46 lica u pritvoru (ukupno 136)

Prosečno brojno stanje u poslednje 2 godine: 145 (tokom 2009. godine), 136 (tokom 2008. godine)

Struktura po polu: 134 muškarca, 2 žene

Raspored po odeljenjima:

otvoreno 38, poluotvoreno 52, zatvoreno 46
(lica u pritvoru)

1.1. Materijalni uslovi

Zgrada zatvora, koja se nalazi u centru grada, uz zgradu Policije, sagrađena je u XIX veku i zaštićena je kao kulturno – istorijski spomenik. U prizemlju su smeštene kancelarije zatvorske uprave, prostorija za posete, kuhinja i ćelije u kojim se nalaze pritvorena lica, kao i prostorija koja istovremeno služi kao ambulanta i kao prostorija koju za svoje potrebe koristi služba obezbeđenja. U suterenu se nalaze trpezarija i magacin. Na spratu se nalaze sobe za smeštaj osuđenih i prekršajno kažnjenih lica, zajedničke prostorije, biblioteka i prostorije službe prevaspitanja. Postoji i dvorište, koje služi za šetnju.

Higijena u sobama u kojima su smešteni osuđenici je sasvim zadovoljavajuća. Posteljina se menja bar dva puta mesečno. Jedna prostorija sa osam kreveta u prizemnom delu je u vrlo lošem stanju, vidi se i oseti vlaga. U prostorije dopire prirodno svetlo, moguće ih je provetriti i imaju tekuću vodu i toalet. Prema rečima osuđenika, grejanje je dobro. Trpezarija koja se nalazi u suterenu je mala i nema prozore i nalazi se u nivou sa magacinom.

U najmanjim sobama se nalaze po dva kreveta, a u najvećoj (u koju se osuđena i prekršajno kažnjena lica smeštaju po dolasku, do kategorizacije – tzv. prijemno odeljenje) 14 kreveta. Postoje prostorije u koje se smeštaju bolesni zatvorenici. U samici, koja je u lošijem stanju od drugih prostorija, na dan posete nije bilo osuđenika.

Zavod raspolaže još jednim kompleksom zgrada koji se nalazi van grada (otvoreno odeljenje). U ovim objektima se nalaze radionice i prostorije u kojim boravi jedan broj lica. Ovi objekti su noviji i uslovi boravka u njima su znatno bolji nego u zgradi koja se nalazi u centru grada.

1.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Nijedan od osuđenika sa kojima smo razgovarali nije rekao da je bio fizički zlostavljan od strane osoblja, niti da je video ili čuo da je neko bio zlostavljan. Primedbe osuđenika su se uglavnom odnosile na kategorizaciju, ishranu i nedostatak mogućnosti za rekreaciju (kada su u pitanju osuđenici koji nemaju radne obaveze). Sistem pozivanja osoblja funkcioniše, stražari su uvek dovoljno blizu ćelija i u slučaju potrebe mogu adekvatno reagovati.

Osuđenici kažu da su pri prijemu upoznati sa svojim pravima i kućnim redom, radnim vremenom zdravstvene službe, načinom zakazivanja pregleda i načinom naručivanja robe (nema kantine pa se roba naručuje). Kućni red je dostupan u biblioteci. Kontakt sa advokatom je omogućen.

Vreme koje osuđenici provode u šetnji, na otvorenom, je u skladu sa odredbama ZIKS. Veći deo dana provode van svojih soba, kako oni koji rade (u otvorenom odeljenju), tako i oni koji sve vreme provode u centralnoj zgradi (u zajedničkim prostorijama), a u sobe se povlače od 22h do 6h. U otvorenom odeljenju postoji teretana, u poluotvorenom i zatvorenom ne postoji mogućnost za rekreaciju.

Kontakt sa spoljnim svetom je obezbeđen, unutar zgrade postoje telefonske govornice, omogućeno je slanje i prijem pisama, kao i prijem paketa. Učestalost i trajanje poseta je u skladu sa odredbama ZIKS. Većina osuđenika koristi posebna prava – izlaske i posete porodicama tokom vikenda.

Tokom 2009. godine zabeležen je 21 disciplinski prestup, dok ih je tokom 2008. godine bilo 52. Najčešći prestupi su zakašnjenja prilikom povratka iz poseta porodici, posedovanje i konzumiranje opojnih supstanci,

nedisciplina, zanemarivanje radnih obaveza i međusobne tuče. Ovi prestupi se najčešće kažnjavaju uslovnim ili bezuslovnim oduzimanjem i zabranom korišćenja pogodnosti i ukorom.

Upotreba mera prinude je, prema evidencijama i izjavama osuđenika, retka (prema evidencijama, tokom 2009. godine mere prinude su upotrebljene prema šest, a tokom 2008. godine prema tri lica).

Većina osuđenika (od 70 do 80%) je radno angažovana. Ne rade više od osam sati dnevno. Radno angažovanim osuđenima obezbeđen je dodatni obrok i plaćeni su za rad. Poslovi koje obavljaju uglavnom su vezani za obradu drveta. Postoji kratka obuka za ove poslove.

1.3. Bezbednost

U poslednje tri godine jedan pritvorenik je pobjegao iz gradske bolnice a unutar Zavoda je zabeležen samo jedan neuspeli pokušaj bekstva.

Položaj i arhitektura zgrade ne idu u prilog bezbednosti. Zavod deli dvorište sa još nekoliko ustanova, a zidovi zgrade su toliko meki da ih je moguće prokopati. U prostoriji za posete ne postoji fizička prepreka kojom bi se sprečilo da posetioci predaju predmete licima lišenim slobode.

Nasilje među osuđenima nije često i najčešće se rešava razdvajanjem. Tokom 2008. i 2009. godine nije bilo napada na službena lica.

Prema rečima uprave i osuđenika, ne postoje neformalne grupe niti postoji bilo kakva hijerarhija među zatvorenicima.

Redovni pretresi prostorija se vrše oko dva puta mesečno, ali i uvek kada obezbeđenje proceni da je to potrebno.

1.4. Zdravstvena nega

Zdravstvena služba u ovoj ustanovi se nalazi u prizemlju stare zgrade, a sama ambulanta je izuzetno mala i u nju staje jedan radni sto i ormarić sa lekovima, te jedna stolica. Prostor ispred ambulante je veći i dobro osvetljen, ali se može koristiti samo kao čekaonica, između ostalog i zbog toga što je to prolazna prostorija ka šetalištu.

U službi je stalno zaposlen jedan medicinski tehničar dok su sa dva lekara potpisani ugovori o delu i oni provode po nekoliko sati dnevno u ustanovi, u skladu sa potrebama. Imali smo prilike da razgovaramo sa

jednim lekarom i medicinskim tehničarem. Jedan lekar je po specijalnosti psihijatar, a drugi specijalista opšte medicine. Bar jedan lekar dolazi svaki dan i provodi po nekoliko sati u ustanovi a vreme dolaska nije uvek isto i zavisi od obaveza lekara u zdravstvenom centru. Tehničar radi već šest godina na ovom radnom mestu. Slučajeva povrede radnih obaveza od strane radnika medicinske službe nije bilo.

U poslednje dve godine registrovana je jedna teža i 35 lakših povreda na radu, kao i dva sukoba sa nanošenjem lakših telesnih povreda. Dva puta je došlo do samopovređivanja i to sečenjem podlaktice oštrim predmetom. Nije bilo samoubistava ni pokušaja samoubistva. Jedan osuđenik je umro prirodnom smrću 2008. godine.

Tehničar radi i prekovremeno oko 25 časova mesečno, najviše zbog toga što prilikom transporta bolesnika uvek ide u pratnji.

Prilikom dolaska u ustanovu vrši se pregled osuđenika, po potrebi i fizički, a oni dobijaju i osnovne informacije o funkcionisanju zdravstvene službe. Lekarski pregled se zakazuje preko stražara dan ranije, i niko ne vrši selekciju prijava. Osuđenici bivaju pregledani sledećeg dana, izuzev vikendom. Hitne intervencije se vrše u lokalnom Zdravstvenom centru, a o hitnosti odlučuju stražari u vreme kada niko od medicinskog osoblja nije prisutan, eventualno uz telefonsku konsultaciju sa lekarom. Ovakav princip, koji se inače u kaznenim ustanovama često sreće zbog nedostatka kadra, je pogrešan i može dovesti do teških posledica, ali i zloupotreba.

Ne postoji laboratorija u ustanovi, tako da se sve analize vrše u lokalnom zdravstvenom centru. Postoji stacionar, koji je prostorno dosta udaljen od ambulante. U pitanju je obična prostorija za osuđenike kojoj je promeњena namena. U njoj se nalaze tri kreveta na sprat, što svakako nije primereno bolničkoj sobi. U prostoriji postoji sanitarni čvor. Zatekli smo dva osuđenika u stacionaru, jedan je imao povredu noge, dok drugi uglavnom tu i boravi zato što boluje od epilepsije.

Pristup civilnim zdravstvenim ustanovama je omogućen i dobro funkcioniše, a stomatološka zaštita se svodi na hitne intervencije (vađenje zuba).

Svaki osuđenik ima svoj zdravstveni karton i uvidom u njih smo utvrdili da se oni redovno i pedantno vode. Periodični sistematski pregledi osuđenika se ne vrše, a pregledi osuđenika u samici se vrše svakodnevno. Postoje uslovi za uvođenje posebnog režima ishrane za one osuđenike za koje lekar tako odredi. Inače, u ambulanti je moguće izvršiti samo osnovni

pregled pacijenta, postoji aparat za merenje pritiska i onaj za određivanje glikemije. Stručni nadzor nad apotekom postoji, o njoj vodi računa tehničar a najviše se koriste anksiolitici. S obzirom da je jedan od honorarnih saradnika psihijatar, psihijatrijska nega je zadovoljavajuće regulisana. Programi specijalne edukacije iz oblasti zatvorske patologije i psihijatrijske nege osuđenika se ne sprovode. Osuđenicima su dostupne informacije o toku lečenja i lekovima. Nije bilo slučajeva odbijanja lekarskog tretmana. Privatnost prilikom pregleda je obezbeđena.

Saznali smo da dva puta godišnje infektolog dolazi u ustanovu i drži predavanje osuđenicima u vezi sa zaraznim bolestima, što je za svaku pohvalu kada je edukacija osuđenika u pitanju. Osoblje ustanove nije edukovano da prepozna rizike od samoubistva kod osuđenika.

Povrede osuđenika se ne registruju u posebnom protokolu. Sistematska evidencija znakova nasilja se ne vrši, a prema informacijama koje smo dobili od radnika zdravstvene službe, takvi slučajevi nisu ni zabeleženi.

Zdravstvena služba učestvuje u izradi izveštaja nadležnim organima pri traženju alternativnih rešenja za osuđenike za koje je lišavanje slobode neprilično.

1.5 Osoblje

Broj zaposlenih u Zavodu je 61, dok je prema sistematizaciji predviđeno da bude zaposleno 66 ljudi (popunjenost je 92%). U službi obezbeđenja rade 34 osobe, kao što je i predviđeno aktom o sistematizaciji. Stražari kažu da su odnosi među zaposlenima dobri. Uslovi rada su otežani time što ne postoji dovoljno prostora.

Stražari su nezadovoljni visinom plata i uniformama, koje su, kako kažu, suviše stare.

1.6. Preporuke

Kazneno-popravni zavod u Somboru je vrlo dobro vođena ustanova, u kojoj se dobro postupa prema licima lišenim slobode i koliko god je to moguće olakšava njihova reintegracija u društvo. Iz ovog zavoda nikada nismo dobili ni najmanju pritužbu na postupanje bilo koje od zatvorskih službi. Bilo bi dobro da se ovakvo postupanje prema licima lišenim slobode nastavi.

Nema puno problema u funkcionisanju zavoda, a uprava zavoda je i sama svesna malobrojnih nedostataka. Ipak, skrenuli bismo pažnju na nekoliko mera čije preduzimanje bi omogućilo da ustanova još bolje funkcioniše.

Bilo bi dobro ukoliko bi osuđenima Pravilnik o kućnom redu bio dostupan i u prostorijama u kojim borave, a ne samo u biblioteci.

Za osuđenike koji nisu radno angažovani i dan provode u centralnoj zgradi, ali i za pritvorenike bi bilo dobro obezbediti bar minimalne uslove za rekreaciju.

Bilo bi dobro ukoliko bi zdravstvena služba bila kadrovski i organizaciono pojačana i ukoliko bi se medicinsko osoblje edukovalo iz oblasti zatvorske patologije. Uz to, bilo bi dobro ukoliko bi se sprovodila redovna edukacija zatvorskog osoblja iz oblasti psihijatrije, kako bi se ono osposobilo za rano otkrivanje psihijatrijskih poremećaja kod osuđenika i prepoznavanje pojačanog rizika od samoubistva.

Evidenciju povreda bi trebalo voditi u posebnom registru.

2. OKRUŽNI ZATVOR U SUBOTICI

Vreme posete: avgust 2009. godine

Brojno stanje u vreme posete: 50 osuđenih, 33 prekršajno kažnjenih, 90 lica u pritvoru (ukupno 173)

Prosečno brojno stanje: 189 (u poslednjih godinu dana)

Struktura po polu: 169 muškaraca, 4 žene

Raspored po odeljenjima (osuđena lica): otvoreno 8, poluotvoreno 27, zatvoreno 19

2.1. Materijalni uslovi

Zatvor se nalazi u okviru zgrade koja se nalazi u centru grada i u kojoj su smešteni i policijska uprava i poslovni prostor nekoliko agencija i preduzeća. Zgrada je sagrađena u XIX veku. Dvorište se nalazi unutar kompleksa, tako da ga sa sve četiri strane sama zgrada deli od okolnih ulica. Ovo dvorište ne koristi samo kao zatvorski prostor za šetnju, već ga koristi i SUP.

Na četiri nivoa nalaze se prostorije za smeštaj i kancelarije. Na najnižem nivou nalazi se kuhinja, vešeraj, zajednička kupaonica i teretana. Kuhinja je u vreme posete bila u izuzetno lošem stanju, koje je najvećoj meri uzrokovano starošću zgrade, ali bar neki problemi, kao što je prisustvo insekata (muva), bi morali biti rešeni bez obzira na starost zgrade. Zajednička kupaoica je takođe u lošem stanju, nema keramičke pločice već je pod betonski. Ne postoji posebna prostorija u kojoj se služe obroci, već jedan deo osuđenika u tu svrhu koristi zajedničke prostorije (tzv. dnevni boravak) a preostali obroci dobijaju u sobama. Prema rečima osuđenika, grejanje je vrlo loše.

Higijenski uslovi u sobama su vrlo loši, posebno u onim prostorijama u kojim je smešten veći broj lica. U najmanjim sobama su smeštene po

dve osobe. Te sobe služe i kao samice. U najvećoj sobi ima 14 kreveta. U zatvorenom odeljenju u jednoj sobi se nalazi najviše osam lica. U svakoj sobi se nalazi mokri čvor, dostupna je pijaća voda a opremljene su i televizorima. Iako prozori omogućavaju direktan dotok vazduha i svetlosti, ventilacija ne funkcioniše najbolje, što je uzrokovano starošću zgrade. U prostorijama na višim spratovima osvetljenost je dobra, dok je na nižim prilično slaba tako da je čitanje vrlo teško bez veštačkog osvetljenja. Postoje prostorije u koje se izdvajaju bolesni osuđenici. Prostorija koja služi za „izolaciju“ (tzv. posebno osigurana prostorija) nema krevet već dušek koji se nalazi na podu i vrlo je mračna.

Teretana je skoro otvorena, ali je veoma mala i slabo opremljena. Osim ove, ne postoji druga mogućnost za rekreaciju. Prostor za šetnju je mali.

2.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Nekoliko osuđenika se žalilo na tretman, navodeći da se nekada bez potrebe ili prekomerno upotrebljava sila. Međutim, niko od njih nije podnosio pritužbe. Svi osuđenici su se žalili na kvalitet ishrane.

Osuđenici se po prijemu upoznaju sa pravima, kućnim redom, načinom funkcionisanja zdravstvene službe i načinom kupovine stvari za lične potrebe. U sobama nemaju kućni red ali im je dostupan u zajedničkim prostorijama. U zajedničkim prostorijama postoji kutija u koju mogu ubaciti pritužbe koje se šalju Pokrajinskom ombudsmanu.

Odredbe ZIKS o vremenu koje lica lišena slobode treba da provedu na otvorenom, u šetnji, prema rečima osuđenika i zaposlenih u službi obezbeđenja, ne poštuju se uvek, zbog toga što je to često vremenski nemoguće postići.

Postoji sistem (alarm) za pozivanje osoblja koji se može aktivirati iz svake sobe.

Kada je u pitanju kontakt sa spoljnim svetom, nije bilo pritužbi, omogućeno je telefoniranje i dopisivanje, kao i prijem paketa.

Tokom 2007. godine zabeleženo je 138 disciplinskih prestupa, tokom 2008. ih je bilo 109, a u 2009. godini (do dana posete) je zabeleženo 40 prestupa. Najčešće se radi o nedisciplini i posedovanju i konzumiranju

opojnih supstanci. Najčešće se izriče mera ukora ili se oduzimaju dodeljena posebna prava, a izriče se i mera upućivanja u samicu (devet puta bezuslovno, a dva puta uslovno tokom 2009. godine, dok je tokom prethodnih godina broj upućivanja u samicu bio znatno veći).

Prema evidencijama uprave zatvora, sredstva prinude upotrebljena su tokom 2007. samo dva puta, a tokom 2008. godine ukupno 30 puta, najčešće da bi se sprečilo nasilje među osuđenima.

Među licima koja se nalaze u pritvoru su često stranci (na dan pose- te u zatvoru je bilo preko 20 državljana Afganistana), zbog čega je neop- hodno sistemski rešiti problem prevođenja jer taj posao najčešće obavljaju osuđenici koji se služe stranim jezicima.

2.3. Bezbednost

Poslednje bekstvo se desilo 2007. godine. Postoji sistem video nad- zora. U zatvor su unošeni mobilni telefoni i narkotici a stražari kažu da im je teško da prilikom poseta kontrolišu unos ovih stvari.

Nasilje među osuđenima se sprečava razdvajanjem, koje podrazu- meva ne samo odvajanje u različite ćelije nego i izvođenje u šetnju u odvo- jenim grupama.

Napada na službena lica tokom 2009. godine nije bilo, a tokom 2007. i 2008. godine je zabeležen po jedan ovakav slučaj.

Prema rečima osuđenika i uprave, ne postoje nefomalne grupe niti hijerarhija među osuđenima. Osuđenici kažu da redovno bivaju odva- jani ukoliko uprava proceni da bi se mogli organizovati i formirati grupu koja može da ugrozi bezbednost.

U smeni radi po 6 stražara, a imajući u vidu izgled objekta i broj lica lišenih slobode, stiče se utisak da bi broj stražara mogao biti i veći.

Prostorije se redovno pretresaju.

2.4. Zdravstvena nega

U ovoj ustanovi ambulanta se nalazi na spratu, prostrana je, dobro osvetljena i uredna, što je bitno s obzirom na starost zgrade. Postoji pro- blem sa neprijatnim mirisima u samoj ambulanti, zbog loše izvedenih

radova na kanalizacionoj instalaciji. Problem nije toliko težak da ne bi mogao biti rešen uz minimalno ulaganje.

U službi je stalno zaposlena jedna medicinska sestra, dok lekar ima ugovor o radu sa ustanovom, i posećuje je svakim radnim danom. Prema informacijama koje smo dobili, lekar ostaje u ambulanti dva do tri sata dnevno. Inače, radi se o lekaru opšte prakse sa dugogodišnjim iskustvom, koji je saradnik zatvora već deset godina. Prema rečima medicinske sestre, pre nje je u zatvoru radila koleginica koja se na radnom mestu zadržala oko šest meseci i dala otkaz. Razlog su uslovi rada, poseban tip patologije, ali ne treba zanemariti ni niža primanja u odnosu na civilne ustanove. Radni staž je beneficiran. Za sada nema potrebe za prekovremenim radom. Timski sastanci sa upravom se održavaju jednom mesečno, mada, prema navodima radnika zdravstvene službe, komunikacija prilikom rešavanja hitnih pitanja je na odličnom nivou.

Broj osuđenika teže obolelih od hroničnih bolesti je deset, dok je onih koji imaju probleme sa bolestima zavisnosti 148. Nema HIV pozitivnih, kao ni novootkrivenih slučajeva tuberkuloze. Registrovano je 20 lakših povreda na radu, dok povrede u sukobima nisu registrovane. Ne postoji posebna evidencija o povredama osuđenika u međusobnim sukobima što je nedostatak koji bi trebalo ispraviti. Registrovano je 18 slučajeva samopovređivanja u poslednje dve godine, te sedam pokušaja samoubistva. Nije bilo smrtnih slučajeva.

Prilikom dolaska u ustanovu svaki osuđenik biva pregledan, po potrebi i fizički, i tada dobija osnovne informacije o funkcionisanju zdravstvene službe, kao i druge medicinske informacije koje se distribuiraju u vidu brošura.

Kontrola i nadzor nad ishranom, higijenom, sanitarnim uređajima, ventilacijom i grejanjem se redovno vrši i u tome učestvuje medicinska sestra. Primećena je slabija higijena u sanitarnim prostorijama, dok je hroničan problem slaba ventilacija, zbog starosti zgrade. Snabdevanje sredstvima za održavanje lične higijene se vrši preko kuhinje. Vašljivosti ima povremeno, i uglavnom se javlja među prekšajno kažnjenim osuđenicima koji van zatvora žive u nehygijenskim uslovima. Ti problemi su uspešno sanirani. Ne postoji poseban program zdravstvene edukacije osuđenika, te se ona ostvaruje jedino kroz posete lekaru. Prema rečima radnika službe, ishrana je na zadovoljavajućem nivou. Apoteka je pod nadzorom medicinske sestre, dobro je snabdevena, a najviše se koriste sedativi. Ustanova

nema laboratoriju, tako da se oslanja na Zdravstveni centar u Subotici. Pored ambulante se nalazi i jako mala soba, inače ćelija za osuđeničke, koja služi kao stacionar. U njoj se nalazi samo jedan krevet na sprat i sanitarni čvor, što svakako nije adekvatno nameni. Zato i ne čudi tako mali broj bolesničkih dana u stacionaru. U trenutku naše posete tu je bila smeštena pritvorenica, za koju zbog velikog broja lica u ustanovi nije bilo moguće naći drugi smeštaj.

Lekarski pregled se zakazuje preko stražara dan ranije, i niko ne vrši selekciju prijava. Osuđenici bivaju pregledani sledećeg dana, izuzev vikendom. Hitne intervencije se vrše u lokalnom zdravstvenom centru, a o hitnosti odlučuju stražari u slučajevima kada niko od medicinskog osoblja nije prisutan. Problematično je što u hitnim slučajevima, kada ni lekar ni medicinska sestra nisu u ustanovi, obezbeđenje odlučuje o tome kada treba pozvati Hitnu pomoć. Pristup civilnim zdravstvenim ustanovama je dobro regulisan i funkcioniše. U pratnju osuđenika koji se transportuje u drugu ustanovu radi lečenja, ide medicinska sestra ili neko od zaposlenih u službi obezbeđenja. Napominjemo da bi prilikom takvog transporta uvek morao da bude prisutan zdravstveni radnik.

Stomatolog dolazi jednom nedeljno i vrši samo vađenje zuba. U slučaju kada je potrebna popravka, lekar piše uput kako bi se to obavilo u civilnoj ustanovi.

Svaki osuđenik ima svoj zdravstveni karton. Kartoni se uredno vode u šta smo se i sami uverili. Sistematski pregledi osuđenika se ne vrše. Pregled osuđenika u samici se obavlja redovno. Postoje uslovi za uvođenje posebnog režima ishrane u slučaju takve medicinske indikacije. U ambulanti je od opreme dostupan aparat za merenje pritiska, otoskop i aparat za merenje glikemije.

Psihijatar je do 24. marta 2009. godine imao ugovor o dopunskom radu, ali to više nije slučaj, tako da dolazi iz zdravstvenog centra u slučaju potrebe. Medicinsko osoblje nije posebno edukovano za sprovođenje psihoterapije i radne terapije, kao ni iz oblasti zatvorske patologije.

Osuđenicima su dostupne informacije o njihovom zdravstvenom stanju. U slučaju da odbiju terapiju, moraju da potpišu izjavu o tome. Nije se dešavalo da lica lišena slobode koja imaju ozbiljnije zdravstvene tegobe odbiju lečenje.

Pregledi se vrše u ambulanti, bez prisustva obezbeđenja, izuzev u slučajevima kada je to neophodno iz bezbednosnih razloga.

Osoblje nije edukovano da prepozna znake rizika od samoubistva. Zdravstveni radnici koji su sada zaposleni u zatvoru nisu imali iskustva sa povredama osuđenika u međusobnim sukobima, niti posledicama sukoba sa stražarima, tako da im nije poznata procedura u tim slučajevima.

Zdravstvena služba učestvuje u izradi izveštaja nadležnim organima pri traženju alternativnih rešenja za osuđenike za koje je lišavanje slobode neprilično.

Lekar ima obavezu da izda potvrdu o tome da li je osuđenik sposoban da izdži disciplinsku kaznu.

2.5. Osoblje

U vreme posete u broj zaposlenih u zatvoru je bio 52, a aktom o sistematizaciji je predviđeno 42. U službi obezbeđenja radi 39 ljudi, dok je sistematizacijom predviđeno da taj broj bude niži – 31. I pored toga što su radna mesta predviđena aktom o sistematizaciji popunjena, broj prekovremenih radnih sati je veliki. Stekli smo utisak da bi broj stražara mogao biti veći.

2.6. Preporuke

Većina problema koji postoje u ustanovi uzrokovana je starošću zgrade i nedostatkom sredstava, ali ima i onih za čije rešavanje nisu potrebna značajnija finansijska sredstva.

Higijenu kuhinje bi trebalo poboljšati, a zatim pažljivo održavati, a u kupaonici bi trebalo postaviti keramičke pločice. Potrebni je izvesti radove i u ambulanti, kako bi se rešio problem neprijatnih mirisa koji dopiru iz kanalizacije. Ni ostale prostorije u zatvoru nisu u dobrom stanju, tako da je poželjno ulaganje u renoviranje i opremanje prostorija, posebno onih u kojim borave lica lišena slobode.

Potrebno je obezbediti da lica lišena slobode na otvorenom provode dva sata, kao što je to propisano ZIKS, a ako to nije moguće, treba težiti tome da boravak na otvorenom traje što je duže moguće.

Obezbeđenje bi trebalo da postupa prema licima lišenim vodeći računa o njihovom dostojanstvu, koristeći mere prinude isključivo kao krajnje sredstvo, i samo u meri neophodnoj da bi se vršila zakonska ovlašćenja.

Kako u zatvoru često borave stranci koji ne razumeju srpski jezik, potrebno je sistemski rešiti pitanje prevođenja, kako ono ne bi bilo u potpunosti prepušteno licima lišenim slobode koja se služe stranim jezicima.

S obzirom na prosečan broj lica lišenih slobode u ustanovi, bilo bi dobro kadrovski i organizaciono ojačati zdravstvenu službu. Medicinsko osoblje bi trebalo edukovati iz oblasti zatvorske patologije. Uz to, bilo bi dobro sprovesti redovnu edukaciju zatvorskog osoblja iz oblasti psihijatrije, kako bi se ono osposobilo za rano otkrivanje psihijatrijskih poremećaja i prepoznavanje pojačanog rizika od samoubistva kod lica lišenih slobode.

3. OKRUŽNI ZATVOR U ZAJEČARU

Vreme posete: septembar 2009. godine

Brojno stanje u vreme posete: 196 osuđenih, 6 prekršajno kažnjenih, 41 lice u pritvoru (ukupno 243)

Prosečno brojno stanje (u poslednjih godinu dana):
između 230 i 250

Raspored po odeljenjima (osuđena lica): zatvoreno 56, poluotvoreno 106, otvoreno 8, prijemno 20, na lečenju 6

3.1. Materijalni uslovi

Zatvor se nalazi van grada, raspolaže sa nekoliko objekata i ima zatvoreno, poluotvoreno i otvoreno odeljenje. U okviru zatvorenog odeljenja sprovodi se i mera izvršenja pritvora.

Zatvoreno odeljenje, koje je posebno ograđeno, se nalazi u jednospratnoj zgradi u čijem prizemlju se nalaze prostorije u kojim se smeštena pritvorena lica. U ovoj zgradi se nalazi i ambulanta. U većini soba se nalazi po osam ljudi, a postoje i prostorije u kojim se nalaze po četiri osobe. Najveći problem u ovom odeljenju predstavlja nedostatak svetlosti i svežeg vazduha. U sobama je veoma zagušljivo, provetravanje je gotovo nemoguće, a većinu osuđenika i pritvorenika čine pušači, koji nisu odvojeni od nepušača. Od uprave smo saznali da je izrađen projekat kojim bi se rešio problem ventilacije ali zbog nedostatka sredstava nikada nije sproveden. Nedostatak svetlosti je posebno izražen u prizemlju, dok su prostorije na spratu nešto svetlije, ali u njima postoji drugi problem – ne postoji toalet u sobama, već osuđenici koriste zajedničko kupatilo. Prostor za šetnju je veoma mali. Postoji sistem za pozivanje osoblja, međutim, osuđenici tvrde da obezbeđenje na pozive ne reaguje uvek brzo.

Uslovi boravka u zgradi u poluotvorenom odeljenju su znatno bolji, iako je broj osuđenika u sobama veći nego u zatvorenom delu. Sobe

su svetlije, daleko bolje provetrene a uz to osuđeniци provode značajan deo dana van soba. Njima je za šetnju na raspolaganju znatno veći prostor, praktično celo dvorište zatvora.

3.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Primedbe osuđenika odnosile su se uglavnom na nedostatak mogućnosti za rekreaciju, nedovoljan boravak na otvorenom (u zatvorenom odeljenju) i na kategorizaciju. Osuđenici koji su nepušači žalili su se zbog nedostatka svežeg vazduha u zatvorenom odeljenju.

Pri odabiru osuđenika za razgovor, trudili smo se da izaberemo one koji su disciplinski kažnjavani i nijedan od njih nije imao primedbe koje bi se ticale disciplinskog postupka, svi su rekli da su opravdano kažnjeni, a uz sebe su imali i pismenu dokumentaciju o postupku, uključujući i rešenje o izricanju disciplinske mere.

Osuđenici su upoznati sa svojim pravima i kućnim redom, koji je istaknut na vidnom mestu u zatvoru. Ipak, osuđenici uglavnom nemaju kućni red u sobama, ali kažu da su upoznati sa njim i da im je dostupan.

Osuđenici koji se nalaze u poluotvorenom i otvorenom odeljenju provode van zatvorenih prostorija više od dva sata dnevno, u skladu sa odredbama ZIKS, osuđenici u zatvorenom odeljenju dnevno provode u šetnji sat vremena.

Kontakt sa spoljnim svetom je obezbeđen, unutar zgrade postoje telefonske govornice, omogućeno je slanje i prijem pisama, kao i prijem paketa. Učestalost i trajanje poseta je u skladu sa odredbama ZIKS. Većina osuđenika koristi posebna prava – izlaske i posete porodici tokom vikenda i praznika.

3.3. Bezbednost

U poslednje vreme nije bilo slučajeva bekstva iz zatvorenog odeljenja, ali se dešava da osuđenici iz poluotvorenog odeljenja napuste zatvor (tzv. slučajevi udaljenja) ili se ne vrate iz poseta porodici tokom vikenda.

Ima slučajeva nasilja među osuđenicima, što se rešava razdvajanjem i disciplinskim merama. U vreme posete jedan osuđenik se nalazio u samici zbog toga što je pretukao drugog osuđenika.

Pretresi i kontrola prostorija i lica se vrše često, dešavalo se da budu pronađeni napravljeni bodeži a pronalaze se i mobilni telefoni.

Prema rečima uprave i osuđenika, ne postoje neformalne grupe niti hijerarhija među osuđennicima.

3.4. Zdravstvena nega

Zdravstvenu službu u ovoj ustanovi čine jedan stalno zaposlen lekar opšte medicine i dva medicinska tehničara. Popunjenost po sistematizaciji je 100%. Jednom nedeljno ustanovu posećuje psihijatar koji ima ugovor o delu. Ambulanta se nalazi u zatvorenom delu ustanove, mada postoji još jedna koja je u poluootvorenom. Postoje dve prostorije, u jednoj se vrši pregled osuđenika, dok su u drugoj lekovi i medicinska oprema. U odnosu na ostale ustanove slične veličine, ambulanta je dobro opremljena, poseduje sto za lekara, ležaj za pregled, sterilizator, aparat za EKG, bocu sa kiseonikom, ambu balon, dva aparata za merenje nivoa šećera u krvi, dva termometra, jedan inhalator, jedan otoskop. Apoteka je takođe dobro snabdevena lekovima. Prostorije su inače odgovarajuće veličine, uredne i lepo sređene.

Često ima potrebe za prekovremenim radom, lekar radi prekovremeno oko deset sati mesečno, a tehničari oko 15 (zbog obima posla, vanrednih poziva kao i posebnog radnog vremena psihijatra koji u ustanovu dolazi u popodnevним časovima i provodi oko 3 sata u radu sa pacijentima).

Broj obolelih od teških hroničnih bolesti je 90, broj osoba sa problemima sa bolestima zavisnosti čak 198. Nema HIV pozitivnih, kao ni novih slučajeva tuberkuloze. Bilo je 13 lakših povreda na radu u poslednje dve godine i ni jedna teža. U šest slučajeva sukoba bilo je lakših telesnih povreda. Težih telesnih povreda nije bilo. Tri slučaja silovanja i seksualnog zlostavljanja je zabeleženo u protekle dve godine, kao i pet slučajeva samopovređivanja. Nije bilo samoubistava, ali je tri puta bilo pokušaja samoubistva. U protekle dve godine nije bilo smrtnih slučajeva.

Lekar jednom nedeljno ima sastanak sa upravom zatvora, ali teme nisu vezane, po njegovim rečima, za funkcionisanje zdravstvene službe, već za opšta i tekuća pitanja funkcionisanja ustanove.

Prilikom dolaska u ustanovu sva osuđena lica imaju obavezan lekar-ski a po potrebi i fizički pregled i on se obavlja odmah, ili prvog radnog

dana nakon prijema, ukoliko lice dođe u ustanovu tokom vikenda ili praznika. Lekarski pregled se, kao i u drugim ustanovama, zakazuje preko radnika službe obezbeđenja, a tom prilikom nema selekcije, i svi koji se prijave budu pregledani. Što se tiče hitnih stanja, lekar je pripravan kada nije u ustanovi tako da se putem telefona konsultuje sa službom obezbeđenja kada se javi potreba za medicinskom intervencijom. Na ovakav način delimično je izbegnuta mogućnost da stražari sami odlučuju o neophodnosti hitne medicinske intervencije, mada nije sasvim isključena. Pristup civilnim zdravstvenim ustanovama je neometan i dobro funkcioniše. Prilikom transporta osuđenika u druge zdravstvene ustanove prisutan je tehničar, ali vozilo nema potrebnu opremu pa fizičko prisustvo medicinskog osoblja nije dovoljno u situacijama kada je potrebna hitna medicinska intervencija.

Osuđenici plaćaju stomatološke usluge, izuzev onih koje su hitne. Inače, usluge zubara se pružaju u lokalnom zdravstvenom centru.

Svaki osuđenik ima zdravstveni karton, i kartoni se uredno vode. Sistematski pregledi osuđenika se ne vrše. Lekar osuđenike kojima je izrečena disciplinska mera upućivanja u samicu obilazi svakog dana. Postoje uslovi za uvođenje posebnog režima ishrane za one osuđenike za koje lekar odredi da im je potrebna posebna ishrana. S obzirom na dobru opremljenost ambulante, spektar dijagnostičkih i terapijskih procedura koje se mogu sprovesti je relativno širok (EKG, inhalacija i sl.). Postoji odgovarajućí nadzor nad apotekom i izdavanjem lekova, mada smo iz razgovora sa radnicima zdravstvene službe čuli da ima problema prilikom distribucije već pripremljenih doza lekova tokom popodneva i večeri, kada oni nisu u ustanovi i kada lekove deli služba obezbeđenja (pojedini osuđenici tada odbijaju da uzmu propisane doze). Iako postoji prostorija određena za stacionarno lečenje, njena svrha je promenjena, i koristi se kao pritvorska ćelija, tako da osuđenici u slučaju bolesti leže u sobama sa zdravim osuđennicima, bez izdvajanja, što je svakako veliki nedostatak. Takođe, sama prostorija koja ima stacionarsku namenu je mala i ima krevete na sprat, tako da nije odgovarajuća. Kao što je već napomenuto, psihijatar posećuje ustanovu jednom nedeljno i ostaje u njoj tri do četiri sata. Medicinsko osoblje nije edukovano za sprovođenje psihoterapije i radne terapije.

Osuđennicima se saopštavaju informacije o njihovom zdravstvenom stanju, kao i porodicama, ukoliko za to ima potrebe i osuđenik to želi. Takođe, lica lišena slobode imaju pravo da odbiju lečenje, i to se uglavnom

svodi na odbijanje uzimanja propisanih psihofarmaka. Pregledi se obavljaju tako da ih ne mogu čuti ni videti radnici službe obezbeđenja.

Kontrola i nadzor nad ishranom, higijenom, sanitarnim uređajima, ventilacijom i grejanjem se vrši svakodnevno od strane radnika medicinske službe, a izveštaji se sastavljaju jedino u slučaju nepravilnosti. U poslednjim kontrolama uočeni su insekti u prostorijama, kao i neprijatni mirisi. Lekar je uveo obavezno generalno čišćenje kuhinjskih prostorija jednom mesečno. Snabdevanje osuđenika sredstvima za održavanje lične higijene se vrši preko magacina, u slučaju kada ih ne mogu sami nabaviti. Vašljivost se javlja sporadično, nekoliko puta godišnje. Informacije o zaraznim bolestima se redovno distribuišu osuđenima. Medicinsko osoblje je sposobno da prepozna pojačan rizik od samoubistva, te u takvim slučajevima izdvajaju osuđenika u posebnu prostoriju, te zahtevaju intervenciju psihijatra. Vršiti se sistematska evidencija znakova nasilja a osuđenici imaju uvid u tu evidenciju. Ukoliko se neko od lica lišenih slobode požali na bilo kakvo zlostavljanje, to se prijavljuje upravi zatvora. Lekarski pregled se obavezno vrši nakon primene mera prinude i prilikom otpuštanja osuđenika.

Zdravstvena služba učestvuje u izradi izveštaja nadležnim organima pri traženju alternativnih rešenja za osuđenike za koje je lišavanje slobode neprilično.

Radnici nisu posebno edukovani iz oblasti zatvorske patologije.

3.5. Osoblje

Odnosi među osobljem su poremećeni nakon što je jedan stražar suspendovan jer je uneo u zatvor mobilni telefon osuđenika, posle čega je deo zaposlenih u službi obezbeđenja peticijom zahtevao smenu načelnika službe obezbeđenja. Naknadnim proverama je utvrđeno je da je načelnik ispravno i savesno postupio. Zbog narušenih odnosa upravnik je zatražio da neki stražari budu premešteni u druge zatvore. U službi obezbeđenja rade 33 osobe, što je, prema rečima uprave i zaposlenih u službi obezbeđenja, malo da bi se dobro osigurala bezbednost u ustanovi. Opremljenost se poboljšava (nabavljen je detektor za metal a kompletira se i oprema za video nadzor) ali još uvek postoji potreba za ulaganjem u opremu, pre svega u prevozna sredstva.

3.6. Preporuke

Kad su u pitanju uslovi u kojim borave lica lišena slobode, mora se istaći da najveći problem predstavlja nedostatak svežeg vazduha u zatvorenom odeljenju zatvora. Hitno bi trebalo uvesti ventilaciju u zatvorenom odeljenju, jer su zbog nedostatka svežeg vazduha uslovi u kojim u ovom delu zatvora borave lica lišena slobode vrlo loši, a za nepušače gotovo nepodnošljivi. Dok se ne uvede ventilacija, obavezno bi trebalo odrediti prostorije za pušenje, kako nepušači ne bi boravili u istim prostorijama sa pušačima.

U zatvorenom odeljenju bi trebalo omogućiti da boravak na otvorenom traje onoliko koliko je propisano ZIKS (dva sata dnevno), a ako to iz objektivnih razloga nije moguće, treba težiti tome da boravak na otvorenom traje što duže.

Za opštu klimu u ustanovi i njeno normalno funkcionisanje bilo bi dobro da jedan deo zaposlenih u službi obezbeđenja bude premešten u druge zavode, imajući u vidu probleme koji postoje u njihovim odnosima sa načelnikom službe obezbeđenja i upravom zatvora. Potreban je i veći broj zaposlenih u službi obezbeđenja.

Kako je broj osuđenika koji imaju probleme sa bolestima zavisnosti veliki, bilo bi dobro uvesti programe za odvikavanje od zavisnosti od droge i alkohola. Pored toga, potrebno je obezbediti uslove za stacionarno lečenje.

Bilo bi dobro sprovoditi edukaciju medicinskog osoblja iz oblasti zatvorske patologije, a zatvorsko osoblje koje dolazi u kontakt sa licima lišenim slobode (obezbeđenje i vaspitače) bi trebalo edukovati iz oblasti psihijatrije, kako bi bilo sposobno da prepozna znake psihijatrijskih poremećaja i sklonosti ka samoubistvu.

4. OKRUŽNI ZATVOR U NEGOTINU

Vreme posete: septembar 2009. godine

Brojno stanje u vreme posete: 13 osuđenih, 1 prekršajno kažnjen, 37 lica u pritvoru (ukupno 51)

Prosečno brojno stanje (tokom poslednje godine): 49

Struktura po polu: sva lica u ustanovi su muškarci

Brojno stanje po odeljenjima (bez lica u pritvoru):
otvoreno 1, poluotvoreno 4, zatvoreno 9

4.1. Materijalni uslovi

Okružni zatvor u Negotinu je veoma malog kapaciteta – maksimalno može primiti oko 80 lica. U odeljenju za smeštaj pritvorenih lica nalazi se osam prostorija (sa po šest kreveta) za kolektivni smeštaj i jedna prostorija za individualni smeštaj (samica). Higijena u ovim prostorijama je zadovoljavajuća ali je vrlo zagušljivo. U vreme posete u ovoj zgradi je u toku bila izgradnja kupatila. Postojeće kupatilo se nalazi u drugoj zgradi i nije adekvatno. Osuđena i prekršajno kažnjena lica su smeštena u objektu koji se nalazi uz dvorište, koje je istovremeno i prostor za šetnju. Ovde se nalaze i kuhinja i trpezarija, kao i prostorije u kojim su smešteni zaposleni u službi prevaspitanja. Prostorije su u nešto lošijem stanju nego one u delu za smeštaj pritvorenika, broj kreveta u prostoriji je veći a dušeci na krevetima su u vrlo lošem stanju. Trpezarija se koristi kao zajednička prostorija za osuđena lica.

4.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Nismo primili pritužbe koje bi se odnosile na fizičko ili psihičko zlostavljanje. Osuđenici kažu da imaju korektan odnos sa upravom i zatvorskim osobljem. Nekoliko osuđenika se žalilo na kvalitet zdravstvene nege – tvrdili su da lekar ne posvećuje dovoljnu pažnju osuđenima i da se loše ophodi prema njima.

Osuđenici su upoznati sa svojim pravima i načinom funkcionisanja zatvorskih službi. Odredbe kojim su regulisani boravak na otvorenom, učestalost i dužina trajanja poseta, prijem i slanje pisama i paketa, telefoniranje i ostvarivanje posebnih prava se poštuju.

Broj izrečenih disciplinskih mera je vrlo mali. U poslednje dve godine je zabeleženo samo sedam disciplinskih prestupa. Radi se uglavnom o udaljenjima i zloupotrebi posebnih prava.

U poslednje dve godine nije zabeležen nijedan slučaj korišćenja mera prinude.

4.3. Bezbednost

U poslednje tri godine nije bilo pokušaja bekstva, niti su zabeleženi pokušaji ubistva. Nasilje među osuđennicima i pritvorenim licima je retko, a u poslednje dve godine nisu zabeleženi napadi na službena lica.

Ne postoje neformalne grupe niti bilo kakva hijerarhija među osuđennicima i pritvorenim licima.

U dnevnoj smeni rade četiri, a u noćnoj tri stražara.

4.4. Zdravstvena nega

U ovoj zatvorskoj ustanovi radna mesta za zdravstvenu službu predviđena sistematizacijom. Srećom, jedna radnica službe obezbeđenja je po obrazovanju medicinska sestra, tako da obavlja poslove vezane za potrebe medicinske nege osuđenika. Jedan lekar, inače hirurg u penziji, ima ugovor o delu sa ustanovom i dolazi tri puta nedeljno (ponedeljkom, sredom i petkom) i vrši preglede. Njegove posete zatvoru traju oko jednog sata. Jednom nedeljno dolaze psihijatar i lekar opšte prakse iz lokalnog zdravstvenog centra.

Medicinska sestra radi u ustanovi oko godinu dana i nema podatke o tome ko je ranije obavljao poslove vezane za zdravstvenu negu osuđenika. Medicinsko osoblje dobro saraduje sa upravom zatvora.

Tri osuđenika boluju od dijabetesa, jedan je kardiološki pacijent. Inače, nema registrovanih zavisnika, HIV pozitivnih, novootkrivenih slučajeva tuberkuloze, slučajeva povrede na radu ili u sukobima, kao ni silovanja, samopovređivanja, pokušanih ili izvršenih samoubistava, ili smrtnih slučajeva.

Prostorija koja se koristi kao ambulanta nije adekvatno opremljena, i ima samo ležaj za preglede (nema bilo kakve druge medicinske opreme). Zbog skućenog prostora u kome se ustanova nalazi, to je donekle i razumljivo. Dobili smo uveravanja da će u toku renoviranja, koje je u toku, i ambulanta biti dodatno uređena.

Prilikom dolaska u ustanovu svi osuđenici imaju obavezan lekarski pregled koji se obavlja u roku od 24 časa od prijema, izuzev kada je prijem obavljen tokom vikenda ili praznika. Tom prilikom lekar im saopštava na koji način funkcionišu zdravstvena nega, ali ne dobijaju informacije o higijeni u ustanovi, te zaraznim bolestima. Lekarski pregled se zakazuje preko službe obezbeđenja i tu nema posebnih problema. Lekarski pregled se obavlja prilikom prve naredne posete lekara ustanovi. S obzirom da nema stalno zaposlenog medicinskog osoblja, hitni slučajevi se rešavaju telefonskim konsultacijama sa lekarom. Odluku o hitnosti donose radnici službe obezbeđenja, što svakako povećava rizik da procena bude pogrešna. Pregledi u civilnim zdravstvenim ustanovama se odvijaju bez smetnji. Prilikom transporta na pregled ili lečenje u civilnim ustanovama, medicinska sestra je prisutna samo ako je pacijent u težem zdravstvenom stanju. Stomatološke usluge se pružaju van zatvora, u civilnoj ustanovi.

Svaki osuđenik ima svoj zdravstveni karton i kartoni se uredno vode. Sistematski pregledi se ne vrše, a za tim i nema potrebe s obzirom na brojno stanje. Lekar posećuje osuđenike u samici svakodnevno, a ima i obavezu da izda potvrdu o tome da li je određeni osuđenik sposoban da izdrži disciplinsku kaznu upućivanja u samicu. Donekle je moguće uvođenje posebnog režima ishrane za osuđenike ili pritvorenike čije zdravstveno stanje to zahteva. Kako ambulanta nije adekvatno opremljena, postoje uslovi samo za obavljanje osnovnog lekarskog pregleda. Bolesnike kojima je potrebno stacionarno lečenje lekar upućuje u Specijalnu zatvorsku bolnicu ili u lokalni zdravstveni centar (što se izbegava zbog manjka zaposlenih u službi obezbeđenja). Lekar nadzire apoteku i izdavanje lekova. U zatvoru nema zaposlenog psihologa.

Pregledi se uglavnom odvijaju uz prisustvo radnika službe obezbeđenja. Napominjemo da bi preglede trebalo vršiti nasamo, bez prisustva obezbeđenja, izuzev ukoliko bi vršenjem pregleda na takav način bila ugrožena bezbednost medicinskog osoblja ili lica koje se pregleda.

Kontrolu nad ishranom osuđenika, higijenom, sanitarijama, ventilacijom i grejanjem vrši lekar. Nisu uočene posebne nepravilnosti u poslednjim kontrolama, mada smo prilikom obilaska pritvorskih prostorija

zapazili da su slabo ventilirane i zagušljive. Takođe, nisu zabeleženi slučajevi vašljivosti. Informacije o zaraznim bolestima kao i fizička edukacija osuđenika se ne vrši. Među zaposlenima nema posebno edukovanih koji bi mogli da prepoznaju znake rizika od samoubistva kod zatvorenika. Lekar nije upoznat sa tim da je obavezno izvršiti pregled nakon primene mera prinude.

Lekar i medicinska sestra nisu posebno edukovani iz oblasti zatvorske patologije.

4.5. Osoblje

U ustanovi je zaposleno 28 ljudi, od čega dvoje na određeno vreme. Popunjenost prema sistematizaciji je 96%. U službi obezbeđenja radi 19 ljudi, što je 95% od broja predviđenog sistematizacijom. Međusobni odnosi i komunikacija, kako između osoblja i osuđenika, tako i među osobljem, su dobri.

4.6. Preporuke

Stekli smo utisak da je postupanje prema licima lišenim slobode dobro i da se njihova prava poštuju. Ovakvu, dobru praksu bi trebalo očuvati.

Da bi se poboljšali uslovi u kojim lica lišena slobode borave, trebalo bi prvo zameniti sanduke na krevetima u prostorijama u kojim borave osuđena i prekršajno kažnjena lica, a zatim preduzimati mere kojim bi se omogućilo da prostorije budu bolje provetrene.

Zdravstvene preglede bi trebalo vršiti bez prisustva obezbeđenja, izuzev ukoliko postoji razumna pretpostavka da bi lice koje se pregleda moglo povrediti medicinsko osoblje ili sebe. Bilo bi dobro ukoliko bi se lica koja borave u zatvoru redovno informisala o zaraznim bolestima.

Medicinsko osoblje koje vrši preglede u ustanovi trebalo bi edukovati iz oblasti zatvorske patologije, a zatvorsko osoblje iz oblasti psihijatrije, kako bi bilo osposobljeno za rano otkrivanje psihijatrijskih poremećaja i prepoznavanje rizika od samoubistva kod osuđenika.

5. OKRUŽNI ZATVOR U NOVOM PAZARU

Vreme posete: oktobar 2009. godine

Brojno stanje u vreme posete: 38 osuđenih, 3 prekršajno kažnjena, 49 lica u pritvoru (ukupno 90)

Prosečno brojno stanje u poslednjih godinu dana: 90

Struktura po polu: 89 muškaraca, 1 žena

Raspored po odeljenjima: otvoreno 1, poluotvoreno 23, zatvoreno 14 (u zatvorenom odeljenju su i pritvorena lica)

5.1. Materijalni uslovi

Zatvor se nalazi u blizini centra grada, koristi dve zgrade, a u jednoj od njih, onoj u čijem prizemlju se nalaze kancelarije uprave zatvora, istovremeno su smešteni i muzička škola, istorijski arhiv i likovni atelje, što je u bezbednosnom smislu potpuno neprimereno, posebno imajući u vidu da se i iz prostorija koje ne koristi zatvorska uprava vidi krug zatvora, odnosno zgrada u kojoj su smeštena osuđena i pritvorena lica, i ceo prostor za šetnju.

Zgrada u kojoj su smeštena osuđena i pritvorena lica je nedavno renovirana, prostorije su vrlo čiste, dobro osvetljene i proветриrene. Opremljene su televizorima. Svaka ima kupatilo sa tušem i toplom vodom. U njima je uglavnom smešteno po šest lica, dok je u jednoj prostoriji smešteno devet lica koja se nalaze u pritvoru. Veličina samice je u skladu sa odredbama ZIKS (najmanje četiri kvadratna, odnosno osam kubnih metara), dobro je osvetljena i proветриrena. U ovoj zgradi se nalazi i kuhinja koja je vrlo čista i uredna i opremljena novom tehnikom. U vreme posete u toku je bilo opremanje zajedničke prostorije, koja je prilično velika i dobro osvetljena. Do opremanja ove prostorije nisu postojale nikakve zajedničke prostorije, tako da su osuđenici, izuzev vremena koje provode u

šetnji, ostatak dana provodili u prostorijama u kojim spavaju. U okviru ove zgrade postoji i kantina.

5.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Od osuđenika nismo čuli da je iko na bilo koji način zlostavljan. Mere prinude se retko primenjuju – u poslednje dve godine svega četiri puta (po dva puta tokom 2008. i 2009. godine). Tokom 2008. zabeleženo je 28 disciplinskih prestupa, a tokom 2009. godine 21. Osuđenici su najčešće sankcionisani oduzimanjem posebnih prava (46 puta) ili ukorom. U poslednje dve godine nije izricana mera upućivanja u samicu. Zapisnici o disciplinskim postupcima se uredno vode a primerci odluke o izricanju disciplinske mere se obavezno dostavljaju osuđenima, što i oni potvrđuju.

Osuđenici su upoznati sa svojim pravima, kućnim redom (videli smo da je dostupan u svakoj sobi) i načinom funkcionisanja zdravstvene službe.

Posete, telefoniranje, i dopisivanje se sprovode u skladu sa odredbama ZIKS. Većina osuđenika često prima pakete i na taj način dopunjuje ishranu.

Vreme koje osuđenici i pritvorena lica provode u šetnji, na otvorenom, uglavnom je u skladu sa odredbama ZIKS, ali se, kada je broj lica u ustanovi veći od prosečnog, dešava da je sa postojećim brojem stražara nemoguće obezbediti svim licima boravak na otvorenom u trajanju propisanom ZIKS.

Verski obredi vrše se u sobama, a Mešihat islamske zajednice donira meso i tako vernicima omogućava ishranu u skladu sa njihovim verskim uverenjima.

Četiri osuđenika su radno angažovana i radne obaveze izvršavaju van zatvora.

5.3. Bezbednost

Kao što smo pomenuli, iz zgrade u kojoj se nalaze kancelarije uprave zatvora, a u kojoj su nalaze i muzička škola, istorijski arhiv i slikarski atelje, vidi se prostor za šetnju. Zatvor nema kontrolu nad ulascima u prostorije škole, arhiva i ateljea, što znači da je iz ovih prostorija moguće

dobacivati predmete u prostor za šetnju, spustiti se u krug zatvora ili čak pucati na stražare i lica lišena slobode.

U posljednje tri godine nije bilo bekstava iz zatvora, a za to vreme zabeležen je samo jedan pokušaj bekstva, 2008. godine.

U zatvoru postoji video nadzor i metal detektor. Prema rečima stražara i uprave, prilikom poseta ima pokušaja unošenja mobilnih telefona, te je metal detektor od velikog značaja.

U smeni radi četiri ili pet stražara što je, imajući u vidu broj osuđenika i lica u pritvoru i bezbednosne nedostatke samih objekata, nedovoljan broj. Upravnik i stražari smatraju da je u smeni potrebno bar šest ili sedam stražara.

5.4. Zdravstvena nega

Službu za zdravstvenu zaštitu u ovoj ustanovi sačinjavaju lekar i medicinski tehničar. Medicinski tehničar je zaposlen pre tri meseca (prethodno je na tom mestu 10 godina radila medicinska sestra koja je prekvalfikovana i sada radi kao administrativni radnik), dok je lekar angažovan na osnovu ugovora o delu poslednjih šest godina. On je prisutan jednom nedeljno (sredom), a ostalim danima dolazi po pozivu. Lekar je specijalista porodične medicine koji već 20 godina radi u gradskom zdravstvenom centru. Dešava se da tehničar radi prekovremeno (sat ili dva duže od uobičajenog dnevnog radnog vremena), ali to nije često.

Ambulanta se nalazi na prvom spratu zgrade u kojoj se nalaze i prostorije za smeštaj osuđenih i pritvorenih lica. Veoma je prostrana i svetla. U prostoriji se nalaze dva ormara u kojima se drže lekovi i medicinska dokumentacija. Ambulanta poseduje svoj toalet sa tuš kadom. Od aparature za dijagnostiku ambulanta poseduje merač pritiska i glukomer, mada lekar navodi da najčešće ovu aparaturu donosi sa sobom, uz svoj stetoskop i EKG aparat. Apoteka je dobro snabdevena a najčešće se propisuju sedativi, antibiotici i analgetici. Lekar vrši nadzor nad apotekom i određuje terapiju koju tehničar deli bolesnima. Krađe lekova i zloupotreba nije bilo. Sve potrebne laboratorijske analize koje ulaze u okvire uobičajene zdravstvene zaštite obavljaju se bez problema u gradskoj bolnici, po uputu lekara.

Ne postoji stacionar pa se lica kojima je potrebno stacionarno lečenje šalju u gradski zdravstveni centar. Prilikom transporta u bolnice u

Novom Pazaru u tehničar nije uvek u pratnji pacijenta, što se objašnjava blizinom bolnice, dok pri transportu u bolnice u drugim gradovima u pratnji najčešće ide tehničar. Lekar pre svakog prevoženja procenjuje da li je pratnja neophodna. Treba napomenuti da lekar kao ozbiljan problem navodi to što sudovi sporo izdaju odobrenja za upućivanje pritvorenika u bolnicu radi lečenja ili dijagnostike.

Prilikom prijema svako lice se obavezno pregleda. Ukoliko je lekar prisutan u trenutku prijema on vrši pregled, a ukoliko nije pregled se obavlja u gradskoj bolnici. Lekar tada daje osnovne informacije o zdravstvenoj zaštiti. Svaki osuđenik ima svoj zdravstveni karton, mada se evidencija pregleda i terapije vrši i u registru bolesnika. Ukoliko lekar to odredi, sprovode se posebni režimi ishrane. Psihijatrijski pregledi se obavljaju van zatvorske ustanove, uz uput lekara, a medicinsko osoblje ustanove nije obučeno za program psihoterapije i radne terapije. Medicinski pregledi se obavljaju nasamo, bez prisustva obezbeđenja.

Za vršenje pregleda nije potrebno zakazivanje, već je pregled moguće zatražiti svakog jutra, nakon čega se poziva lekar. Svako ko to traži biva pregledan, bez trijažiranja od strane obezbeđenja. Hitna pomoć se dobija u gradskom zdravstvenom centru. Najpre se konsultuje lekar, telefonskim putem ukoliko nije prisutan, a zatim se na osnovu njegovog mišljenja vrši dalje zbrinjavanje.

Stomatološka zaštita se svodi na popravku i vađenje zuba u gradskoj bonici, dok u samoj zatvorskoj ustanovi osuđenici mogu dobiti samo analgetike.

Što se tiče preventivne zaštite, lekar jednom nedeljno vrši nadzor nad ishranom i higijenom prostorija. Sredstva za osnovnu ličnu higijenu su obezbeđena. Prisustvo glodara ili neprijatnih mirisa nije opaženo od kada je zgrada renovirana. Edukacija osuđenika svodi se na razgovor pri prijemu u ustanovu. Organizovanih predavanja nema. Lekarski pregled nakon primene mera prinude se obavlja redovno, ali se ne vrši i pri otpuštanju osuđenika.

Kontrolu rada zdravstvene službe vrši zdravstvena inspekcija. Medicinsko osoblje nije posebno edukovano iz oblasti zatvorske patologije. Timski sastanci sa upravom ustanove se redovno obavljaju, kao i neformalni razgovori sa upravnikom, vezani za najčešće probleme službe.

5.5. Osoblje

U ustanovi je stalno zaposleno 29 ljudi, a troje na određeno vreme. Popunjenost prema sistematizaciji je 80%. Broj ljudi zaposlenih u službi obezbeđenja je 24, što je, prema mišljenju upravnika i načelnika službe obezbeđenja, malo. Pripremljen je predlog akta o sistematizaciji koji uvažava potrebu za većim brojem zaposlenih u službi obezbeđenja.

Međusobni odnosi zaposlenih su dobri, kao i odnosi zaposlenih i osuđenika. Zbog nedovoljnog broja stražara radi se i prekovremeno a ima i zaposlenih koji nisu koristili godišnji odmor. Naknade za prekovremeni rad se isplaćuju sa zakašnjenjem.

5.6. Preporuke

Iako je zgrada u kojoj su smeštena lica lišena slobode skoro renovirana, tako da su prostorije u njoj sada u vrlo dobrom stanju, zatvor je zbog lošeg položaja (pre svega činjenice da deli zgradu sa još tri ustanove) najbolje izmestiti sa postojeće lokacije, jer je na njoj nemoguće osigurati bezbednost (vidi pod 1).

Trebalo bi obezbediti uslove za rekreaciju, posebno tokom letnjih meseci, jer postojeći zatvorski režim ne obezbeđuje gotovo nikakve smislene aktivnosti. Pored toga, treba težiti što češćem upošljavanju osuđenika.

Bilo bi dobro organizovati predavanja iz oblasti preventivne medicine, uključujući predavanja o zaraznim bolestima (naročito HIV i hepatitisu), što bi za osuđenike bilo korisno i nakon napuštanja ustanove, imajući u vidu činjenicu da veliki broj njih ima probleme sa zavisnošću od droge. Za zaposlene u zdravstvenoj službi trebalo bi organizovati edukaciju iz oblasti zatvorske patologije, a bilo bi dobro zatvorsko osoblje bude obučeno za programe psihoterapije i radne terapije.

6. KAZNENO – POPRAVNI ZAVOD ZA ŽENE U POŽAREVCU

Vreme posete: oktobar 2009. godine

Brojno stanje u vreme posete: 217 osuđenih, 7
prekršajno kažnjenih (ukupno 224)

Prosečno brojno stanje u toku poslednje godine: 220

Raspored po odeljenjima (osuđena lica): otvoreno
12, poluotvoreno 85, zatvoreno 120

6.1. Materijalni uslovi

Zatvor raspolaže sa nekoliko objekata za smeštaj osuđenica, ima posebnu upravnu zgradu, prostrano dvorište, baštu, radionicu i ekonomiju koja se nalazi van grada i na kojoj su tokom leta radno angažovane osuđenice. Postoje i posebne prostorije za smeštaj trudnica i osuđenica koje su u ustanovi s decom.

Prostorije u zgradi za smeštaj osuđenica u otvorenom odeljenju su u dobrom stanju, čiste su, uredne i dovoljno prostrane. Prostorije za smeštaj osuđenica u poluotvorenom i zatvorenom odeljenju su u lošijem stanju. Jedan deo ovih prostorija je renoviran i one su čiste, ali je ostatak u vrlo lošem stanju, a posebno zidovi i pločice u kupaonicama u prizemlju (u kojima je, prema rečima osuđenica, i grejanje slabo). Samice su takođe u lošem stanju, prljave i vrlo mračne, sa jako lošim sanitarnim uređajima. Površina samice je oko četiri kvadratna metra. U svim prostorijama u prizemlju (prostorije zatvorenog odeljenja) je vrlo slaba osvetljenost, tako da je čitanje bez veštačkog osvetljenja teško. Postoje zajedničke prostorije. Pušenje je dozvoljeno samo u prostoriji za to namenjenoj.

Sobe za smeštaj trudnica su dobro opremljene i čiste, prostrane su i dobro osvetljene i provetrene.

Menza je prostrana i čista, i u njoj se nalazi kantina. Kuhinja ne postoji, pa se hrana doprema iz muškog KPZ u Požarevcu.

6.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Nekoliko osuđenica se žalilo na tretman. One su ispričale da ima slučajeva nepotrebne ili prekomerne upotrebe sile. Smatraju da su pravila ponašanja previše stroga i da se disciplinske mere često izriču bez potrebe. Osuđenicama nije dozvoljeno da leže ili spavaju u krevetima tokom dana, van termina određenog za popodnevni odmor, u šta smo se i sami uverili. Ovakva zabrana se može videti i u nekim drugim kaznenim ustanovama, u kojim se ležanje ili spavanje tokom dana kažnjava kao lakši disciplinski prestup „nedisciplinovano, nepristojno i agresivno ponašanje koje remeti život i rad u zavodu“ iz člana 19, stav 1, tačka 13 Pravilnika o disciplinskim prestupima, merama i postupcima prema osuđenim licima. Čak i ako se prihvati da ležanje ili spavanje tokom dana predstavlja vid nediscipline, ono sigurno ne remeti ničiji život i rad u zavodu, pa se ne može kvalifikovati kao disciplinski prestup. Uz to, razlog za ovakvo ponašanje osuđenica (posebno u zatvorenom odeljenju) najčešće leži u činjenici da im nisu dostupne nikakve smislene aktivnosti, a stolice u zajedničim prostorijama su suviše neudobne da bi se na njima duže sedelo, pa krevet predstavlja najudobnije mesto na kome se može provesti dan.

U poslednje dve godine zabeležena su 104 disciplinska prestupa, koji su najčešće sankcionisani ukorom (45 puta) ili upućivanjem u samicu (46 puta). U istom periodu, upotreba mera prinude je zabeležena 69 puta (izdvajanje 46 puta, vezivanje 20 puta, upotreba gumene palice tri puta), najčešće da bi se sprečilo samopovređivanje (31 put) ili nasilje među osuđenicama (15 puta).

Osuđenice se po dolasku u ustanovu upoznaju sa svojim pravima, kućnim redom i načinom funkcionisanja zdravstvene službe.

Poštuju se odredbe ZIKS koje regulišu učestalost i vreme trajanja poseta. Posete dece se uvek dozvoljavaju (ne samo danima predviđenim za posete). Ove posete organizuju centri za socijalni rad a u toku je sprovođenje projekta u okviru kojeg se u zavodu prave video snimci koji se kasnije dostavljaju deci kako bi im se na taj način obezbedio kontakt sa majkama. U svakom konkretnom slučaju se pre uspostavljanja ovog vida komunikacije traži mišljenje centra za socijalni rad, i detetu se snimci dostavljaju samo ako centar proceni da će ovo pozitivno uticati na njega.

Oko 60% osuđenica je radno angažovano. Postoje programi obuke za poslove koji se obavljaju u okviru zavoda. Ne postoji program osnovnog obrazovanja, iako za tim postoji potreba kod jednog broja osuđenica.

6.3. Bezbednost

U poslednje tri godine nije bilo pokušaja bekstva. Dešava se da se prilikom rada van kruga zavoda osuđenice udalje.

Postoji video nadzor (kojim nisu pokrivenе sobe i kupaonica) a osuđenice koje odlaze u posete porodici tokom vikenda se prilikom povratka detaljno pretresaju (u ovu svrhu postoji obavezan ginekološki pregled).

Ima nasilja među osuđenicama, a ono se sprečava razdvajanjem i izricanjem disciplinskih mera.

U zavodu se uvek nalazi sedam do devet zaposlenih u službi obezbeđenja.

6.4. Zdravstvena nega

Zdravstvena služba se nalazi u zgradi odvojenoj od prostorija za smeštaj osuđenih lica. U prizemlju ove zgrade jedna prostorija služi kao čekaonica, u drugoj se obavljaju pregledi, dok je u trećoj stomatološka ambulanta. Sve prostorije su prostrane, dobro osveteljene, uredne i dobro opremljene. U prostoriji za obavljanje pregleda postoje aparat za merenje pritiska i elektrokardiogram. Takođe, ambulanta raspolaže aparatom za sterilizaciju ginekoloških instrumenata i dobošem sa sterilnim gazama, što je dobro, jer se u slučaju povređivanja odmah može pružiti neophodna pomoć. U stomatološkoj ordinaciji postoji stolica i oprema za vađenje i popravke zuba. Ginekološka ambulanta nalazi se na spratu. U njoj se nalazi ginekološki sto odvojen paravanom. Moguće je uzeti cervikalni i vaginalni bris kao i izvršiti Papanikolau test, koji je veoma važan u ranom otkrivanju raka grlića materice. Rečeno nam je da neke osuđenice same traže ginekološki pregled, a nekim osuđenicama, najčešće onima koje duže borave u ustanovi, doktor ili medicinska sestra savetuju da izvrše Papanikolau test. Kad su u pitanju pregledi za otkrivanje raka dojke, u vreme posete očekivalo se da u zavod stigne mamograf i počnu mamografski pregledi. Neke osuđenice odlaze na redovne ginekološke preglede van zavoda, tokom vikend poseta porodicama.

U zdravstvenoj službi radi šest lekara i tri medicinske sestre. Stalno su zaposlene doktorka specijalista epidemiologije koja ovde radi već devet godina i medicinska sestra koja u zavodu radi 18 godina. Njihovo radno vreme je osam sati (od 7 do 15h radnim danima). Doktorka radi i po

pozivu, u slučaju da u toku noći ili vikendom postoji potreba za hitnom intervencijom. Pored njih, zaposleni su doktor specijalista opšte medicine i doktor specijalista interne medicine, koji, kao i medicinske sestre, rade četiri sata dnevno (od 15 do 19h). Medicinske sestre rade i vikendom, kada radno vreme zdravstvene službe traje 12 sati. Doktor specijalista neuropsihijatrije i stomatolog u zavod dolaze jednom nedeljno. U stomatološkoj ordinaciji najčešće se vrši vađenje zuba, a popravke zuba se plaćaju. Neuropsihijatar radi i po pozivu, u slučaju da dođe do samopovređivanja osuđenica. Doktor specijalista ginekologije dolazi u zavod dva puta mesečno.

Timski sastanci sa upravom se održavaju povremeno, mada, prema navodima radnika zdravstvene službe, postoji dnevna komunikacija i nema problema prilikom rešavanja hitnih pitanja. Vode se knjige primopredaje, tako da postoji i dobra komunikacija između zaposlenih u različitim smenama. U poslednjih šest meseci registrovana je jedna povreda na radu.

Prilikom dolaska u ustanovu svaka osuđenica biva pregledana, po potrebi i fizički, a dobija osnovne informacije o funkcionisanju zdravstvene službe.

Kontrola i nadzor nad ishranom, higijenom, sanitarnim uređajima, ventilacijom i grejanjem se redovno vrše i u tome učestvuje medicinska sestra ili lekar. Ti problemi se uspešno saniraju. Ne postoji poseban program zdravstvene edukacije osuđenica, već se ona ostvaruje povremenim predavanjima doktora specijaliste epidemiologije, najčešće na temu higijene žena i seksualno prenosivih bolesti. Ustanova ima ugovor sa Zavodom za zaštitu zdravlja u Požarevcu o redovnom sprovođenju deratizacije, dezinsekcije i dezinfekcije (sprovođi se dva do tri puta godišnje). Apoteka je pod nadzorom medicinske sestre, dobro je snabdevena, a najviše se koriste sedativi. Ima slučajeva zloupotrebe lekova od strane osuđenica, iako medicinska sestra deli terapiju (osuđenice najčešće sakriju lekove u ustima, a kasnije ih daju međusobno dele). Ustanova nema laboratoriju, ali ima ugovor sa loaklnim zdravstvenim centrom, čiji radnici u zavod dolaze jednom mesečno, a ako postoji potreba i češće.

Stacionar se nalazi u zgradi u kojoj je i ambulanta. Čine ga dve sobe koje su napravljene isključivo za smeštaj bolesnica. U njima se nalazi ukupno devet kreveta, a u vreme naše posete je tamo bilo smešteno šest pacijentkinja. Najčešće se smeštaju u stacionar zbog akutnih bolesti, starosti

i invaliditeta, a u vreme posete tamo je bila smeštena jedna pacijentkinja, zbog moždanog udara. U trenutku naše posete sve pacijentkinje bile su zbog renoviranja smeštene u jednu sobu. Soba je prostrana, svetla i dobro zagrejana.

U okviru stacionara postoji i poseban deo namenjen trudnicama, porodiljama i njihovoj deci. U trenutku posete tamo su se nalazile tri trudnice i jedna porodilja sa bebom. Trudnice su smeštene u jednoj sobi dok je majka sa bebom u posebnoj sobi. Postoji i jedna velika prostorija namenjena za decu, za igranje, u kojoj se nalaze pelene i ostale stvari neophodne za bebu. Sve prostorije su velike, svetle i dobro zagrejane. Ovde se nalazi i kuhinja u kojoj se sprema hrana za bebu i kupatilo, koje je uredno. Bebe se rađaju u gradskoj bolnici i u ustanovi ostaju do navršene prve godine života. Zdravstvena služba nema osoblje specijalizovano za postnatalnu negu i zaštitu u jasicama, nego taj posao obavljaju već zaposlene medicinske sestre. Prema rečima zdravstvenih radnika, trudnice dobijaju posebnu negu kada je ishrana u pitanju (dobijaju više voća i povrća i jedan litar mleka dnevno). Zavod kupuje potrebne stvari za bebe ukoliko trudnica nema sredstava da ih sama obezbedi.

Lekarski pregled se zakazuje preko obezbeđenja, i vrši narednog radnog dana. Hitne intervencije se vrše u lokalnom Zdravstvenom centru. U hitnim slučajevima, stražari pozovu doktora sa kojim se konsultuju o tome da li je hitno obaviti pregled. Pristup civilnim zdravstvenim ustanovama je dobro regulisan. U pratnji osuđenica koje se transportuju u drugu ustanovu radi lečenja ide samo obezbeđenje, a u hitnim slučajevima i medicinska sestra.

Svaka osuđenica ima svoj zdravstveni karton. Kartoni se uredno vode. Sistematski pregledi osuđenica vrše se dva puta godišnje. Postoje uslovi za uvođenje posebnog režima ishrane. Neuropsihijatar i psiholog su edukovani za sprovođenje psihoterapije i radne terapije. Niko od medicinskog osoblja nije posebno edukovan iz oblasti zatvorske patologije.

Osuđenicama su dostupne informacije o njihovom zdravstvenom stanju. Dobili smo podatak da nije bilo odbijanja predložene terapije. Pregledi se vrše u ambulanti, bez prisustva obezbeđenja, izuzev kada to postoji rizik od samopovređivanja ili napada na medicinsko osoblje.

Izuzev neuropsihijatra, medicinsko osoblje nije edukovano da prepozna znake rizika od samoubistva. Zdravstveni radnici su upoznati sa procedurom u slučaju povređivanja osuđenica u međusobnom sukobu

kao i u sukobu sa stražarima. Sprovode se lekarski pregled nakon primene mera prinude i lekarski pregled pre otpuštanja iz ustanove.

Zdravstvena služba učestvuje u izradi izveštaja nadležnim organima, pri traženju alternativnih rešenja za osuđenike za koje je lišavanje slobode neprilično.

6.5. Osoblje

U ustanovi je zaposleno 79 ljudi, što je 92% od broja predviđenog sistematizacijom. U službi obezbeđenja radi 40 ljudi. Često se radi prekovremeno. Interesovanje žena za rad u službi obezbeđenja je malo, zbog čega su poslednjih godina zapošljavani muškarci, koji do nekoliko godina unazad nisu ulazili u krug zatvora.

6.6. Preporuke

Uslovi boravka u zatvorenom odeljenju su prilično loši i moguće ih je značajno poboljšati samo većim ulaganjima. Ipak, donekle ih je moguće poboljšati i bez ulaganja velikih sredstava (ovde prvenstveno mislimo na zamenu pločica i krečenje).

Mere prinude treba upotrebljavati isključivo kao krajnje sredstvo, i samo u meri neophodnoj za izvršavanje zakonitih ovlašćenja. Pored toga, treba ukinuti zabranu ležanja ili spavanja tokom dana, jer ona nije u skladu sa važećim propisima i nikako ne doprinosi poboljšanju opšte klime u ustanovi, naprotiv.

Osuđenicama koje nisu radno angažovane treba omogućiti uslove za rekreaciju i druge smislene aktivnosti, kako bi boravak u zavodu za njih mogao da dobije kakav-takav smisao.

Bilo bi dobro redovno edukovati zatvorsko osoblje iz oblasti psihijatrije, kako bi bilo u stanju da rano prepozna psihijatrijske poremećaje i rizik od samoubistva. Uz to, trebalo bi edukovati medicinsko osoblje iz oblasti zatvorske patologije.

7. OKRUŽNI ZATVOR U KRALJEVU

Vreme posete: oktobar 2009. godine

Brojno stanje u vreme posete: 21 osuđeno, 7 prekršajno kažnjenih, 47 pritvorenih lica (ukupno 75)

Prosečno brojno stanje tokom poslednje godine: 71

Raspored po odeljenjima (osuđena i prekršajno kažnjena lica): poluotvoreno 11, zatvoreno 15

7.1. Materijalni uslovi

Zatvor se nalazi u centru grada, u istoj zgradi u kojoj se nalazi i policijska stanica. Osnovni problem ustanove je nedostatak prostora, naročito za smeštaj pritvorenih lica. Higijena prostorija je zadovoljavajuća, ispred svake sobe postoje ormarići za odlaganje ličnih stvari. Kupaonice su nove, vrlo čiste i dobro grejane. Broj kreveta u sobama je od 6 do 17, izuzimajući samice koje u pogledu veličine ispunjavaju uslove propisane ZIKS. Ventilacija je slaba, prostorije se teško provetravaju, što se može osetiti i u jesenjem periodu. Osuđenici su nam rekli da je tokom letnjih meseci izuzetno zagušljivo. Zatvor ima sopstvenu kuhinju ali nema kantinu, robu osuđenici naručuju. Prostor za šetnju je vrlo mali. Samica ispunjava uslove iz ZIKS koji se tiču površine i zapremine prostorije.

7.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Nismo dobili nikakve primedbe koje bi se ticale postupanja zatvorskog osoblja. Niko od osuđenika s kojim smo razgovarali nije se žalio na bilo kakvo zlostavljanje a osuđenici odnose sa stražom i upravom opisuju kao vrlo korektne.

Tokom 2008. zabeleženo je 17 a tokom 2009. godine 11 disciplinskih prestupa. Radi se uglavnom o težim disciplinskim prestupima koji se najčešće sankcionišu upućivanjem u samicu. Često je disciplinske mere

nemoguće sprovesti jer se prestupi dešavaju pred kraj izdržavanja kazne. Upotreba sredstava prinude je retka: tokom 2008. godine je u dva navrata vršeno vezivanje a jednom izdvajanje, dok je tokom 2009. godine vezivanja vršeno četiri puta a izdvajanje jedanput. Ne vodi se posebna evidencija o upotrebi sredstava prinude i o disciplinskim merama, već se ove informacije nalaze samo u matičnim knjigama.

Odredbe ZIKS koje regulišu kontakt sa spoljnim svetom se poštuju, osuđenici potvrđuju da im je omogućeno telefoniranje, slanje i prijem pisma. Posete se sprovode na način propisan zakonom a većina osuđenika koristi posebne pogodnosti (izlaske i posete porodici tokom vikenda).

Osuđenici se po prijemu upoznaju sa svojim pravima, kućnim redom i načinom funkcionisanja zdravstvene službe. Postoji metadonski program lečenja bolesti zavisnosti.

Osim na održavanju higijene u zatvoru, osuđenici su vrlo retko radno angažovani.

7.3. Bezbednost

Činjenica da zatvor deli zgradu sa policijskom stanicom ide u prilog bezbednosti. U poslednje dve godine nije zabeleženo nijedno bekstvo, a jedini pokušaj se desio 2008. godine. Nasilje među osuđencima je retko.

Postoji video nadzor prostorija, koje se redovno periodično pretresaju.

U poslednje vreme nisu zabeleženi napadi na službena lica.

Ne postoji hijerarhija, niti neformalne grupe među osuđencima.

7.4. Zdravstvena nega

Zdravstvenu službu čine lekar specijalista urgentne medicine i medicinski tehničar. Lekar je istovremeno i načelnik službe hitne pomoći u gradskom zdravstvenom centru, zaposlen u zatvoru po ugovoru o delu tokom poslednjih pet godina, dok je tehničar stalno zaposlen i ovde radi već tri godine. Tehničar je ustanovi savkog radnog dana od 7 do 15 časova. U ustanovu jednom nedeljno dolazi specijalista psihijatrije.

Ambulantni prostor je veoma mali, ali bez obzira na to izuzetno dobro opremljen za ustanovu ovako malog kapaciteta. Osvetljenost

prirodnim svetlom nije najbolja. Higijena prostorije je odlična a na ulazu u ambulantu je postavljen aparat sa dezinfekcionim sredstvom za suvo pranje ruku. U ambulanti postoje merač pritiska, glukomer, otoskop, EKG aparat i boca sa kiseonikom, koja se može koristiti u terapijske svrhe i u hitnim slučajevima.

Apoteka je dobro snabdevena. Tehničar izdaje lekove koje je lekar predhodno propisao. Kada je tehničar odsutan (vikendom) bolesnici dobijaju propisanu terapiju koju je tehničar predhodno riprema i ostavlja u dozere za lekove. Krađa i zloupotreba lekova nije bilo. U zatvoru je moguće sprovođenje metadonske terapije (u vreme posete koristila su je četvorica osuđenika). Nadzor i kontrolu nad davanjem terapije vrši lekar, a treba istaći ažurnost i preciznost medicinskog tehničara koji vodi kompletnu evidenciju i praktičnu primenu terapije.

Sve potrebne laboratorijske analize obavljaju se u gradskom zdravstvenom centru. Medicinski tehničar uzima uzorke krvi u ambulanti, pošto poseduje odgovarajuću opremu, i šalje ih u zdravstveni centar. Takođe, u samoj ambulanti se uzimaju uzorci krvi za serološke analize koje se obavljaju u gradskom zavodu za zaštitu zdravlja. U ambulanti je moguće izvršiti brzo testiranje na psihoaktivne supstance, koristeći tzv. kućne testove, što se radi redovno nakon povratka osuđenika sa vikend poseta, uz njihov pristanak. O ovim testiranjima se vodi detaljna evidencija.

U zatvorskoj ustanovi nema HIV pozitivnih.

Kada je potrebno stacionarno lečenje bolesnika, upućuju se u Specijalnu zatvorsku bolnicu u Beogradu ili u lokalni zdravstveni centar, pošto zatvor ne poseduje stacionar. Prilikom transporta u pratnji bolesnika uvek ide medicinski tehničar.

Prilikom dolaska u ustanovu svaki osuđenik biva pregledan i tada dobija osnovne informacije o funkcionisanju zdravstvene službe u zatvoru i brošure o zaraznim bolestima. Prvi pregled obavlja tehničar, a ponekad i lekar. Svi podaci se unose u zdravstveni karton. Lekarski pregledi se zakazuju tako sto se osuđenik javlja tehničaru ili stražaru, nakon čega se poziva lekar. U ambulanti se vrši merenje pritiska, nivoa šećera u krvi, EKG, pregledi uha, davanje terapije, tabletarne i ampularne, previjanja, ispiranja ušiju, što znači da je ovde moguće obaviti i više od uobičajene dijagnostike i pružanja terapije nego u pojedinim civilnim ustanovama. U slučaju potrebe, noću se poziva služba hitne pomoći s kojom zatvor ima odličnu saradnju. Stomatološka zaštita se vrši u zdravstvenom centru i to samo za akutne bolesti zuba.

Pregledi lica koja su u samici obavljaju se svakodnevno.

Ukoliko je potrebno, lekar propisuje posebne režime ishrane i oni se bez problema sprovode.

Psihijatrijska nega obezbeđuje se tako što jednom nedeljno u ustanovu dolazi psihijatar i vrši preglede po uputu, ali i po prijemu svakog lica.

Osuđennicima su dostupne sve informacije o zdravstvenom stanju, a pregledi se obavljaju tako da ih ne mogu čuti niti videti drugi osuđenici niti službenici.

Medicinski tehničar navodi da je pohađao programe edukacije iz oblasti zatvorske patologije i programe koji se tiču suicidalnosti.

Kada je reč o preventivnoj zdravstvenoj zaštiti, nadzor nad ishranom vrši medicinski tehničar koji svakodnevno proba hranu pripremljenu za ručak. Isto tako, tri do četiri puta mesečno vrši se preventivna dezinfekcija i dezinsekcija prostorija. Jednom mesečno se uzimaju brisevi za sanitarne preglede i šalju u gradski zavod za zaštitu zdravlja, a jednom u šest meseci se vrši obavezni sanitarni i laboratorijski pregled svih lica koja rade u kuhinji.

Svakom osuđeniku su obezbeđena sredstva za ličnu higijenu a omogućeno im je i da, ukoliko žele, o sopstvenom trošku obezbede posebna sredstva za održavanje higijene.

Pregled nakon primene mera prinude se vrši u skladu sa zakonom.

Lekar izdaje potvrdu o tome da je osuđenik sposoban da izdrži disciplinsku meru.

Timski sastanci sa upravom zatvora se redovno održavaju. Najčešće teme su potrebe i nedostaci u ambulanti.

Nakon razgovora i razgledanja prostora i dokumentacije, možemo zaključiti da je u ovoj zatvorskoj ustanovi zdravstvena služba izuzetno dobro organizovana. Treba istaći ažurnost i predanost medicinskog tehničara koji pažljivo vodi evidencije različitih vrsta. Takođe, za pohvalu je izuzetno vođenje preventivnog rada gde ističemo i pojedinosti kao sto su dezinfekcija i dezinsekcija prostorija, česti sanitarni pregledi zaposlenih u kuhinji, vakcinacija protiv gripa i deljenje brošura o aktuelnim epidemijama, što nije uobičajeno u drugim zatvorskim, ali i civilnim ustanovama. Ono što bi doprinelo još boljem zdravstvenom radu je veći ambulatni prostor.

7.5. Osoblje

Broj zaposlenih u zatvoru je 42, što je 89% od broja predviđenog sistematizacijom. U službi obezbeđenja rade 32 radnika. Međusobni odnosi zaposlenih, kao i odnosi sa licima lišenim slobode, su dobri. Što se tiče opreme za rad, stražari ističu da su potrebna adekvatna vozila za sprovođenje, jer trenutno raspolažu samo jednim ovakvim vozilom, a broj sprovoda je prilično veliki, imajući u vidu da su u ovom zatvoru u većini pritvorena lica.

7.6. Preporuke

Kako se u ustanovi dobro postupa prema licima lišenim slobode, u ovom pogledu potrebno je obezbediti samo da se ovakva praksa nastavi. Trebalo bi omogućiti da se sva lica lišena slobode rekreiraju (u postojećim uslovima, usled nedostatka prostora, jedino je moguće napraviti malu teretanu ili u prostor za šetnju dopremiti nekoliko sprava za vežbanje), a uz to treba težiti češćem zapošljavanju osuđenika.

Potrebno je voditi posebne evidencije o upotrebi mera prinude.

8. OKRUŽNI ZATVOR U KRAGUJEVCU

Vreme posete: oktobar 2009. godine

Brojno stanje na dan posete: 83 osuđena, 10 prekršajno kažnjenih i 69 lica u pritvoru (ukupno 162)

Prosečno brojno stanje tokom poslednje godine: 127

Raspored po odeljenjima (bez pritvorenih lica):
otvoreno 16, poluotvoreno 74, zatvoreno 7

8.1. Materijalni uslovi

Zatvor se nalazi na obodu grada. Nije ograđen zidovima. Upravna zgrada je odvojena od prostorija za smeštaj lica lišenih slobode. Ove prostorije nisu u dobrom stanju, nameštaj je star i dotrajavao, a i kupaonice su u lošem stanju. Osvetljenje je dobra ali je prostorije teško provetriti, pa su prilično zagušljive. Jednu celinu predstavljaju prostorije za smeštaj pritvorenih lica i osuđenih lica koja se nalaze u zatvorenom tretmanu, dok drugu celinu čine prostorije namenjene za smeštaj osuđenih lica u poluotvorenom tretmanu i zajednička prostorija, koja je prostrana i dobro osvetljena, a u njoj se nalaze i biblioteka i televizor. Ne postoji stacionar, ali postoji posebna prostorija namenjena za smeštaj bolesnika.

Nedostatak prostora je osnovni problem, jer je zgrada projektovana za smeštaj oko 120 lica, a trenutni broj je znatno veći, što uzrokuje probleme kada je potrebno razdvojiti lica koja se nalaze u pritvoru. U prostorijama je smešteno najviše 16 lica, i to u zatvorenom delu zatvora.

Dvorište, koje služi za šetnju, a delimično i rekreaciju, je prostrano i lepo uređeno, a zatvor ima i ekonomiju na kojoj je organizovana poljoprivredna proizvodnja za potrebe zatvora.

8.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Većina osuđenika s kojima smo razgovarali je ponašanje straže, uprave i zaposlenih u službama ocenila kao korektno. Jedan osuđenik je tvrdio da ima situacija u kojim obezbeđenje bez razloga koristi silu.

Odredbe ZIKS koje propisuju dužinu boravka na otvorenom se poštuju, jednako kao i odredbe koje regulišu kontakt sa spoljnim svetom – telefoniranje, dopisivanje, posete i izlaske. Većina osuđenika koristi posebna prava.

Tokom 2008. godine zabeleženo je 49, tokom 2009. godine, do dana naše posete, 42 disciplinska prestupa. Uglavnom se radilo o zloupotrebi posebnih prava, korišćenju psihoaktivnih supstanci i međusobnim tučama osuđenika. Najčešće su za ove prestupe osuđenici kažnjavani oduzimanjem posebnih prava, ukorima i upućivanjem u samicu. Vode se evidencije o disciplinskim postupcima, prestupima i izrečenim merama.

Mere prinude korišćene su 14 puta tokom 2008. godine, a 27 puta tokom 2009. godine, i to uglavnom izdvajanje i fizička snaga, a nešto ređe i gumena palica, uglavnom zbog sprečavanja nasilja i upotrebe psihoaktivnih sredstava.

Iz razgovora sa zaposlenima smo saznali da se često dešava da policija u zatvor dovodi povređena ili pretučena lica.

Sprovode se testiranja na psihoaktivne supstance, a najčešće se dešava da rezultati testova budu pozitivni po povratku osuđenika sa vikenda. Ukoliko lice odbije testiranje smatra se da je rezultat pozitivan i u skladu s tim se preduzimaju dalje mere.

8.3. Bezbednost

U poslednje tri godine je zabeležen samo jedan pokušaj bekstva, ali se dešavaju udaljenja. Ne postoji video nadzor ali je nabavljen tunel za pregled stvari na ulasku u zatvor.

Nasilje među licima lišenim slobode se rešava razdvajanjem, koje je zbog nedostatka prostora nekada teško sprovesti.

Prostorije se pretresaju tri do pet puta mesečno. Prilikom pretresa najčešće se pronalazi zatvorski inventar, ali su pronalazeni i improvizovani bodeži.

8.4. Zdravstvena nega

Zdravstvenu službu čine lekar opšte prakse i medicinski tehničar. Medicinsko osoblje je stalno zaposleno (lekar je ovde zaposlen godinu dana a medicinski tehničar tri godine). Lekar je prisutan tokom četiri

dana u nedelji, od 7 do 15 časova, a tehničar svakog radnog dana, u isto vreme. Vikendom lekar dolazi po pozivu i radi obilaska osuđenika u samici. Povreda radnih dužnosti i obaveza od strane radnika zdravstvene službe nije bilo.

Ambulanta je veoma prostrana ali vrlo loše osvetljena dnevnom svetlom. Tokom celog dana je potrebno veštačko osvetljenje. Kad je u pitanju opremljenost, osim osnovnog nameštaja (sto, stolice, krevet, ormari) i najosnovnijih sredstava za rad (merač pritiska, glukomer), ne postoji posebna oprema za dijagnostiku. Od lekara saznajemo da su ulaganja u opremanje ambulante minimalna, čak i kada su u pitanju stvari neophodne za svakodnevno funkcionisanje službe..

Apoteka je veoma dobro snabdevena tabletnom i ampuliranom terapijom (antibioticima, sedativima, hipnoticima i analgeticima). Pristup apoteci, odnosno ambulanti imaju isključivo lekar i tehničar. Krađe ni zloupotrebe lekova nije bilo. Lekar propisuje terapiju koju tehničar deli zatvorenicima. Lekar je uvek prisutan pri davanju antibiotske ampularne terapije.

Ne postoji stacionar, tako da se bolesnici kojima je potrebno bolničko lečenje šalju u gradski zdravstveni centar. Lekar ističe veoma lošu saradnju sa civilnom ustanovom, posebno ukoliko je potrebno duže zadržavanje osuđenika na bolničkom lečenju. Prijem osuđenika na lečenje se odbija uz obrazloženje da bi prijem ovih bolesnika ugrozio bezbednost u bolnici.

Prilikom prijema u zatvor, obavezno se vrši pregled u roku 24 časa od prijema. Ukoliko je lice vidno povređeno u momentu dolaska a lekar nije prisutan, vodi se u klinički centar radi pregleda, a tek onda smešta u zatvor. Pregled se zakazuje preko obezbeđenja i najčešće vrši istog dana. Ukoliko lekar nije prisutan, tehničar vrši osnovni pregled, za šta je obučen. Kada osoblje zdravstvene službe nije prisutno, poziva se služba hitne pomoći. Ukoliko je potreban transport u stacionarnu ustanovu, lekar u svakom konkretnom slučaju procenjuje da li je potrebna medicinska pratnja. Besplatna stomatološka zaštita se svodi na hitno vađenje zuba, a ostale usluge stomatologa plaćaju sami osuđenici.

Svaki osuđenik ima svoj zdravstveni karton. Pregledi osuđenika u samici se obavljaju svakodnevno. Ukoliko je potrebno, lekar propisuje posebni režim ishrane, koji se obavezno i sprovodi. U ustanovi se nalaze i osuđenici koji su na metadonskom programu odvikavanja od zavisnosti i za njih se obezbeđuje redovna terapija.

Ustanova nema psihologa ni psihijatra koji bi vršio redovne preglede, a samo medicinsko osoblje nije obučeno za izvođenje programa psihoterapije. Pacijentima su dostupne sve informacije o zdravstvenom stanju. Ukoliko osuđenik odbija zdravstveni tretman, mora se o tome pismeno izjasniti. Pregledi se obavljaju tako da ih ne mogu videti ni čuti drugi službenici, osim kada su u pitanju pritvorenici, koji se pregledaju u prisustvu obezbeđenja. Napominjemo da bi sve pregledi trebali da se obavljaju bez prisustva obezbeđenja, izuzev ako se može razumno pretpostaviti da bi vršenje pregleda bez prisustva obezbeđenja moglo za posledicu imati napad na medicinsko osoblje ili samopovređivanje.

Posebne edukacije medicinskog osoblja iz oblasti zatvorske patologije nije bilo.

Vrši se kontrola ishrane, i to tako što se lekar svakodnevno potpisuje u knjigu obroka čime daje odobrenje za korišćenje pripremljene hrane. Sanitarni pregled osoblja kuhinje se vrši jednom u šest meseci. Čest problem u ustanovi su insekti u prostorijama u kojim borave osuđenici, pa se periodično vrše dezinfekcije. Svako lice lišeno slobode prilikom prijema dobija higijenski paket, a jednom nedeljno i sredstva za održavanje higijene prostorija.

Osoblje je edukovano da prepozna znake rizika od samoubistva a osuđenici kod kojih postoji takav rizik se šalju na psihijatrijski pregled. U poslednje dve godine zabeležen je jedan pokušaj samoubistva. Lekar vodi evidenciju povreda i samopovređivanja. Lekarski pregled lica nad kojim su primenjene mere prinude se obavezno sprovodi odmah po upotrebi mere prinude i ponavlja se u roku od 24 časa od prvog pregleda. Pregled pri otpuštanju se obavezno vrši. i otpustu zatvorenici bivaju obavezno pregledani.

Lekar navodi da se ne vrši zdravstveni nadzor od strane Ministarstva zdravlja. Ukoliko lekar smatra da je potrebno prekinuti izvršenje neke disciplinske mere, njegova procena se uvažava. Po mišljenju lekara, samostalnost zdravstvene službe u ovoj ustanovi je očuvana.

8.5. Osoblje

U vreme posete ustanova nije imala upravnika jer je dotadašnji premešten u Okružni zatvor u Kruševcu. Broj zaposlenih je 49, što je u skladu sa sistematizacijom. U službi obezbeđenja rade 34 osobe.

Prema rečima zaposlenih, postoji potreba za većim brojem radnika u službi računovodstva, kao i u službi obezbeđenja, gde je potrebno zaposliti žensku osobu, jer se u pritvoru često nalaze i žene. U vreme posete u toku je bio konkurs za prijem dva stražara pripravnika. Potreban je i psiholog.

8.6. Preporuke

Prostorije koje koriste lica lišena slobode nisu u dobrom stanju i poželjno je ulaganje u njihovo renoviranje i bolje opremanje. U posebno lošem stanju nalazi se kupaonica.

Treba težiti tome da što više osuđenika radi, kako bi kreativnije provodili vreme.

Neophodno je ulaganje u opremanje ambulante. Za osnovnu dijagnostiku nedostaje EKG aparat. Sve preglede, uključujući i preglede pritvorenika, treba vršiti bez prisustva obezbeđenja, izuzev ako se proceni da postoji opasnost da bi medicinsko osoblje moglo biti ugroženo od strane lica koje se pregleda, ili ukoliko se proceni da postoji rizik od samopovređivanja medicinskim priborom.

Trebalo bi obavezno obezbediti povremeno prisustvo psihijatra, kako bi bio na raspolaganju svim licima lišenim slobode kojim je potreban. I prisustvo psihologa bi svakako bilo korisno.

Bilo bi dobro češće edukovati osoblje i osuđenike o zaraznim bolestima.

9. OKRUŽNI ZATVOR U NOVOM SADU

Vreme posete: februar 2010. godine

Brojno stanje u vreme posete: 388 osuđenih, 34 prekršajno kažnjenih, 245 lica u pritvoru (ukupno 667)

Prosečno brojno stanje u poslednje dve godine: oko 600

Struktura po polu: 661 muškarac, 6 žena

9.1. Materijalni uslovi

Osuđena lica smeštena su u dva objekta. U jednoj, novijoj zgradi se nalazi poluotvoreno odeljenje, dok su u drugoj smešteni prijemno i zatvoreno odeljenje, prostorije za smeštaj lica koja se nalaze pod pojačanim nadzorom i samice. Kada je u pitanju smeštaj, osnovni problem predstavlja izuzetna prenaseljenost. Zatvor je projektovan za smeštaj oko 320 lica, a trenutno ih je duplo više.

Zgrada u kojoj je poluotvoreno odeljenje je novijeg datuma, prostorije su dobro osvetljene, provetrene i čiste. U sobama je uglavnom smešteno po šest do osam osuđenika. Svaki osuđenik ima svoj ormarić za stvari. Kupaonice su u dobrom stanju.

Druga, starija zgrada, namenjena za smeštaj osuđenika u zatvorenom tretmanu je u lošijem stanju i u njoj je posebno izražena prenaseljenost. U sobama boravi od 14 do 20 osuđenika. Kreveti na sprat su vrlo zbijeni. Spavaonice nisu dovoljno velike da bi mogla biti poštovana odredba ZIKS kojom je propisano da na svako osuđeno lice mora doći najmanje osam kubnih, odnosno četiri kvadratna metra prostora. Zidovi su u prilično lošem stanju, prisutna je vlaga, posebno u prizemlju. Prostorije namenjene za smeštaj lica koja se nalaze pod pojačanim nadzorom su u boljem stanju nego ostale, čistije su, vlaga se manje oseti i u njima je smešteno znatno manje osuđenika nego u ostalim prostorijama, tako da su uslovi za boravak u njima nešto bolji. U prijemnom odeljenju smešteno je osam kreveta, u prostoriji od dvadesetak kvadratnih metara. Samice su

dobro osvetljene ali su sanitarije prilično dotrajale. Kupaonice su u lošem stanju a problem predstavlja i činjenica da nije moguće obezbediti dovoljno tople vode. Trpezarija je prostrana i dobro osvetljena, a higijena u prostorijama u kojima se spremaju i služe obroci je zadovoljavajuća. Za pušače je obezbeđena posebna prostorija. Sobe su otvorene tokom celog dana i noći, tako da se osuđenici praktično neometano mogu kretati po celom spratu.

U okviru šetališta nalaze se igralište za mali fudbal i jedan koš, a za rekreaciju je dostupna i mala teretana.

9.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Od osuđenika sa kojim smo razgovarali nismo dobili pritužbe koje bi se ticale eventualnog fizičkog ili psihičkog zlostavljanja od strane službe obezbeđenja. Odnose sa službom obezbeđenja i upravom zatvora opisuju kao korektne.

Osuđenici su dobro upoznati sa svojim pravima i načinom funkcionisanja zatvorskih službi. Dostupni su im za njih najvažniji propisi – ZIKS i Pravilnik o kućnom redu.

Deo osuđenika je radno angažovan. Neki rade u okviru zatvora, a neki u gradskim preduzećima. Rad se plaća, ali su, prema rečima osuđenika, isplate neredovne.

Prema rečima osuđenika, u šetnji na otvorenom ili u teretani provode oko sat vremena dnevno, što je manje od Zakonom propisanog vremena (ZIKS propisuje da bi osuđena lica na otvorenom trebala provoditi najmanje dva sata dnevno).

Osuđenici nisu imali ozbiljnije primedbe na način vođenja disciplinskih postupaka. Ipak, treba naglasiti da zatvor trenutno nema stalno zaposlenog pravnika. Tek kada ovo mesto bude popunjeno, stvoriće se uslovi da se disciplinski postupci i evidencije o njima vode na bolji način.

Pritužbe osuđenika uglavnom su se odnosile na kvalitet hrane, nedostatak tople vode i kategorizaciju, koju uglavnom smatraju nepravičnom. Ipak, najozbiljnije primedbe odnosile su se na prenaseljenost i bezbednost. Zbog arhitektonskih rešenja, koja su takva da omogućavaju da se osuđenici mogu tokom celog dana i noći neometano kretati i prelaziti iz jedne prostorije u drugu, što znači da se preko 100 osuđenika praktično

nalazi u jednoj prostornoj celini, i zbog nedovoljnog broja ljudi u službi obezbeđenja, neki od osuđenika smatraju da im je ugrožena bezbednost, jer ne veruju da bi u slučaju ozbiljnijih fizičkih sukoba obezbeđenje moglo adekvatno da reaguje i zaštiti ih od napada.

Kontakt sa spoljnim svetom je obezbeđen, unutar zgrade postoje telefonske govornice, omogućeno je slanje i prijem pisama, kao i prijem paketa. Posete se sprovode u skladu sa odredbama ZIKS.

9.3. Bezbednost

Prenaseljenost i mali broj zaposlenih u službi obezbeđenja su osnovni problemi koji se tiču bezbednosti. Ovi problemi se posebno odnose na zatvoreno odeljenje, u kojem su smešteni osuđenici svrstani u podkategorije V1 i V2 (prema Pravilniku o kućnom redu u kazneno-popravnim zavodima i okružnim zatvorima u kategoriju V, odnosno podkategorije V1 i V2 razvrstavaju se osuđeni kod kojih se na osnovu osobina ličnosti, vrste i težine učinjenog krivičnog dela, ranijeg načina života, i ostvarenog nivoa prevaspitanja, očekuje otežana adaptacija na zavodske uslove i sa kojim je potreban intenzivniji vaspitno-korektivni rad). Treba istaći da je u vreme izgradnje prostorija Okružnog zatvora u Novom Sadu bilo planirano da one služe za smeštaj takozvanih primarnih osuđenika (osuđenika koji se prvi put nalaze na izdržavanju kazne zatvora, i koji se u okružnim zatvorima retko svrstavaju u kategoriju V), i da su same prostorije i projektovane u skladu sa tim planom, tako da između prostorija u kojim osuđenici spavaju i borave tokom dana i toaleta i kupaonica nema pregrada, što znači da se osuđenici tokom celog dana i noći neometano mogu kretati po celom spratu i prelaziti iz jedne prostorije u drugu, što, imajući u vidu da je broj stražara mali, može predstavljati bezbednosni problem, jer su ozbiljni fizički sukobi među ovako velikim brojem osuđenika uvek mogući, a broj stražara nije toliki da bi obezbedio adekvatnu reakciju i sprečio nastupanje ozbiljnih posledica po bezbednost osuđenika. I sami stražari priznaju da je teško kontrolisati ovako veliki broj osuđenika u uslovima boravka u kojim se nalaze.

Osuđenici priznaju da među njima postoji jasna hijerarhija ali kažu da postojanje neformalnog sistema ide u prilog bezbednosti. Postoji netrpeljivost prema osuđenicima koji izdržavaju kaznu zbog tzv. seksualnih delikata.

U delu zatvora namenjenom za smeštaj lica u pritvoru postoji video-nadzor.

9.4. Zdravstvena nega

U ovom zatvoru postoji ambulanta opšte prakse i stomatološka ambulanta. Prostorija u kojoj je ambulanta opšte prakse je prostrana, dobro osvetljena i uredna. Jedina oprema kojom raspolaže ambulanta opšte prakse su aparat za merenje krvnog pritiska i elektrokardiogram. U stomatološkoj ordinaciji postoji stomatološka stolica i oprema za vađenje zuba.

U zdravstvenoj službi su zaposlena tri lekara, od koji jedan istovremeno obavlja i poslove u prevaspitnoj službi (interesantno je da važećom sistematizacijom nije predviđeno da u zatvoru bude stalno zaposlen lekar). Svi lekari su specijalisti opšte medicine. U zdravstvenoj službi rade i dva medicinska tehničara, čije je radno vreme je organizovano u dve smene (prva smena je od 8 do 13 h, a druga od 13 do 21 h). Tehničari rade i subotom i nedeljom, a doktori radnim danima i po pozivu, u slučaju da u toku noći ili vikendom postoji potreba za hitnom intervencijom. Još dvojica lekara, specijalista neuropsihijatrije i specijalista infektivnih bolesti, posećuju ustanovu dva puta nedeljno, po potrebi i češće. U stomatološkoj ambulanti vrši se samo vađenje zuba, a stomatolog radi jednom do dva puta nedeljno. U ustanovi su zaposlena i četiri psihologa i dva specijalna pedagoga.

Timski sastanci medicinskog osoblja sa upravom se održavaju povremeno, a prema rečima radnika zdravstvene službe, komunikacija prilikom rešavanja hitnih pitanja je vrlo dobra. Medicinsko osoblje održava svakodnevne jutarnje sastanke koje koristi za konsultacije.

Prilikom dolaska u ustanovu svaki osuđenik biva pregledan, i tada dobija osnovne informacije o funkcionisanju zdravstvene službe, kao i druge medicinske informacije.

Kontrola i nadzor nad ishranom, higijenom, sanitarnim uređajima, ventilacijom i grejanjem se redovno vrše i u tome učestvuje medicinska sestra ili lekar. Vašljivosti ima povremeno, i uglavnom se javlja među preksajno kažnjenim osuđenicama. Ti problemi se uspešno saniraju. Postoji program edukacije osuđenika u sklopu metadonskog centra koji saraduje sa nacionalnim metadonskim centrom, Kliničkim centrom Vojvodine, Institutom za javno zdravlje i Epidemiološkim zavodom u Novom Sadu.

U rad metadonskog centra uključeni su doktori, medicinski tehničari, psiholozi i pedagozi, koji su imali adekvatnu edukaciju iz ove oblasti. Vrš se testiranja na HIV i hepatitis, a postoji i savetovanište za obolele osuđeničke. Važno je napomenuti da se u sklopu ovog centra sprovodi i supstituciona terapija odvikavanja od upotrebe narkotika. Kada je u pitanju terapija hroničnog hepatitisa, postoji saradnja sa drugim nadležnim ustanovama.

Apoteka je pod nadzorom medicinskog tehničara, dobro je snabdevena, a najviše se koriste sedativi. Zatvor nema laboratoriju, ali saraduje sa terenskom službom nadležnog doma zdravlja, koja obavlja potrebne laboratorijske analize.

Ustanova nema stacionar. Postoje prostorije koje su primarno namenjene za potrebe stacionarnog lečenja, ali zbog nedostatka finansijskih sredstava i prenaseljenosti, stacionar ne postoji, tako da bolesni osuđenici leže u svojim sobama ili u civilnim medicinskim ustanovama, u zavisnosti od ozbiljnosti bolesti.

Lekarski pregled se zakazuje preko službe obezbeđenja, i obavlja dan kasnije (izuzev kada se prijavi petkom), pri čemu nema selekcije prijave. Hitne intervencije se vrše u nadležnom zdravstvenom centru. U hitnim slučajevima, služba obezbeđenja poziva lekara. Pristup civilnim zdravstvenim ustanovama je dobro regulisan. U pratnji osuđenika koji se transportuje u drugu ustanovu radi lečenja ide samo obezbeđenje, ali ne i medicinski tehničar, osim u hitnim slučajevima ili kada je u pitanju duži put. Napominjemo da bi prilikom takvog transporta uvek trebao da bude prisutan zdravstveni radnik.

Zdravstveni kartoni osuđenika se uredno vode. Sistematski pregledi osuđenika se ne vrše. Pregled osuđenika kojima je izrečena mera upućivanja u samicu se redovno obavlja. Postoje uslovi za uvođenje posebnog režima ishrane i za sprovođenje psihoterapije i radne terapije. Neuropsihijatar i psiholog su posebno edukovani iz oblasti zatvorske patologije.

Osuđenicima su dostupne informacije o njihovom zdravstvenom stanju. Dobili smo podatak da nije bilo odbijanja predložene terapije. Pregledi se vrše u ambulanti, bez prisustva službe obezbeđenja, izuzev kada postoje bezbednosni razlozi koji zahtevaju prisustvo obezbeđenja.

Medicinsko osoblje je posebno edukovano da prepozna znake rizika od samoubistva. Zdravstveni radnici su upoznati sa procedurom u slučaju povređivanja osuđenika u međusobnom sukobu kao i u sukobu sa službom obezbeđenja. Lekarski pregledi nakon primene mera prinude

se vrše u skladu sa odredbama ZIKS, a vrši se i pregled pre otpuštanja iz ustanove.

9.5. Osoblje

Kada je u pitanju osoblje, najvažnije je istaći da je broj zaposlenih u službi obezbeđenja značajno manji od potrebnog. Taj broj je manji čak i od onog predviđenog sistematizacijom, koja je pravljen kada je broj zatvorenika bio manji od sadašnjeg.

Služba obezbeđenja je izuzetno opterećena sprovođenjem pritvorenih, ali i osuđenih lica na suđenja. Dešava se da je potrebno sprovesti i po 20 sprovoda dnevno. Ne samo broj ljudi zaposlenih u službi obezbeđenja, već i broj vozila koja su na raspolaganju za sprovode bi morao biti veći. Naravno, zaposleni u službi obezbeđenja ostvaruju veliki broj prekovremenih radnih sati.

U vreme posete zatvor nije imao zaposlenog pravnika, tako da nije imao osoblje koje bi moglo pružati pravnu pomoć osuđenima.

9.6. Preporuke

Osnovni problem, prenaseljenost zatvora, nije moguće otkloniti bez većih ulaganja kojim bi se povećao kapacitet. Ipak, opremanje nekoliko prostorija u novijoj zgradi, koje su prazne i ne koriste se, ne bi zahtevalo skoro nikakva sredstva. Uprava zatvora je i sama svesna nedostataka prostorija u kojim borave lica lišena slobode, a koje treba otkloniti – pre svega vlage, lošeg stanja kupaonica i nedostatka tople vode u zgradi u kojoj se nalaze osuđenici u zatvorenom tretmanu.

Zatvoru je za normalno funkcionisanje neophodan pravnik, jer je u suprotnom licima lišenim slobode nemoguće omogućiti stručnu pravnu pomoć, što znači da ni disciplinski postupci protiv osuđenih, ali i protiv zaposlenih ne mogu biti vođeni u skladu sa zakonom.

Osuđena lica nisu iznosila ozbiljnije primedbe na način postupanja službe obezbeđenja. U tom segmentu rada trebalo bi samo nastaviti dobru praksu. Ipak, treba istaći da bi svim licima lišenim slobode trebalo obezbediti da van zatvorenih prostorija provode što je moguće više vremena. ZIKS propisuje da boravak van zatvorenih prostorija treba da traje bar dva

sata dnevno, što je u trenutnim uslovima, usled prenaseljenosti i nedovoljnog broja zaposlenih u službi obezbeđenja, teško sprovesti. U takvim okolnostima, trebalo bi nastojati da se boravak van zatvorenih prostorija najmanje skraćuje onim licima koja nisu radno angažovana i nemaju prilike da upražnjavaju bilo kakve osmišljene aktivnosti, a to su pritvorena lica i osuđeni kojima je dodeljena kategorija V.

Kad je u pitanju zdravstvena zaštita, potrebno je obezbediti pratnju medicinskog osoblja uvek kada se lica lišena slobode sprovode u druge zdravstvene ustanove radi lečenja, što trenutno nije obezbeđeno. Imajući u vidu broj lica lišenih slobode u ovom zatvoru, preporučljivo je obezbediti prisustvo medicinskog osoblja tokom celog dana i noći.

10. KAZNENO – POPRAVNI ZAVOD U POŽAREVCU

Vreme posete: mart 2010. godine

Brojno stanje u vreme posete: 1288 osuđenih, 5
prekršajno kažnjenih, 68 lica u pritvoru (ukupno 1361)

Prosečno brojno stanje: oko 1310 (u poslednjih
godinu dana)

Raspored po odeljenjima (osuđena lica): otvoreno
25, poluotvoreno 182, zatvoreno 1081

10.1. Materijalni uslovi

Kako se najveći broj osuđenika u Kazneno-popravnom zavodu u Požarevcu nalazi u zatvorenom delu zavoda, pažnju smo prilikom posvete usmerili pre svega ka uslovima boravka u ovom delu ustanove, u kojem je u sedam objekata (uključujući i bolnicu koja se nalazi u okviru ovog dela zavoda) u vreme posete bilo smešteno 1081 osuđeno lice.

Objekti za smeštaj osuđenika su uglavnom prenaseljeni, što znači da u spavaonicama nije moguće obezbediti četiri kvadratna i osam kubnih metara prostora po osuđeniku, kako je propisano ZIKS. Prenaseljenost nije jedini problem. U većini objekata postoje problemi sa grejanjem, jer su zgrade uglavnom projektovane tako da u prostorijama u kojim osuđenici spavaju nema radijatora, niti drugih grejnih tela.

U I i II paviljonu u sobama je smešteno od osam do 12 osuđenika. U I paviljonu je vrlo hladno, u sobama u kojim osuđenici spavaju nema radijatora, tako da se one mogu zagrevati jedino preko radijatora koji se nalaze u hodnicima. Prostorije u II paviljonu su u boljem stanju, broj osuđenika je nešto manji, i grejanje je bolje nego u I paviljonu.

U III i IV paviljonu osuđenici spavaju u prostorijama u kojim ima oko 40 kreveta (koji su vrlo zbijeni). Uz svaku ovakvu prostoriju nalazi se dnevni boravak, čija veličina nije adekvatna za ovaj broj ljudi. U spavaonici

u IV paviljonu je posebno hladno, a u ovom paviljonu postoji i problem sa vlagom. Uslovi boravka u III paviljonu su nešto bolji.

Ovi paviljoni ne raspolažu prostorijama za kupanje, već osuđenici za tuširanje koriste zajedničku kupaonicu. Imajući u vidu broj osuđenika, jasno je da kupaonicu, koja nije velika, vrlo teško održavati u dobrom stanju. Toaleti su takođe uglavnom u lošem stanju.

U V paviljonu uslovi boravka su nešto bolji nego u većini ostalih paviljona. Prostorije su bolje osvetljene i provetrene.

Trpezarija je prostrana, dobro, osvetljena i čista. U njoj se istovremeno može služiti obrok za sva osuđena lica iz jednog paviljona. Higijena u kuhinji je zadovoljavajuća.

VII paviljon je objekat sa posebnim obezbeđenjem i ćelijskim sistemom izdržavanja kazne, zbog čega je KPZ u Požarevcu kategorisan kao zavod zatvorenog tipa sa posebnim obezbeđenjem. Ćelije su oko dva metra široke i oko četiri metra duge i u njima su smeštena uglavnom dva do četiri osuđenika, mada ima ćelija u kojim je smešten samo jedan osuđenik. Ove prostorije se koriste i kao samice i u njima disciplinsku meru upućivanja u samicu izdržavaju osuđenici iz svih paviljona. Ćelije u VII paviljonu su slabo osvetljene (i veštačko svetlo je vrlo slabo) i teško ih je provetriti, tako da je u većini prostorija prilično zagušljivo.

Dvorište zavoda je dobro uređeno i prostrano. U zavodu postoje uslovi za organizovanje sportskih aktivnosti, koje su ipak u najvećoj meri ograničene na letnje mesece.

10.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Nekoliko osuđenika se još pre posete žalilo na postupanje zavodskih službi u KPZ u Požarevcu. Oni su se Beogradskom centru za ljudska prava javljali telefonom i prijavljivali da su oni sami ili drugi osuđenici žrtve fizičkog ili psihičkog maltretiranja. Neki su se žalili na uskraćivanje zdravstvene nege ili neadekvatno lečenje, a bilo je i pritužbi u kojim su osuđenici tvrdili da im se onemogućava slanje pisama. Ove tvrdnje smo, koliko je to bilo moguće, proverili prilikom posete.

Jedan osuđenik koji kaznu izdržava u KPZ u Požarevcu javio se telefonom iz Specijalne zatvorske bolnice u Beogradu, gde se nalazio na lečenju, i tvrdio da je bio maltretiran od strane obezbeđenja KPZ u Požarevcu.

Kako je u vreme posete Beogradskog centra KPZ u Požarevcu, a po okončanju lečenja u Specijalnoj zatvorskoj bolnici, već bio vraćen na izdržavanje kazne u KPZ u Požarevcu, sa njim je obavljen razgovor. On je tvrdio da su ga stražari pretukli i naneli mu povredu kičme. Tvrdio je da je ovu povredu evidentirao zatvorski lekar i da je ona i lečena tokom njegovog boravka u Specijalnoj zatvorskoj bolnici, međutim, u medicinskoj dokumentaciji KPZ u Požarevcu i Specijalne zatvorske bolnice nismo pronašli nikakvu medicinsku dokumentaciju koja bi potvrdila ovakve tvrdnje osuđenika. Na licu mesta nije bilo moguće utvrditi da li je povreda postojala ili ne, jer ne postoje vidljivi tragovi povređivanja.

Najviše primedbi osuđenika odnosilo se na postupanje obezbeđenja u VII paviljonu. Osuđenici tvrde da je obezbeđenje u ovom paviljonu sklono prekomernoj upotrebi sredstava prinude, ali i kažnjavanju (nekada i fizičkom) za postupke koji prema važećoj regulativi ne predstavljaju disciplinske prestupe. Bilo je primedbi na postupanje službe obezbeđenja i u drugim paviljonima, ali znatno manje nego onih koje se odnose na obezbeđenje u VII paviljonu.

Veliki broj primedbi odnosio se na dostupnost i kvalitet zdravstvene zaštite. Ovo se posebno odnosi na VII paviljon. Naime, osuđenici koji borave ili su boravili u ovom paviljonu tvrde da je u njemu medicinska nega teže dostupna nego u drugim paviljonima. Osuđenici koji se nalaze na lečenju u zavodskoj ambulanti imali su najmanje primedbi koje se tiču medicinske nege.

Prema podacima zavoda, mere prinude su tokom 2009. godine upotrebljena 300 puta (fizička snaga 15 puta, izdvajanje i vezivanje 265 puta, i upotreba gumene palice 20 puta), što je daleko više nego tokom 2008. godine, kada je upotreba sredstava prinude registrovana 123 puta (fizička snaga 15 puta, izdvajanje i vezivanje 87 puta, upotreba gumene palice 20 puta). S druge strane, osuđenici nemaju utisak da je upotreba mera prinude učestalija nego ranijih godina, već misle da se upotreba mera prinude urednije evidentira od kada je promenjen načelnik službe obezbeđenja. Kad su u pitanju razlozi za upotrebu mera prinude, najčešće se radi o sprečavanju konflikta (96 puta tokom 2009.) ili samopovređivanja (25 puta tokom 2009. godine).

Broj izrečenih disciplinskih mera tokom 2009. godine je bio nešto manji nego 2008. godine – 370 u odnosu na 402. Najčešće izricane mere su oduzimanje i zabrana korišćenja pogodnosti (146 puta tokom 2009,

168 puta tokom 2008) i upućivanje u samicu (144 puta tokom 2009, 125 puta tokom 2008). Osuđenici nisu imali mnogo primedbi na način vođenja disciplinskih postupaka, ali su tvrdili da mimo ovih postupaka, koji se vode na osnovu ZIKS, pojedini stražari sami preduzimaju mere kojim kažnjavaju prestupe osuđenika.

Osuđenici su imali brojne primedbe na uslove boravka u zatvorenom delu zavoda. Žalili su se na loše grejanje, nedostatak prostora i lošu ishranu. Isticali su činjenicu da zbog velikog broja osuđenika nije moguće obezbediti boravak na svežem vazduhu u trajanju predviđenom važećim propisima (što kao važan problem ističu i zaposleni u službi obezbeđenja). Kao veliki problem osuđenici su isticali i nedostatak aktivnosti, zbog koga vreme provode uglavnom gledajući televiziju, pri čemu osuđenici u III i IV paviljonu imaju samo po jedan televizor u prostorijama u kojim boravi i po 40 ljudi.

Kada je u pitanju kontakt sa spoljnim svetom, nije bilo nikakvih primedbi koje bi se odnosile na organizaciju i trajanje poseta, niti na korišćenje telefona. Bilo je osuđenika koji su sumnjali da zavodske službe postuju u skladu sa pravilima koja se tiču dopisivanja. Naime, oni su mislili da su zavodske službe uništile pisma koja su oni poslali nekim državnim organima, pre svega Upravi za izvršenje krivičnih sankcija i sudovima. Uvidom u relevantne evidencije utvrdili smo da su pisma bila poslata, u šta su se uverili i neki od osuđenika koji su nam uputili ove pritužbe, nakon što su dobili odgovore od organa kojim su se obraćali.

10.3. Bezbednost

Tokom 2009. godine zabeleženo je jedno bekstvo, koje se desilo prilikom sprovođenja osuđenog na suđenje, i jedan pokušaj bekstva, prilikom sprovođenja osuđenog u bolnicu. U dve prethodne godine, 2007. i 2008, nisu zabeleženi ni uspešni ni neuspešni pokušaji bekstva.

Nasilja među osuđenicima ima, ali u poslednje dve godine u zavodu nije zabeležen nijedan pokušaj ubistva. S druge strane, u 2008. i 2009. godini zabeleženo je po jedno samoubistvo (oba su izvršena vešanjem). Tokom 2009. zabeleženo je i pet pokušaja samoubistva.

Da bi se sprečili sukobi, preduzimaju se uobičajene mere – osuđenici koji se nalaze ili bi se mogli naći u nekoj vrsti sukoba smešteni su u odvojene prostorije i izvode se u šetnju odvojeno. Kako se u VII paviljonu

primenjuje takozvani ćelijski sistem, mogućnost za sukobe između osuđenika je minimalna, za razliku od paviljona u kojim se osuđenici nalaze u velikim grupama (pre svega III i IV paviljon). Prema rečima osuđenika, obezbeđenje teško može kontrolisati sukobe u prostorijama u kojim boravi po četrdesetak ljudi, i u njima je najveća mogućnost fizičkog maltretiranja ili seksualnog zlostavljanja.

Treba istaći da su paviljoni u zatvorenom delu zavoda (s izuzetkom VII paviljona) projektovani tako da se u delu zgrade u kojem se nalaze osuđena lica nalaze i radne prostorije vaspitača, tako da bezbednost zaposlenih lako može biti ugrožena. U prošlosti se dešavalo da, u slučaju pobune u ovim paviljonima, vaspitači budu taoci. I zaposleni u službi obezbeđenja bivaju žrtve napada. Tokom 2009. zabeleženo je 12 napada na zaposlene u službi obezbeđenja (2008. ih je bilo više – 29).

Iako se na ulasku u zavod vrši pretres i iako se osuđena lica i prostorije u kojim borave relativno često pretresaju, osuđenici uspevaju da nabave mobilne telefone i narkotike – zbog posedovanja i kozumiranja opojnih supstanci tokom 2008. pokrenuto je 58, a tokom 2009. godine 81 postupak, dok su zbog posedovanja mobilnog telefona tokom 2008. pokrenuta 103, a tokom 2009. godine 69 disciplinskih postupaka protiv osuđenih lica.

10.4. Zdravstvena nega

Zdravstvenu službu u zavodu u vreme posete činili su dvojica lekara, stomatolog, šest medicinskih tehničara i jedan farmaceutski tehničar. Sistematizacijom je predviđeno da u ovoj službi bude zaposleno znatno više ljudi (popunjenost prema sistematizaciji iznosi 62%), ali je, zbog niskih plata i teških uslova rada, zainteresovanost medicinskog osoblja za rad u zavodu slaba, što rezultira nepopunjenim radnim mestima. Radno vreme lekara je od 7 do 15 časova radnim danima, dok tehničari rade u smenama od po 24 časa. Jedan od lekara je prisutan svakog radnog dana, dok drugi, s obzirom na to da radi i u Okružnom zatvoru u Kragujevcu, u KPZ u Požarevcu dolazi samo jednom nedeljno. Stomatolog je prisutan svakog radnog dana. Medicinsko osoblje radi i prekovremeno, pošto i lekari i tehničari dolaze u zavod i po pozivu, vikendom i za vreme odmora.

Ambulantu čine tri prostorije – soba za preglede, previjalište i prostorija za druge radne aktivnosti osoblja i odmor tokom noćnog rada. Sve

prostorije su u prizemlju, dobro osvetljene dnevnim svetlom, prostrane i uredne. Osim ovih prostorija, zdravstvenoj službi su na raspolaganju i stomatološka ordinacija sa kompletnom pratećom opremom, prostorija u kojoj se čuvaju zdravstveni kartoni i apoteka. Zavod ima i rentgen kabinet, ali se on ne koristi zbog nedostatka odgovarajućeg radnog kadra. Ambulanta je opremljena osnovnim dijagnostičkim aparatima (stetoskopi, tenziometar, glukomer, otoskop, EKG aparat). Po rečima lekara, ulaganja u medicinsku službu su vrlo mala, imajući u vidu godišnji broj pregleda i specifičnosti rada ove službe. Ilustracije radi, zdravstvena služba nema računar, a vodi veliki broj različitih evidencija (u ambulanti se vode posebne evidencije o povredama na radu, o povređivanju i samopovređivanju, o kontroli hrane, intervencijama, pregledima i specijalističkim pregledima).

U zavodu postoji stacionar – bolnica, sa dva sprata, odnosno četiri krila sa ukupno 19 soba i 94 ležaja. U sobama je smešteno od dva do šest osuđenika. U trenutku posete u stacionaru je bilo smešteno 68 osoba. Sobe su opremljene krevetima i stočićima za stvari pacijenata. U stacionaru se pored onih kojima je potreban stalni nadzor lekara nalaze i osuđenici koji nastavljaju stacionarno lečenje posle boravka u Specijalnoj zatvorskoj bolnici ili osuđenici kojima je potreban postoperativni tretman.

Osnovne usluge koje pruža stomatološka služba su popravka i vađenje zuba, ali je uz saradnju sa specijalistima iz gradskih stomatoloških ambulanti moguće pružiti i dodatne usluge, o trošku osuđenika.

Kad je u pitanju laboratorijska dijagnostika, postoji vrlo dobra organizacija. Zavod ima ugovor sa privatnom laboratorijskom ustanovom čiji laboranti dolaze jednom nedeljno, uzimaju krv i druge potrebne uzorke i u roku od nedelju dana vrše sve tražene analize. U ambulanti zavoda vrše se testiranja na psihoaktivne supstance.

Jednom nedeljno u zatvorsku ambulantu dolaze specijalista interne medicine i hirurg. Pregledi se zakazuju po uputu lekara opšte prakse. Pristup zdravstvenoj službi je omogućen tokom celog dana i noći, s obzorom na to da tehničari rade i noću, ali se u situacijama u kojim je potrebno hitno zbrinjavanje poziva hitna pomoć iz gradske bolnice. Pri transportu lica lišenih slobode u zdravstvene ustanove tehničar ide u pratnji samo kada je lice u stanju životne opasnosti ili u suicidalnom ili agitiranom stanju.

Po dolasku lica lišenih slobode u ustanovu, u roku od 24 časa obavezno se obavlja zdravstveni pregled. Ukoliko lekar u tom trenutku nije

prisutan pregled obavljaju tehničari. Ukoliko se proceni da je to potrebno, lica se hitno šalju u gradsku bolnicu. U ambulanti ne postoje brošure o različitim bolestima ili uputstva o održavanju higijene koja bi se delila lišenim slobode pri prijemu, a edukacija osuđenika iz oblasti zatvorske patologije se vrši vrlo retko. Licima lišenim slobode su dostupne informacije o njihovom zdravlju, a odbijanje lečenja se potvrđuje potpisom. Pri otpustu se obavezno vrši pregled. Pregledi se obavljaju bez prisustva obezbeđenja.

Lekar propisuje terapiju, a tehničar je deli osuđenicima, koji je nose sa sobom. Izuzetak je psihijatrijska terapija koju dele komandiri u propisanim terminima. Ampulirana terapija i terapija za bolesnike u stacionaru stoji u ambulanti i daju je tehničari po nalogu lekara. Pristup prostorijama zdravstvene službe i apoteci ima samo osoblje ove službe.

Pregledi osuđenika kojima je izrečena disciplinska mera upućivanja u samicu se obavljaju uglavnom neposredno nakon izricanja ove mere, ali ne i neposredno pre upućivanja na izdržavanje mere, što znači da procena o tome da li osuđenik može izdržati izvršenje ove mere nije uvek pouzdana. Ovaj pregled trebalo bi da se obavlja neposredno pred upućivanje na izdržavanje kazne.

Za osuđenike čije zdravstveno stanje to zahteva, postoje posebni režimi ishrane, koje propisuje lekar.

U zavodu se vrši terapija odvikavanja od bolesti zavisnosti. Tu terapiju propisuje psihijatar. Lekari navode kao problem to što kod ovih pacijenata nema radne niti psihoterapije koja bi omogućila bolje efekte osnovne terapije.

Psihijatar odskora dolazi samo po potrebi, tako da ne postoji stalna mogućnost pristupa psihijatru. Medicinsko osoblje nije obučeno za programe psihoterapije.

10.5 Osoblje

Usled prenaseljenosti, osoblje zavoda je izuzetno opterećeno. Ovo se bez izuzetka odnosi na sve službe. Prema evidencijama zdravstvene službe, licima lišenim slobode su zdravstvene usluge pružene čak 27261 put. Imajući u vidu da je u ustanovi najčešće prisutan samo jedan lekar, jasno je o kakvom se opterećenju radi. Brojni problemi uzrokovani prenaseljenošću čine rad službe obezbeđenja izuzetno složenim. Održavati red i obezbediti

bezbednost u paviljonima u kojim u jednoj prostoriji boravi po 40 ljudi je zadatak koji bi bio izuzetno zahtevan i sa većim brojem zaposlenih. Isto se odnosi i na organizovanje boravka van zatvorenih prostorija. I vaspitači rade u teškim uslovima, jer je broj osuđenih lica sa kojima rade toliko veliki da je vrlo teško organizovati dovoljno intenzivan rad.

10.6. Preporuke

Problemi koji se tiču uslova boravka u zavodu su brojni i zahtevaju značajna materijalna ulaganja, a svesni su ih i zaposleni u zavodu. Svaka-ko, najozbiljnije probleme predstavljaju neadekvatno grejanje, loša kupatila i nedostatak svetlosti i slaba provetrenost prostorija u VII paviljonu. Rešavanje ovih problema učinilo bi uslove boravka u zavodu znatno humanijim.

Kad je u pitanju postupanje službe obezbeđenja, najvažnije je obezbediti da niko od zaposlenih u ovoj službi na sebe ne preuzima funkciju kažnjavanja osuđenika za disciplinske prestupe. Kažnjavanje osuđenih lica trebalo bi da ostane isključivo u nadležnosti za to nadležnih lica, odnosno tela (komisije).

Važno je obezbediti da sve prostorije u kojim lica lišena slobode borave budu snabdevena dovoljnim brojem primeraka najvažnijih propisa kojim su definisana prava i obeveze lica lišenih slobode (ZIKS, Pravilnik o kućnom redu, Pravilnik o disciplinskim prestupima, merama i postupcima prema suđenim licima). Činjenica je da kopije propisa koje se stave na raspolaganje licima lišenim slobode često budu uništene, ali to ne treba da utiče na to da zavod prestane da ih štampa i dostavlja osuđenim i pritvorenim licima. Neki osuđenici su telefonom pozivali Beogradski centar za ljudska prava nakon naše posete zavodu i tražili da budu upoznati sa svojim pravima, što govori o tome da postoje osuđenici kojima treba obezbediti pristup propisima.

Pregled osuđenika kojima je izrečena mera upućivanja u samicu trebalo bi obavljati neposredno pred upućivanje na izdržavanje ove mere, a ne neposredno nakon izricanja mere, što je preovlađujuća praksa u zavodu, jer je moguće da se zdravstveno stanje osuđenika promeni u periodu između izricanja i upućivanja na izdržavanje disciplinske mere. Takođe, lica koja se prevoze u zdravstvene ustanove radi lečenja trebalo bi tokom

transporta da prati medicinsko osoblje. Osim toga, bilo bi dobro da se licima lišenim slobode pri prijemu dele brošure o zaraznim bolestima i održavanju higijene.

Od velikog je značaja za zdravlje osuđenika da im psihijatar bude stalno dostupan, i bilo bi dobro preduzeti sve da se to i obezbedi. Pored toga, medicinsko i drugo osoblje bi trebalo obučavati za rano otkrivanje psihijatrijskih poremećaja, ali i za prepoznavanje rizika od samoubistava.

11. OKRUŽNI ZATVOR U ŠAPCU

Vreme posete: mart 2010. godine

Brojno stanje u vreme posete: 119 osuđenih i prekršajno kažnjenih, 64 u pritvoru (ukupno 183)

11.1. Materijalni uslovi

Kazeno-popravni zavod u Šapcu je zavod otvorenog tipa i namenjen je za izdržavanje kazne zatvora u trajanju do tri godine, ali u njemu kaznu izdržavaju i osobe osuđene na duže zatvorske kazne (po pravilu se radi o ljudima koji su pre dolaska u ovaj zavod deo kazne izdržali u drugim ustanovama).

Zavod raspolaže dvema zgradama za smeštaj lica lišenih slobode. Jedna se koristi isključivo za smeštaj pritvorenika, dok se u drugoj nalaze prostorije u kojim borave osuđeni za krivična dela i prekršajno kažnjeni. U zgradu u kojoj su smešteni pritvorenici može se smestiti oko 90 ljudi. Prostorije u ovoj zgradi su dobro osvetljene, provetrene i čiste i u svakoj se nalazi televizor. Kupaonica je u dobrom stanju. Pritvorenicima su na raspolaganju dva vrlo mala šetališta. U drugoj zgradi su međusobno odvojene prostorije za smeštaj osuđenih za krivična dela i prekršajno kažnjenih (za svaku od ove dve grupe ljudi namenjen je po jedan sprat). Tu se nalaze i prostorije koje se koriste za rad nekoliko sekcija. Postoje soba namenjena za smeštaj starijih osuđenika i bolesnička soba. Zakonske odredbe o zabrani pušenja u zatvorenim prostorijama se poštuju. Dvorište, u koje se izlazi iz ove zgrade je prostrano i lepo uređeno. Sve ove prostorije su dobro osvetljene, provetrene i čiste. Stiče se utisak da se obe zgrade, kao i kuhinja, vrlo dobro održavaju.

U okviru zavoda postoji farma svinja i goveda, a uzgajaju se i koke nosilje i riba (postoje dva ribnjaka), a zavod raspolaže i sa 24 hektara obradive zemlje.

11.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Ni pre, ni za vreme, a ni nakon posete nismo dobili nijednu pritužbu lica lišenih slobode na postupanje zavodskih službi. Kako usled zakonskih ograničenja nismo mogli razgovarati sa osobama koje se nalaze u pritvoru, pre posete smo razgovarali sa dvojicom advokata iz Šapca koji često imaju klijente koji se nalaze u pritvoru u KPZ u Šapcu i oni su nam rekli da nisu dobijali pritužbe koje bi se ticale bilo kakvog fizičkog ili psihičkog maltretiranja u ovom zavodu. Svi osuđenici sa kojim smo razgovarali kažu da su odnosi između osuđenika i osoblja zavoda vrlo dobri.

Jedine primedbe osuđenika koje smo dobili ticale su se nedostatka utičnica za električne uređaje (aparate za brijanje) u sobama i nedostatak WC šolja u kupatilima, što je problem koji postoji u svim ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija, a što zaista predstavlja problem za starije osuđenike.

Preko 50% osuđenika je radno angažovano. U okviru zavoda funkcioniše nekoliko sekcija, objavljuje se i list za koji osuđenici pišu, a organizovana su i kulturna dešavanja i obuke za rad na računaru. Sastanci vaspitača sa osuđenicima (planirani i neplanirani) su česti. Pored toga, vaspitači vode detaljne evidencije o osuđenicima, tako da su odlično upoznati sa njihovim ličnim i porodičnim prilikama.

Odredbe ZIKS o vremenu koje osuđenici treba da provode na otvorenom se poštuju. Dopisivanje i telefoniranje je organizovano u skladu sa zakonom. Osuđenicima je dostupna i štampa.

Disciplinski prestupi osuđenika su retki. Tokom 2009. zabeleženo ih je svega 16. Ovi prestupi se uglavnom sankcionišu oduzimanjem i zabranom korišćenja pogodnosti. Mera upućivanja u samicu izrečena je samo jednom tokom 2009. godine. Mere prinude se upotrebljavaju vrlo retko – tokom 2009. upotrebljena su samo dva puta, a tokom 2008. nijednom.

Uopšte, postupanje sa licima lišenim slobode u ovom zavodu je vrlo dobro. Ne samo da se poštuju zakonom propisana prava ovih lica, već je i celokupan program postupanja organizovan tako da omogući što uspešnije prilagođavanje životu van zavoda po izlasku iz njega.

11.3. Bezbednost

U skorije vreme nije bilo slučajeva bekstva (nisu zabeleženi ni pokušaji bekstva tokom 2008. i 2009. godine). Dešava se da se osuđenici udalje

iz poluotvorenog dela zavoda, ali ne često (jedanput tokom 2008. i dva puta tokom 2009), ili da se ne vrate kada im se odobri izlazak ili odlazak kući za vikend (pet puta tokom 2008. i dva puta tokom 2009).

Unošenje mobilnih telefona i psihoaktivnih supstanci je retko, posebno u delu u kojem su smeštena osuđena i prekršajno kažnjena lica. Dešava se da u pritvorski deo zavoda budu uneseni mobilni telefoni, koji obično bivaju vrlo brzo otkriveni, zahvaljujući tome što zavod poseduje odgovarajući detektor.

Konflikti između lica lišenih slobode su vrlo retki, gotovo da ih i nema. U poslednje dve godine nije zabeležen nijedan fizički sukob, a obezbeđenje je u samo dve situacije moralo upotrebiti sredstva prinude (jednom radi sprečavanja napada i jednom da bi sprečilo konflikt).

Unutar zavoda ne postoji neformalni sistem niti je uspostavljena ikakva hijerarhija među osuđenima.

11.4. Zdravstvena nega

U zavodu postoji ambulanta opšte prakse, smeštena u prostranoj, dobro osvetljenoj i urednoj prostoriji. Ambulanta raspolaže aparatom za merenje krvnog pritiska, aparatom za merenje nivoa šećera u krvi i sterilizatorom. Medicinski tehničar u ambulanti je u mogućnosti da skida konce i previja rane.

U zdravstvenoj službi nema stalno zaposlenog lekara. Zavod angažuje jednog specijalistu opšte medicine, koji četiri puta nedeljno dolazi u ustanovu, i jednog specijalistu neuropsihijatrije, koji dolazi dva puta nedeljno. Po potrebi, medicinski tehničar radi i subotom i nedeljom. Doktor specijalista opšte medicine radi i po pozivu, u slučaju da u toku noći ili vikendom postoji potreba za hitnom intevencijom. Ustanova nema stomatološku ambulantu, tako da se stomatološke usluge pružaju u civilnim zdravstvenim ustanovama.

Timski sastanci sa upravom zavoda se održavaju povremeno, a prema rečima radnika zdravstvene službe, komunikacija prilikom rešavanja nekih hitnih pitanja je na odličnom nivou.

Kontrola i nadzor nad ishranom, higijenom, sanitarnim uređajima, ventilacijom i grejanjem se redovno vrši i u tome učestvuje medicinski tehničar. Kad su u pitanju infektivne bolesti, u zavodu vrlo retko ima obolelih

od hepatitisa C (u vreme posete bilo ih je četvorica), i to uglavnom među pritvorenima. Ne postoji mogućnost terapije pegilovanim interferonom. Medicinski tehničar navodi da saradnja sa nadležnim institucijama nije zadovoljavajuća kada je u pitanju terapija hroničnog hepatitisa i lečenje zavisnosti od narkotika.

Apoteka je pod nadzorom medicinskog tehničara i dobro je snabdevena. Ustanova nema laboratoriju, ali saraduje sa nadležnim domom zdravlja.

Zavod ima jednu prostranu, dobro osvetljenu bolesničku sobu sa sedam kreveta i jednu sobu za osuđenike preko 65 godina starosti.

Kada je potreban, lekarski pregled se obavlja nakon prijavljivanja, istog ili narednog dana (izuzev vikendom). Pregledi se vrše u ambulanti, bez prisustva obezbeđenja. Hitne intervencije se vrše u nadležnoj zdravstvenoj ustanovi. Sistematski pregledi se ne vrše. Lekarski pregled nakon upotrebe mera prinude se vrši odmah i ponavlja dva puta u roku od 24 sata. Vršiti se pregled pre otpuštanja iz ustanove.

Pristup civilnim zdravstvenim ustanovama je dobro regulisan i funkcioniše bez problema. U pratnji osuđenika koji se transportuje u drugu ustanovu radi lečenja ide samo obezbeđenje, ne i medicinski tehničar, osim u hitnim slučajevima ili u slučaju da se radi o dužem putu. Napominjemo da bi prilikom takvog transporta uvek trebao da bude prisutan zdravstveni radnik. Ustanova nema sanitetsko vozilo, tako da se u hitnim slučajevima poziva služba hitne pomoći.

Postoje uslovi za uvođenje posebnog režima ishrane. Važno je istaći da u ovom zavodu postoje uslovi za sprovođenje psihoterapije i radne terapije. Pored toga, neuropsihijatar je posebno edukovan iz oblasti zatvorske patologije. Medicinsko osoblje je posebno edukovano da prepozna znake rizika od samoubistva.

Osuđenima su dostupne informacije o njihovom zdravstvenom stanju. Dobili smo informaciju da je odbijanja predložene terapije bilo samo kod pritvorenih lica.

11.5. Osoblje

U zavodu je zaposleno 56 ljudi, deset manje nego što je predviđeno aktom o sistematizaciji. Kao i u većini zatvorskih ustanova, najopterećenija je služba obezbeđenja, u kojoj se radi i prekovremeno, najviše zbog

toga što se osuđena i pritvorena lica vrlo često vode u šabački zdravstveni centar (i po pet do šest puta dnevno). Zaposleni navode da bi za lakše funkcionisanje zavoda od značaja bila bolja opremljenost vozilima, jer su čak tri od četiri vozila koja trenutno koriste na granici upotrebljivosti.

U zavodu rade dva pravnik, tako da je osuđenicima obezbeđena pravna pomoć.

Odnosi među zaposlenima su dobri i uopšte gledano, klima u ustanovi je vrlo dobra (i odnosi zaposlenih i lica lišenih slobode su korektni). U skorije vreme nije bilo disciplinskih prestupa zaposlenih.

11.6. Preporuke

Kazneno-popravni zavod u Šapcu je vrlo dobro vođena ustanova, i teško je pronaći primedbe na njen rad. Potrebno je samo obezbediti da dosadašnja dobra praksa, kako u pogledu postupanja održavanja prostora, tako i u pogledu postupanja zavodskih službi prema licima lišenim slobode, bude nastavljena.

Bilo bi dobro obezbediti prisustvo medicinskog osoblja u zavodu i tokom noći, što trenutno nije slučaj.

12. OKRUŽNI ZATVOR U ZRENJANINU

Vreme posete: mart 2010. godine
Prosečno brojno stanje (tokom poslednje godine):
između 180 i 200¹

12.1. Materijalni uslovi

Okružni zatvor u Zrenjaninu nalazi se u samom centru grada, u sklopu zgrade suda, stare više od sto godina. U zatvor je moguće smestiti oko 200 ljudi. U poslednje vreme, ovaj kapacitet je uglavnom potpuno iskorišćen. Prostorije zatvora koristi i policija, za smeštaj lica koja čekaju da budu izvedena pred istražnog sudiju.

Prostorije za smeštaj lica lišenih slobode nalaze se uz spoljašnje zidove zgrade (tzv. pensilvanijski stil), dok se unutar zidina nalazi šetalište, u okviru koga se nalazi i teren za košarku. Do leta 2009. godine u zatvoru se primenjivao tzv. čelijski sistem izdržavanja kazne. Danas osuđenici ne borave isključivo u svojim sobama, već im je u određenim vremenskim periodima dozvoljeno da izlaze iz sobe i koriste ostale zatvorske prostorije.

Sobe u kojim se spava su različitih kapaciteta – najveća prostorija u kojoj spavaju osuđena lica ima 28 kreveta, soba u kojoj su smešteni prekršajno kažnjeni ima 14 kreveta, a najmanje sobe se nalaze u delu zatvora namenjenom za smeštaj pritvorenih lica, gde u sobama ima uglavnom po 10 kreveta. Jedna prostorija u pritvorskom delu je namenjena isključivo za smeštaj žena. Samica je nešto veća nego u većini zatvora – površina je otprilike između šest i osam kvadratnih metara, dobro je osvetljena i provetrena, ali je u njoj pod u vrlo lošem stanju. Pored prostorija u kojima se spava, postoje i tzv. dnevni boravci, koji su vrlo prostrani. U suterenu se nalazi trpezarija, koja je prilično slabo osvetljena i u kojoj je vrlo hladno (nema dovoljno radijatora), i kupaonica, koja je u dobrom stanju. Postoji posebna kupaonica za žene. Pored terena za košarku, za rekreaciju je dostupna i mala teretana. U zatvoru postoji i kantina, koja radi svakog dana.

1 Prilikom posete nismo uspeali pribaviti podatke o trenutnom brojnom stanju.

Stekli smo utisak da se prostorije koje koriste lica lišena slobode dobro održavaju. Položaj i starost zgrade svakako ne idu u prilog kvalitetu života u ovoj ustanovi.

12.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Većina osuđenika sa kojim smo razgovarali je odnose sa zatvorskim osobljem opisala kao korektne. Najviše primedbi osuđeni su imali na to što se ne poštuje odredba ZIKS koja propisuje da van zatvorenih prostorija treba da provedu najmanje dva sata dnevno. Nije bilo pritužbi koje bi se odnosile na pristup zdravstvenim uslugama, pristup telefonu ili ostvarivanje prava na dopisivanje. Prema rečima osuđenih, poštuju se pravila o učestalosti poseta. Nismo čuli primedbe na način vođenja disciplinskih postupaka.

Znatan broj, oko 65% osuđenih, je radno angažovan, uglavnom na zatvorskoj ekonomiji, ali i van zatvora (deo osuđenika radio je u vreme posete u lokalnom brodogradilištu). Osuđenici koji nisu radno angažovani kažu da im nedostaju osmišljene aktivnosti.

Od uprave zatvora smo saznali da se, u malim grupama (šest ili sedam ljudi), organizuju radionice za osuđenike zavisne od alkohola i droge i osuđenike koji imaju problem sa kontrolisanjem besa.

12.3. Bezbednost

U skorije vreme nisu zabeleženi slučajevi bekstva iz zatvora, a poslednje udaljenje se desilo pre oko dve godine.

Iako se na ulazu u zatvor vrši pretres, dešava se da osuđenici unesu narkotike. U zatvoru se, inače, vrše testiranja u slučaju da osoblje posumnja da osuđenik koristi psihoaktivne supstance. Najčešće se, po povratku u zatvor, testiraju osuđenici koji koriste posebna prava – izlaske i vikend posete. Unošenje mobilnih telefona je ređe, a zatvor poseduje detektor za otkrivanje mobilnih telefona.

Video nadzorom su pokriveni hodnici, i jedna prostorija u koju se izdvajaju osuđenici kod kojih postoji rizik od samopovređivanja. U vreme posete u ovoj prostoriji je bio smešten jedan osuđenik, koji se nalazio u apstinencijalnoj krizi (radi se osobi zavisnoj od narkotika).

Povremeno se dešavaju sukobi među osuđennicima, i u tim slučajevima se oni razdvajaju, smeštaju u odvojene sobe i izvode u šetnju odvojeno. Osuđenici s kojim smo razgovarali kažu da obezbeđenje po pravilu brzo reaguje kada primeti da postoji ili može nastati sukob, tako da se sprečava nastupanje bilo kakvih ozbiljnijih posledica. Osim toga, osuđenici prilikom prijema popunjavaju upitnik u kojem navode i imena ljudi sa kojim su u sukobu, ili sa kojim bi mogli doći u sukob, a nalaze se u zatvoru, i takvi osuđenici se odvajaju.

12.4. Zdravstvena nega

Zdravstvenu službu u ovoj zatvorskoj ustanovi čine jedna doktorka specijalista medicine sporta i jedna medicinska sestra – tehničar. Doktorka je u poslednje tri godine zaposlena po ugovoru o delu i u zatvoru radi dva sata dnevno, radnim danima, dok je tehničarka u stalnom radnom odnosu kao komandir u službi obezbeđenja, ali zbog svog obrazovanja (srednja medicinska škola) radi kao jedini tehničar u zdravstvenoj službi. Ona radi osam sati dnevno, radnim danima. Obe rade i po pozivu.

Ambulantu predstavlja veoma mala, uska prostorija, neadekvatna za rad zdravstvene službe. Naime, cela zgrada zatvora je stara, a ova prostorija nije dovoljno osvetljena jer se prozor, malih dimenzija, nalazi u samom vrhu jednog zida. Uz to, na jednom zidu ove prostorije vidi se velika mrlja koja je posledica vlage. Bez obzira na ove nedostatke, osoblje dobro održava higijenu, prostorija je vrlo čista i uredna.

Ambulanta je opremljena samo najosnovnijim dijagnostičkim aparatima – tenziometrom, stetoskopom, glukomerom i otoskopom.

Snabdevenost apoteke je zadovoljavajuća, ali zdravstveno osoblje navodi kao problem sam način snabdevanja putem centralne nabavke (nabavka kod koje lekove za zatvorske ustanove ne nabavljaju sami zatvori, već Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, koja ih onda distribuira zatvorima prema prethodno dostavljenim zahtevima). Pre svega, zatvor ne dobija sve lekove koje je potraživao, već samo one kojim u tom trenutku raspolaže Uprava za izvršenje krivičnih sankcija. Pored toga, novopridošlim licima lišenim slobode se deli postojeća terapija iz apoteke zatvora, čime se smanjuju predviđene i tačno proračunate količine za one koji već dobijaju terapiju, a ne postoji mogućnost dodatnog naručivanja lekova van već učinjenog trebovanja.

Lekar propisuje terapije, tehničar ih sprema i daje iz apoteke, a obezbeđenje deli licima lišenim slobode. Pristup apoteci i ambulanti imaju samo doktorka i tehničarka. U ambulanti se drže i suplementi i vitamini koje zatvorenici sami kupuju. Medicinsko osoblje odmerava doze i deli ove preparate zatvorenicima.

Laboratorijske analize se rade po uputu lekara u laboratoriji gradske bolnice. Stomatološka služba u zatvoru ne postoji, tako da se za lečenje bolesti zuba osuđenici odvođe u gradsku hitnu službu.

Ustanova ne poseduje stacionar tako da se osobe kojima je potrebno stacionarno lečenje upućuju u gradsku bolnicu u Zrenjaninu ili Specijalnu zatvorsku bolnicu u Beogradu.

Prilikom dolaska u ustanovu obavlja se obavezni zdravstveni pregled. Lekarka dolazi i vikendom da bi izvršila pregled, ukoliko je osoba tada privedena. Osuđenici tom prilikom dobijaju brošure o zaraznim bolestima i osnovne informacije o funkcionisanju zdravstvene službe. Pregledi se zakazuju svakodnevno i obavljaju se narednog dana. Pošto je lekar prisutan svega dva sata dnevno, ukoliko je u preostalom delu dana potrebna lekarska intervencija, poziva se hitna služba lokalne bolnice, koja je vrlo blizu i u mogućnosti da brzo reaguje. Licima lišenim slobode je omogućen pristup civilnim zdravstvenim ustanovama. Prilikom transporta u stacionarnu ustanovu tehničarka ide u pratnji pacijenta samo ako se radi o stanju životne ugroženosti, jer bi u protivnom zatvor prilikom svakog ovakvog transporta ostao bez medicinskog osoblja.

Psihijatar dolazi u ustanovu jednom nedeljno, a razgovori i pregledi se obavljaju po uputu lekara ili ukoliko samo lice lišeno slobode želi pregled. Ostalo medicinsko i drugo osoblje nije obučeno za programe psihoterapije niti radne terapije. Licu lišenom slobode su dostupne sve informacije o njegovom lečenju, a odbijanje lečenja potvrđuje potpisom. Pregledi se obavljaju nasamo, bez prisustva obezbeđenja. Posebne edukacije iz oblasti zatvorske patologije nije bilo.

Zdravstveno prosvetavanje lica lišenih slobode je veoma dobro organizovano. Jednom godišnje se održavaju predavanja epidemiologa iz gradskog zavoda za zaštitu zdravlja a zdravstveno osoblje zatvora održava predavanja o zaraznim i polno prenosivim bolestima. Tehničarka je održavala i predavanja iz prve pomoći. Zdravstveno osoblje je pohađalo program edukacije o prepoznavanju rizika od samoubistava.

Pregledi nakon upotrebe sredstava prinude se obavljaju, kao i pri otpustu (ove preglede vrši tehničarka). Lekarka obavezno daje mišljenje o tome da li je osuđenik sposoban da izdrži meru upućivanja u samicu.

12.5. Osoblje

U ustanovi je zaposleno 28 ljudi, od čega dvoje na određeno vreme. Popunjenost prema sistematizaciji je 96%. U službi obezbeđenja radi 19 ljudi, što je 95% od broja predviđenog aktom o sistematizaciji. Međusobni odnosi i komunikacija, kako među osobljem i licima lišenim slobode, tako i među osobljem, su dobri i opšta klima u ustanovi je dobra.

12.6. Preporuke

Okružni zatvor je Zrenjaninu je u najvećoj meri dobro održavan i organizovan zatvor, u kome postoji dobra praksa u postupanju prema licima lišenim slobode, koju bi u najvećem delu trebalo zadržati. Napuštanje ćelijskog sistema izdržavanja kazne svakako je pozitivna promena. Zbog starosti i arhitekture zgrade potrebna su stalna ulaganja i pažljivo održavanje zgrade, jer bi u suprotnom uslovi boravka brzo postali nehumani.

Kad je u pitanju postupanje prema licima lišenim slobode, najviše napora trebalo bi uložiti kako bi se omogućilo da sva lica lišena slobode van zatvorenih prostorija provode što je moguće više vremena, jer je vreme koje trenutno provode van zatvorenih prostorija manje od onog propisanog ZIKS (dva sata dnevno). Posebno treba voditi računa o tome da se boravak van zatvorenih prostorija ne skraćuje onim kategorijama lica lišenih slobode kojima nije dozvoljeno da budu radno angažovane, a to su pre svega pritvorena, ali i osuđena lica iz kategorije V.

Za bolje funkcionisanje zdravstvene službe bilo bi značajno stalno zapošljavanje lekara, ali i obučavanje medicinskog osoblja za rano prepoznavanje psihičkih smetnji i rizika od samoubistva kod lica lišenih slobode.

13. SPECIJALNA ZATVORSKA BOLNICA U BEOGRADU

Vreme posete: mart 2010. godine
Brojno stanje u vreme posete: 697
Prosečno brojno stanje (tokom poslednje godine):
oko 700

13.1. Materijalni uslovi

Specijalna zatvorska bolnica je ustanova zatvorenog tipa u koju se upućuju lica čije zdravstveno stanje zahteva bolničko stacionarno lečenje ili lečenje koje nije moguće sprovesti u ambulantomata zatvora ili kaznenopopravnih zavoda. Pored njih, ovde se upućuju i lica prema kojima su izrečene mere obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja alkoholičara i narkomana i lica upućena radi psihijatrijskog ispitivanja. U ustanovu se upućuju sve kategorije lica lišenih slobode koje se nalaze u nadležnosti Uprave za izvršenje krivičnih sankcija – osuđena, prekršajno kažnjena i pritvorena lica. Bolnica se nalazi u zgradi koju u većem delu koristi Okružni zatvor u Beogradu. Ova zgrada je projektovana tako da se u njenom najvećem delu hodnici nalaze uz spoljašnje zidove, što onemogućava da u prostorije za smeštaj lica lišenih slobode neposredno dopiru svež vazduh i dnevno svetlo. Uz to, i toplota u ove prostorije dopire iz hodnika. Uopšte, arhitektura zgrade je takva da čini uslove boravka u njoj vrlo lošim i za zdrave, a posebno za bolesne osobe. Bolnica je projektovana za smeštaj oko 400 ljudi, a u poslednje vreme broj pacijenata prelazi i 700. Usled prenaseljenosti, neizbežno je korišćenje kreveta na sprat, što nije primereno zdravstvenoj ustanovi. Naravno, u uslovima ovakve prenaseljenosti, i održavanje prostorija je znatno teže. Ipak, treba istaći da je higijena prostorija, uključujući kupaonice i toalete, dobra.

Sveukupno gledajući, uprkos trudu zaposlenih i dobrom održavanju prostorija, može se reći da su uslovi u kojim se bolesnici u Specijalnoj

zatvorskoj bolnici leče daleko od dobrih, uzimajući u obzir i arhitekturu zgrade i prenaseljenost.

13.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Specijalna zatvorska bolnica je, prema oceni zaposlenih lekara, pretežno psihijatrijska ustanova. Pacijenti su smešteni na sedam odeljenja. Odeljenja A i B su namenjena osuđenima kojima je izrečena mera obaveznog psihijatrijskog lečenja. U vreme posete na ova dva odeljenja je bilo hospitalizovano oko 130 pacijenata, za čije lečenje su zaduženi po tri psihijatra i dva psihologa, a o njima brinu i po dva socijalna radnika. Na odeljenju C hospitalizovani su pacijenti kojima je izrečena mera obaveznog lečenja alkoholizma i osuđeni zbog nasilja u porodici. Na ovom odeljenju rade dva psihijatra i jedan lekar specijalista opšte medicine. Pacijenti kojima je izrečena mera obaveznog lečenja od narkomanije smešteni su na odeljenju D, gde rade tri psihijatra. Odeljenje E je odeljenje akutne psihijatrije. Na odeljenju G se sprovodi neuropsihijatrijsko veštačenje posle kojeg se osuđenici smeštaju na odeljenje E ili šalju u nadležnu ustanovu. Komisiju koja vrši neuropsihijatrijsko veštačenje sačinjavaju psihijatar, dva forenzička psihijatra i jedan psiholog. Odeljenje I je odeljenje interne medicine na kome su hospitalizovani i pacijenti sa aktivnom tuberkulozom. U bolnici postoji i posebno odeljenje za odvikavanje od psihoaktivnih supstanci. U ovom odeljenju postoji samo dvadeset kreveta, dostupnih pacijentima koji najmanje mesec dana pre ulaska u program lečenja na ovom odeljenju ne koriste psihoaktivne supstance. Na svakom odeljenju radi po jedna glavna i još osam medicinskih sestara.

Postoji i prijemna ambulanta u kojoj se pri prijemu svakom pacijentu uzima osnovna anamneza i otvara istorija bolesti, dok se medicinski pregled vrši na odeljenju. Kartoni pacijenata se uredno vode.

Pacijenti sa teškim somatskim oboljenjima, kojima je potrebno visokospecijalizovano lečenje ili operacija, se upućuju u druge zdravstvene ustanove, gde se organizuje i njihovo čuvanje. Kada se pacijenti prevoze u druge ustanove radi lečenja, u pratnji pacijenta obavezno ide medicinski tehničar.

Specijalna zatvorska bolnica ima svoju laboratoriju, rentgen, EKG, EEG, spirometar, ultrazvuk, a u okviru bolnice moguće je uraditi i do-

pler krvnih sudova. U stomatološkoj ambulanti se vrše popravke i vađenje zuba. Ustanova ima svoju centralnu apoteku, koja je odlično snabdevena. U bolnici postoji mogućnost lečenja hepatitisa C pegilovanim interferonom, a sprovodi se i metadonska terapija.

Bolnica raspolaže svega jednim sanitetskim vozilom.

Bolnica ima centralnu kuhinju, u kojoj se mogu sprovoditi posebni režimi ishrane, ukoliko to zdravstveno stanje ili verska ili druga ubeđenja pacijenta zahtevaju.

Kada je u pitanju sloboda kretanja unutar same bolnice, postoje tri kategorije pacijenata, formirane na osnovu 11 kriterijuma. U prvoj grupi su pacijenti koji su nedavno primljeni u ustanovu. Njima nije dopušteno da napuštaju svoje odeljenje, ali se mogu kretati prostorijama koje mu pripadaju. Pacijentima svrstanim u drugu grupu dozvoljeno je kretanje po celoj bolnici, ali uz pratnju obezbeđenja. Za pacijente iz treće grupe važi najliberalniji režim – oni mogu i napuštati ustanovu, ukoliko im je obezbeđena pratnja. U okviru ove grupe postoji nekoliko podgrupa – jednu čine pacijenti koji izlaze u park u okviru ustanove, drugu pacijenti koje vaspitač izvodi u grad u grupama od po tri osobe, treću pacijenti koje članovi porodice povremeno izvode iz bolnice (ovi izlasci traju najduže 10 sati). Postoje i grupe pacijenata koje mogu izlaziti iz bolnice tokom vikenda, ali i koristiti mali godišnji odmor u trajanju od sedam dana.

U bolnici se sprovodi okupaciona, radna, rekreativna i porodična terapija, ali i psihoterapija i socioterapija. Do nedavno su bila organizovana sportska takmičenja između pacijenata ove ustanove i drugih, psihijatrijskih ustanova.

Prema pacijentima se retko upotrebljavaju mere prinude, uglavnom kada je potrebno sprečiti nasilje među njima ili samopovređivanje. Međusobni fizički sukobi osuđenika su i najčešći razlog za izricanje disciplinskih mera. Uvidom u evidencije o disciplinskim postupcima uverili smo se da se postupci vode u skladu sa važećim propisima. Bolnica raspolaže samicama, u koje se upućuju isključivo pacijenti za koje je lekar utvrdio da su u stanju da izdrže ovu disciplinsku kaznu.

Najveći problem u obezbeđivanju adekvatne nege za pacijente Specijalne zdravstvene bolnice predstavlja činjenica da je ustanova izuzetno prenaseljena, a broj zaposlenih vrlo mali, tako da o pacijentima brine daleko manje osoblja nego što je to slučaj u civilnim ustanovama.

13.3. Bezbednost

Zahvaljujući specifičnoj arhitekturi zgrade u kojoj se bolnica nalazi, ali i činjenici da je na spratovima ispod bolnice raspoređeno obezbeđenje Okružnog zatvora u Beogradu, mogućnost bekstva je vrlo mala. Po pravilu, ozbiljniji pokušaji bekstva dešavaju se prilikom transporta pacijenata u druge bolničke ustanove, ili tokom njihovog boravka u tim ustanovama.

Bolnica je opremljena detektorima za metal (jedan detektor je na ulazu, a ostali su ručni i koriste se na odeljenjima) i videonadzorom (postavljeno je 78 kamera ali one ipak ne pokrivaju celu bolnicu). Ipak, dešava se da pacijenti, na različite načine, unesu mobilne telefone i narkotike.

Sukobi osuđenika su ređi nego u zatvorskim ustanovama, ali se dešavaju. Kao što je uobičajeno u svim ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija, obezbeđenje posebnu pažnju obraća na osuđenike od kojih se može očekivati nasilničko ponašanje.

13.4. Osoblje

Specijalna zatvorska bolnica ima 25 stalno zaposlenih lekara: 19 psihijatar, dva lekara koji su specijalisti interne medicine, dva neurologa i dva lekara sa specijalizacijom iz oblasti opšte medicine. Jedan lekar opšte prakse je zaposlen na određeno vreme. Stalno je zaposlen jedan stomatolog. U bolnici su zaposlene 102 medicinske sestre i tehničara. Radno vreme je za lekare organizovano u dve smene, s tim što postoje i svakodnevna dežurstva, a za medicinske sestre i tehničare u tri smene. Prva smena traje od 7 do 13, druga od 13 do 20, a treća smena od 20 do 8 časova. U toku dežurstva u bolnici su prisutni jedan lekar i po jedna medicinska sestra na svakom odeljenju.

Broj zaposlenih u bolnici daleko je manji od potrebnog. Čak ni radna mesta predviđena sistematizacijom nisu popunjena, a njihov broj je određen uz pretpostavku da u bolnici neće biti više od 450 pacijenata. Međutim, kako broj pacijenata prelazi i 700, a za očekivati je da nastavi da raste, i ukoliko bi broj predviđenih radnih mesta bio popunjen, on bi i dalje bio nedovoljan. Prema informacijama kojim raspolažu lekari bolnice, oko 200 lica kojima je određena obavezna mera lečenja narkomana nalazi se u bekstvu. Svako od njih će po hapšenju biti upućen u Specijalnu zatvorsku bolnicu. Kako je Specijalna zatvorska bolnica jedina ustanova ovog tipa u zemlji, nemoguće je pacijente uputiti u drugu ustanovu, kao što nije moguće ni odbiti prijem pacijenta, bez obzira na prenaseljenost.

Dakle, postoji konstantan trend rasta broja pacijenata, koji nije praćen rastom broja zaposlenih u ustanovi. Čak naprotiv, ustanovu je od 2007. godine napustilo devet lekara specijalista i oko 30 medicinskih sestara. Lekari su plaćeni slabije od njihovih kolega u ustanovama pod nadležnošću Ministarstva zdravlja. Uz to, nije moguće zaposliti lekare bez radnog iskustva (za prijem je potrebno najmanje trogodišnje iskustvo), tako da je nove lekare vrlo teško zaposliti – na poslednji konkurs za prijem troje lekara specijalista nije se javio nijedan kandidat.

U ovakvoj situaciji, zaposleni u bolnici rade u ekstremno teškim uslovima. Nekada, tokom noći, jedna medicinska sestra brine o 240 pacijenata, a tokom dežurstva jedan lekar brine o 700 pacijenata. Ovakav odnos između broja pacijenata i broja zaposlenih nije ni blizu standarda koji važe u ustanovama u nadležnosti Ministarstva zdravlja. Ne treba naglašavati koliko osobenosti pacijenata Specijalne zatvorske bolnice čine rad u ovoj ustanovi teškim, a potencijalno i opasnim (pre oko petnaest godina u bolnici je ubijena doktorica – stomatolog).

Kako se ustanova nalazi u nadležnosti Ministarstva pravde, a ne Ministarstva zdravlja, na zaposlene u bolnici se primenjuje Zakon o državnim službenicima, što za posledicu ima ne samo niže plate, već i apsurdan način određivanja zvanja zaposlenih – lekari imaju zvanje savetnika, a medicinske sestre zvanje referenata.

13.5. Preporuke

Sve preporuke koje se odnose na Specijalnu zatvorsku bolnicu mogu se uputiti Vladi, odnosno Ministarstvu zdravlja i Ministarstvu pravde, a ne upravi bolnice. Pre svega, zgrada u kojoj se nalazi bolnica potpuno je neadekvatna za zdravstvenu ustanovu. Ovaj problem ne može se nikako rešiti rekonstrukcijom postojeće zgrade, već isključivo premeštanjem bolnice u drugu zgradu. Na taj način moguće je rešiti i problem prenaseljenosti.

Još jedan ozbiljan problem predstavlja i nedostatak osoblja, koji bi se mogao rešiti prenošenjem nadležnosti nad ustanovom sa Ministarstva pravde na Ministarstvo zdravlja, ili prestankom primene Zakona o državnim službenicima na zdravstveno osoblje Specijalne zatvorske bolnice. Da bi se poboljšalo interesovanje medicinskog osoblja za rad u ovoj ustanovi, ali i sprečilo osipanje postojećeg osoblja, potrebno je pre svega omogućiti da zaposleni u ustanovi budu plaćeni u skladu sa složenošću posla koji obavljaju, što trenutno nije slučaj.

14. OKRUŽNI ZATVOR U BEOGRADU

<p>Vreme posete: april 2010. godine Brojno stanje u vreme posete: 71 osuđeno, 1412 u pritvoru (ukupno 1483)</p>

14.1. Materijalni uslovi

Kada je projektovana i građena (završena je 1953. godine) zgrada Okružnog zatvora u Beogradu, za tadašnje graditelje najvažnije je bilo da se osigura bezbednost zatvora, odnosno onemogućiti bekstvo, pri čemu se nije mnogo vodilo računa o uslovima u kojim će lica lišena slobode živeti. Šta više, gledajući neke delove zgrade, može se zaključiti da je namera graditelja bila da uslove života u zatvoru učine što težim.

Ćelije, odnosno prostorije u kojim lica lišena slobode borave, nemaju prozore kroz koje bi neposredno dopirali svež vazduh i dnevna svetlost, već svetlost, vazduh, ali i grejanje (radijatori su van ovih prostorija) stižu iz hodnika koji se nalaze uz spoljašnje zidove zgrade. Zbog toga su prostorije u kojim lica lišena slobode borave slabo osvetljene i zagušljive, a tokom zimskih meseci, prema rečima osuđenika, i vrlo hladne.

Lošim uslovima doprinosi rastuća prenaseljenost zatvora. U vreme posete, u zatvoru je boravilo skoro 1500 ljudi, uglavnom pritvorenih lica, što je znatno više od projektovanog kapaciteta (oko 750 lica lišenih slobode). Za razliku od većine zatvorskih ustanova u Srbiji, u Okružni zatvor u Beogradu se ne dovode lica koja je policija lišila slobode i koja čekaju da budu izvedena pred istražnog sudiju.

Jedan deo prostorija u kojim borave osuđena lica (tzv. Minel) je u značajno boljem stanju nego ostatak prostorija – ove sobe su čistije i bolje opremljene od ostalih, a predstavljaju izuzetak i po tome što imaju prozore i direktan dotok svežeg vazduha i dnevne svetlosti. U ostalim prostorijama, kako onim u kojim su smeštena osuđena lica, tako i pritvorskim, uslovi su vrlo loši – prostorije su mračne i zagušljive, a i higijena je u nekim prostorijama prilično loša.

U vreme posete u toku su bili završni radovi u novoj kuhinji, tako da će se ubuduće hrana spremati u daleko boljim higijenskim uslovima nego što je to bilo do sada. Prostorije u kojim osuđenici rade se nalaze uglavnom u suterenu, bez dnevne svetlosti.

Sveukupno, što zbog specifične arhitekture, što zbog prenaseljenosti i nedostatka sredstava, uslovi života u ustanovi su vrlo loši, što posebno dobija na značaju ako se zna da dominantnu većinu populacije u ovom zatvoru čine pritvorena lica, za koja važi zakonski režim koji je u mnogo-me nepovoljniji od onog koji važi za osuđena lica, i koja van zatvorenih prostorija ne provode više od sat vremena dnevno.

14.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Pre nego što kažemo nešto o načinu postupanja prema licima lišenim slobode u Okružnom zatvoru u Beogradu, napominjemo da usled zakonskih ograničenja nismo bili u mogućnosti da razgovaramo sa pritvorenim, već samo sa osuđenim licima (Zakonik o krivičnom postupku propisuje da je za svaku posetu pritvorenom licu potrebno odobrenje postupajućeg sudije). Kako ovde osuđeni čine tek približno dvadeseti deo zatvorske populacije, nemoguće je na osnovu razgovora samo sa ovom grupom lica lišenih slobode dati sveobuhvatnu ocenu o postupanju zatvorskog osoblja prema svim licima u zatvoru. Pored toga, i osoblje sa kojim smo razgovarali je u potpunosti ili u najvećoj meri angažovano na radu sa osuđenicima. Zbog svega ovoga, u ovom tekstu pažnju ćemo posvetiti pre svega postupanju prema osuđenim licima (uz to, skrećemo pažnju da je zbog slabog interesovanja osuđenika za razgovor, uzorak intervjuisanih osuđenika bio vrlo mali).

Od osuđenika sa kojim smo razgovarali nismo dobili pritužbe na bilo kakvo fizičko ili psihičko zlostavljanje. Primdobe koje su iznosili odnosile su se na loše uslove boravka (zagušljivost, nedostatak svetlosti i skućen prostor), nedostatak aktivnosti i kratko vreme koje provode u šetnji (usled prenaseljenosti, nije moguće obezbediti da boravak na svežem vazduhu traje dva sata dnevno, kao što je to propisano ZIKS, već šetnje traju između 45 minuta i sat vremena). Osuđenici kažu da imaju korektne odnose sa zatvorskim osobljem.

Prema zatvorskim evidencijama, upotreba mera prinude prema osuđenim licima je retka – tokom 2008. nije zabeležen nijedan slučaj, a

tokom 2009. godine zabeležena su samo dva slučaja korišćenja sredstava prinude. Treba skrenuti pažnju na to da se u zatvoru ne sprovodi zakonom propisana procedura u slučaju upotrebe mera prinude (ovo se odnosi i na pritvorena i na osuđena lica). Naime, lekarski pregled neposredno posle upotrebe sredstava prinude se obavlja, ali se ne ponavlja dva puta u naredna 24 časa, kao što je to propisano članom 130. ZIKS. Doktorka sa kojom smo razgovarali i ne zna za ovu zakonsku odredbu.

Disciplinski postupci protiv osuđenih lica vode se u skladu sa zakonom. Uopšte, evidencije o disciplinskim postupcima i disciplinskim merama se vrlo uredno vode. Tokom 2009. godine izrečene su 63 disciplinske mere, najčešće zbog nedisciplinovanog ponašanja, posedovanja i konzumiranja opojnih sredstava, posedovanja mobilnog telefona i kašnjenja sa vikend odsustva.

Kontakt sa spoljnim svetom – dopisivanje, telefoniranje i posete, odvija se u skladu sa zakonom. Od osuđenika nismo dobili pritužbe koje bi se odnosile na uskraćivanje nekog od ovih prava.

Vaspitačice su vrlo dobro upoznate sa ličnim prilikama osuđenika i njihovim ponašanjem u zatvoru. Kako je od početka godine broj pritvorenih lica naglo rastao (povećao se za oko 250), broj osuđenika se morao smanjivati, pa su neki osuđenici prebačeni u druge zatvore, tako da je smanjenjem broja osuđenika omogućeno da rad vaspitača sa preostalim osuđenicima bude lakši i intenzivniji.

U Okružnom zatvoru u Beogradu nema stranaca na izdržavanju kazne, ali se dešava da budu pritvoreni. Najozbiljniji problemi u postupanju sa strancima javljaju se kada su privedeni kineski državljani koji ne govore ni srpski ni engleski jezik. Tada nije moguće u potpunosti upoznati pritvorenike sa njihovim pravima i kućnim redom.

14.3. Bezbednost

Poslednje bekstvo zabeleženo je 2008. godine. Posle toga, dešavala su se samo udaljenja – u dva slučaja osuđenici su napustili radna mesta, kada su bili angažovani van zatvora. Kao što je već pomenuto, zatvor je projektovan tako da je iz njega vrlo teško pobeći. Zgrada je pokrivena video-nadzorom i ima detektore za metal, a prostorije u kojim borave lica lišena slobode se relativno često pretresaju. I pored toga, u zatvor se unose mobilni telefoni i narkotici (tokom 2009. godine kod osuđenih lica je

pronađeno devet mobilnih telefona, a protiv njih je pokrenuto i 19 postupaka zbog posedovanja i konzumiranja opojnih supstanci – doduše, deo osuđenika izlazi iz zatvora vikendima, tako da je moguće da su narkotike koristili tokom izlaska).

Kao u svim zatvorskim ustanovama, da bi se sprečili fizički sukobi zatvorenici za koje je razumno očekivati da bi mogli izazvati incidente se razdvajaju – smeštaju u odvojene prostorije i izvode odvojeno u šetnju.

Napadi na službena lica se dešavaju – tokom 2009. godine među osuđeničkom populacijom zabeleženo ih je sedam.

14.4. Zdravstvena nega

U ovom zatvoru postoje dve ambulante opšte prakse. Prostorije su prostrane, dobro osvetljene i uredne. Ambulante su opremljene aparatima za merenje krvnog pritiska, merenje šećera u krvi, EKG, instrumentima i sanitetskim materijalom za jednostavne hirurške intervencije. U okviru Okružnog zatvora u Beogradu postoje i dve specijalne ambulante, od kojih se jedna nalazi u zgradi koju koriste Posebno veće za organizovani kriminal i Veće za ratne zločine Višeg suda u Beogradu. Ne postoji bolnička soba, već se pacijenti kojima je hospitalizacija neophodna vode u Specijalnu zatvorsku bolnicu.

U zdravstvenoj službi su stalno zaposlena tri lekara: jedan doktor specijalista interne medicine i dva doktora specijalista opšte medicine. Na određeno vreme zaposlena su još dva doktora specijalista opšte medicine koji su trenutno na specijalizaciji iz urologije, odnosno interne medicine. Ukupno je zaposleno sedam medicinskih tehničara – pet stalno, a dva na određeno vreme. Tri medicinska tehničara su zaposlena u specijalnoj ambulanti. Zdravstvena služba radi u dve smene – prva je od 7:30 do 15:30, druga od 14 do 21 časa. U ovoj ustanovi radi se u dve smene: prepodnevna je od 7:30 h do 15:30 h i popodnevna od 14 h do 21 h časa radnim danima, a subotom zdravstvena služba radi samo prepodne. Ne postoje noćna dežurstva – ukoliko je potrebna intervencija tokom noći, pozivaju se lekari iz Specijalne zatvorske bolnice koja se nalazi na spratovima iznad zatvora. Doktor specijalista interne medicine radi i po pozivu u slučaju da u toku noći ili vikendom postoji hitan slučaj, ili u slučaju povređivanja. Ustanova ima stomatološku ambulantu. U stomatološkoj ambulanti stalno su zaposleni stomatolog i stomatološki tehničar. U zatvoru je stalno zaposlen i farmaceutski tehničar koji je, između ostalog, zadužen i za na-

bavku lekova. Angažuju se i stručni konsultanti iz civilnih ustanova – psihijatar i kardiolog dolaze dva puta nedeljno, a hirurg, neurolog i oftalmolog posećuju zatvor jednom nedeljno. Važno je napomenuti da pacijent ima pravo da traži da ga pregleda izabrani lekar, što se i omogućava.

Lekarski pregled zatvorenika se vrši uvek u roku od 24 časa od prijema. Vikendom ovaj pregled obavljaju lekari Specijalne zatvorske bolnice.

Kontrola ishrane, higijene, sanitarnih uređaja, ventilacije i grejanja se redovno vrši i u tome učestvuje medicinska tehničarka.

Kad su u pitanju infektivne bolesti, najčešće se javlja hepatitis C. U zatvoru postoji mogućnost davanja terapije pegilovanim interferonom. U saradnji sa nadležnim zdravstvenim ustanovama, sprovodi se i metadonska terapija.

Apoteka je pod nadzorom medicinskog tehničara, i dobro je snabdevena. Zatvor nema laboratoriju, ali sve analize obavlja u saradnji sa Specijalnom zatvorskom bolnicom.

Lekarski pregled se zakazuje kod službe obezbeđenja i obavlja istog ili narednog dana, izuzev vikendom. Pregledi se vrše bez prisustva obezbeđenja. Hitne intervencije se vrše u Specijalnoj zatvorskoj bolnici ili drugim zdravstvenim ustanovama. Pristup civilnim zdravstvenim ustanovama je dobro regulisan i funkcioniše bez značajnijih problema. Kada se pacijenti prevoze u druge ustanove radi lečenja, u pratnji ide samo obezbeđenje, iako je preporučljivo da u takvim situacijama i medicinsko osoblje bude deo pratnje. Zatvor nema sanitetsko vozilo, već koristi vozilo Specijalne zatvorske bolnice.

Ne vrše se sistematski pregledi osuđenika. Osuđenici upućeni u samicu se redovno pregledaju. Neuropsihijatar je posebno edukovan iz oblasti zatvorske patologije, a medicinsko osoblje je edukovano da prepozna znake rizika od samoubistva.

Osuđenicima su dostupne informacije o njihovom zdravstvenom stanju. Dobili smo podatak da je povremeno bilo odbijanja predložene terapije, kao i sakrivanja ordinirane terapije.

14.5. Osoblje

Broj zaposlenih u ustanovi je 374, od čega najviše u službi obezbeđenja – 276. Ipak, broj zaposlenih u službi obezbeđenja nije dovoljan, i očekuje se da bude povećan. Popunjeno je 96% radnih mesta predviđenih

sistematizacijom. Kao i u drugim zatvorskim ustanovama, najteže je zaposliti medicinsko osoblje (popunjeno je 70% predviđenih radnih mesta).

U poslednje dve godine vođeno je preko 30 disciplinskih postupaka protiv zaposlenih. Pet zaposlenih je otpušteno. Zaposleni protiv kojih je u toku disciplinski postupak najčešće bivaju suspendovani do okončanja postupka.

14.6. Preporuke

Usled arhitekture zgrade, uslove boravka, koji se u većem delu zgrade mogu oceniti nehumanim, je teško poboljšati. Gradnja nove kuhinje je pozitivan pomak, ali je teško očekivati da se ostali delovi zgrade renoviranjem mogu značajnije izmeniti.

Važno je obezbediti da sve prostorije u kojim lica lišena slobode borave budu snabdevena dovoljnim brojem primeraka najvažnijih propisa kojim su definisana prava i obeveze lica lišenih slobode (ZIKS, Pravilnik o kućnom redu, Pravilnik o disciplinskim prestupima, merama i postupcima prema suđenim licima).

Ukoliko broj zaposlenih u službi obezbeđenja bude povećan, kao što se očekuje, to bi trebalo omogućiti da se vreme koje lica lišena slobode provode van zatvorenih prostorija produži, što je vrlo važno, imajući u vidu da se u zatvoru uglavnom nalaze pritvorena lica, koja ne mogu biti radno angažovana i nemaju osmišljen program aktivnosti. Za ovu grupu lica vrlo je važno obezbediti kontakt sa spoljnim svetom, koji ne bi trebao biti ograničen na posete, dopisivanje i telefoniranje, već bi bilo dobro da se pritvorenim licima omogući dobro snabdevanje štampom i knjigama i gledanje televizije.

Lekarski pregled nakon upotrebe mera prinude treba ponavljati u periodu između dvanaestog i dvadesetčetvrtog sata od trenutka primene mere prinude, kao što je to propisano članom 130. ZIKS. Pored toga, trebalo bi obezbediti pratnju medicinskog osoblja licima koja se transportuju u zdravstvene ustanove radi lečenja.

15. OKRUŽNI ZATVOR U SMEDEREVU

Vreme posete: april 2010. godine

Brojno stanje u vreme posete: 50 osuđenih, 5 prekršajno kažnjenih, 81 u pritvoru (ukupno 136)

Prosečno brojno stanje tokom poslednje godine:
između 135 i 145

15.1. Materijalni uslovi

Okružni zatvor u Smederevu nalazi se u samom centru grada, uz zgrade policije i suda. Tačnije, zatvor i sud se nalaze u istoj zgradi. Pored ove zgrade, zatvor raspolaže i ekonomijom namenjenom proizvodnji hrane.

Zgrada zatvora je vrlo mala – projektovana je za smeštaj tek nešto više od sto lica, a u poslednjih godinu dana u njoj je u proseku smešteno između 135 i 145 ljudi. Dakle, kada su u pitanju materijalni uslovi, nedostatak prostora predstavlja najveći problem. U poslednje vreme, izvršeni su radovi kojim je proširen kapacitet ustanove u delu u kojem borave pritvorena lica, a od prostorije u kojoj je skladišten ugalj napravljena je sala za posete pritvorenim licima. I pored toga, pritvorski deo ostaje deo zatvora u kojem je prenaseljenost najizraženija. Zbog položaja zgrade, praktično je nemoguće dalje preduzimati radove kojim bi se povećao kapacitet zatvora.

Prostorije u kojim lica lišena slobode spavaju se dobro održavaju i uglavnom su čiste i provetrene. Vodi se računa o tome da pušači budu smešteni odvojeno od nepušača, što je svakako pozitivno. Neke od prostorija, poput one koja se koristi kao samica, su slabo osvetljene, što je pre svega posledica položaja zgrade. Interesantno je da je većina prostorija opremljena frižiderima, tako da lica lišena slobode mogu sačuvati hranu koju dobijaju u paketima. U jednom delu zatvora – njegovom najvišem spratu, na kome su smeštena pritvorena lica, postavljeni su klima uređaji. Kuhinja je čista i uredna. Jedna od loših posledica položaja zgrade je i mali prostor za šetnju.

15.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Od lica koja borave ili su boravila u ovom zatvoru ni pre, ni tokom, ni posle posete nismo dobili nikakve pritužbe koje bi se odnosile na bilo kakav oblik fizičkog ili psihičkog zlostavljanja. Nije bilo pritužbi ni na način vođenja disciplinskih postupaka. Uvidom u evidencije o disciplinskim postupcima uverili smo se da se oni vode u skladu sa zakonom. Disciplinski postupci se najčešće pokreću zbog zloupotrebe posebnih prava i pogodnosti.

Mere prinude se retko upotrebljavaju – u poslednje dve godine svega devet puta. Služba obezbeđenja vodi uredne evidencije o upotrebi mera prinude, ali se nakon njihove primene lekarski pregled ne ponavlja kao što je propisano članom 130. ZIKS.

Između 30 i 40% osuđenih je radno angažovano, na zatvorskoj ekonomiji i na održavanju gradske tvrđave i objekata fudbalskog kluba. Zbog prenaseljenosti i nedovoljnog broja zaposlenih u službi obezbeđenja nije uvek moguće obezbediti da pritvorena i osuđena lica provedu bar dva sata dnevno van zatvorenih prostorija, kao što je propisano ZIKS. Zbog nedostatka prostora, i mogućnosti za rekreaciju su krajnje limitirane.

Komunikacija sa spoljnim svetom je omogućena – telefoniranje, dopisivanje i posete se odvijaju u skladu sa odredbama ZIKS. Zatvorske prostorije su opremljene televizorima, a postoji i skromna biblioteka.

15.3. Bezbednost

U poslednje tri godine nije zabeleženo nijedno bekstvo – zabeležen je svega jedan pokušaj. Položaj zgrade zatvora je takav da je vrlo teško pobeći. Zahvaljujući činjenici da se zatvor i sud nalaze u istoj zgradi, nema potrebe za korišćenjem motornih vozila prilikom sprovođenja pritvorenih ili osuđenih lica na suđenja, bar kada se ona odvijaju u Smederevu.

Zatvor poseduje detektor za metal i video nadzor, a u vreme posete očekivalo se da bude snabdeven i detektorima za mobilne telefone.

Prema rečima osoblja zatvora, strogo se vodi računa o tome da se spreči formiranje bilo kakvih neformalnih grupa. Osuđenici s kojima smo razgovarali rekli su nam da ne postoji bilo kakva hijerarhija ni među osuđenim, ni među pritvorenim licima.

Nasilje među licima lišenim slobode je vrlo retko. U poslednje dve godine nije bilo fizičkih sukoba koji bi za posledicu imali telesne povrede. U poslednjih godinu dana nije zabeležen nijedan slučaj stavljanja pod pojačan nadzor.

15.4. Zdravstvena nega

U zdravstvenoj službi stalno je zaposlen jedan medicinski tehničar, a lekar koji je zaposlen u lokalnom medicinskom centru u zatvor dolazi dva puta nedeljno. Zatvor nema ni pravu ambulantu ni stacionar, već je za potrebe zdravstvene službe (za obavljanje zdravstvenih pregleda) adaptirana jedna manja ćelija, koja je ujedno i jedina prostorija koju medicinska služba ima na raspolaganju. Ona je minimalno opremljena medicinskom opremom.

Lekarski pregledi se obavezno obavljaju po prijemu i prilikom otpusta iz zatvora. Ovi pregledi se posebno evidentiraju za pritvorena, prekršajno kažnjena i osuđena lica. Pregledi se obavezno vrše i nakon upotrebe sredstava prinude, ali se ne ponavljaju kao što je propisano članom 130. ZIKS. Pregledi su vršeni i za vreme trajanja epidemije gripa.

Interesantno je istaći da se pregledi vrše pod nadzorom službe obezbeđenja i to tako što se pacijent i lekar nalaze u prostoriji zdravstvene službe, a obezbeđenje u hodniku, pred otvorenim vratima. Lekar ovakav način pregledanja obrazlaže razlozima bezbednosti. U gotovo svim ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija, uključujući i one u kojim se nalaze izuzetno nasilni zatvorenici, pregledi se obavljaju bez prisustva službe obezbeđenja, izuzev u slučaju da obezbeđenje proceni da postoji ozbiljan rizik po bezbednost medicinskog osoblja ili lica lišenog slobode ukoliko bi se pregled obavljao bez prisustva službe obezbeđenja. Ovakve situacije vrlo su retke, čak i ustanovama zatvorenog tipa. Imajući u vidu da se u Okružnom zatvoru u Smederevu (kategorisanom kao ustanova poluotvorenog tipa) nalaze osuđeni na kazne zatvora do godinu dana, pregledi bi po pravilu trebali da se obavljaju bez prisustva službe obezbeđenja, a samo izuzetno, ukoliko za to postoje ozbiljni razlozi, uz prisustvo službe obezbeđenja (ovo bi se verovatno dešavalo samo kada je neko od pritvorenih lica izuzetno nasilno ili u stanju umanjene uračunljivosti).

Kako zatvor nema stacionar, lečenje pacijenata kojima je potrebna hospitalizacija vrši se u lokalnim civilnim ustanovama ili u Specijalnoj

zatvorskoj bolnici. Prilikom transporta ovih pacijenata u njihovoj pratnji ide medicinski tehničar, što je vrlo dobro.

U zatvoru ne postoji stomatološka služba, već se zatvorenici vode kod stomatologa, ali i to po pravilu samo u slučaju da je potrebno vađenje zuba.

Zatvor ima vrlo dobru saradnju sa sudovima, tako da se ne javljaju situacije u kojim se čeka odobrenje sudije za odvođenje pritvorenih lica na pregled ili lečenje van zatvora.

15.5. Osoblje

U zatvoru je zaposlena 31 osoba, što je 80% od broja predviđenog sistematizacijom. U službi obezbeđenja rade 24 zaposlena, uključujući jednu ženu. Ova služba je izuzetno opterećena, i osim toga što joj nedostaje ljudstva, nedostaju joj i sredstva za rad, pre svega specijalna vozila. Zbog ovih problema, ali i velikog broja pritvorenih lica, dešava se da obezbeđenje nije u mogućnosti da neka pritvorena ili osuđena lica sprovede na suđenja.

Nedostatak stalno zaposlenog lekara i boljih uslova za rad zdravstvene službe (pre svega nedostatak stacionara) svakako predstavlja vrlo nepovoljnu okolnost i otežava rad osoblja cele ustanove.

15.6. Preporuke

Okružni zatvor u Smederevu je vrlo dobro održavana i organizovana ustanova, na čiji rad od lica koja u njemu borave ili su boravila nismo dobili nijednu primedbu. Prostorije se dobro održavaju, a prema licima lišenim slobode postupa u skladu sa zakonom. Ovakvu praksu bi trebalo održavati.

Nažalost, zbog položaja zgrade je teško moguće obezbediti uslove za rekreaciju. Zbog toga, treba voditi računa o tome da se licima koja borave u zatvoru obezbedi da koliko god je moguće dugo borave van zatvorenih prostorija. Ovo se posebno odnosi na pritvorena lica, jer ona ne mogu biti radno angažovana a nemaju ni osmišljen program aktivnosti.

Za dobru zdravstvenu zaštitu neophodno je zapošljavanje lekara. Odmah bi trebalo promeniti način vršenja lekarskih pregleda, i obavljati

ih bez prisustva obezbeđenja. Lekarski pregled nakon upotrebe mera prinude treba ponavljati između dvanaestog i dvadesetčetvrtog sata od trenutka upotrebe mere prinude, u skladu sa članom 130. ZIKS.

Stomatološke usluge, koje se obavljaju van zatvora, ne bi smele biti ograničene na vađenje zuba, već bi trebale da obuhvataju i popravke zuba.

Osoblje bi trebalo obučavati kako bi bilo sposobno da rano prepozna psihičke smetnje i rizike od samoubistva kod lica lišenih slobode.

16. KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD U ĆUPRIJI

Vreme posete: april 2010. godine

Brojno stanje u vreme posete: 276 osuđenih, 98 lica u
pritvoru (ukupno 374)

Prosečno brojno stanje tokom poslednje godine: 371

16.1. Materijalni uslovi

Kazneno-popravni zavod u Ćupriji poseduje dva objekta namenjena za smeštaj lica lišenih slobode. Starija zgrada se nalazi u gradu, uz zgradu policije i odskoro su u njoj smeštena isključivo pritvorena lica (do nedavno se u ovoj zgradi nalazilo i prijemno odeljenje za osuđene, ali je zbog prenaseljenosti pritvorskih prostorija preseljeno u drugu zgradu) i u manjem delu lica privedena od strane policije koja čekaju odluku o određivanju pritvora. U ovoj zgradi je u sobama smešteno od četiri do 20 lica. Uprava zavoda je izračunala da u ovde na jednog pritvorenika dolazi približno 2,2 kvadratna metra. Prostorije se dobro održavaju, neke su nedavno renovirane, ali su neke sobe zbog položaja zgrade (nalazi se na skućenom prostoru), odnosno blizine susednih zgrada, ali i veličine prozora, vrlo slabo osvetljene. Neke prostorije su zagušljive, ne samo zbog veličine prozora već i zbog toga što se u njima puši. Postoji malo šetalište.

Druga, novija zgrada nalazi se van grada i njoj borave osuđena lica. Ova zgrada je dobro uređena, sa prostorijama koje su dobro osvetljene i provetrene. U sobama ima najviše 22 kreveta, a uz sobe u kojim se spava postoje dnevni boravci. U ovoj zgradi postoji i bolesnička soba sa 14 kreveta. Prostorije se dobro održavaju, čiste su i uredne. Zgrada ima prostrano i lepo uređeno dvorište. I kuhinja je uredna i čista.

Uopšte, stiče se utisak da se prostorije celog zavoda dobro održavaju i da je higijena u zavodu sasvim zadovoljavajuća.

16.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Od osuđenika iz ovog zavoda nismo dobili pritužbe na bilo kakav oblik fizičkog ili psihičkog zlostavljanja. Prema rečima osuđenika, odnosi sa osobljem ustanove su vrlo korektni. Osuđenici nisu prijavili bilo kakve nepravilnosti u vezi sa vođenjem disciplinskih postupaka. Interesantno je da su u ovom zavodu disciplinski kažnjavana i pritvorena lica, što je retkost u kazneno-popravnim ustanovama u Srbiji, jer sudovi, u čijoj su nadležnosti disciplinski postupci protiv pritvorenika, po pravilu ne reaguju na predloge za pokretanje disciplinskih postupaka koje dobijaju od zatvorskih službi, tako da se nasilje među pritvorenim licima uglavnom ne kažnjava. Ovakva praksa sudova sigurno loše deluje na opštu klimu u zatvorima, a posebno na disciplinu pritvorenih lica.

Mere prinude se upotrebljavaju vrlo retko. Prema evidencijama zavoda, u poslednje dve godine upotrebljena su svega pet puta.

Nismo dobili primedbe na ostvarivanje prava na dopisivanje i telefoniranje.

Prema rečima zaposlenih u službi obezbeđenja, zbog velikog broja pritvorenih lica njima nije uvek moguće obezbediti da van zatvorenih prostorija provedu dva sata dnevno, kao što je to propisano ZIKS. Iz istog razloga u poslednje vreme je skraćeno trajanje poseta.

Ozbiljnije primedbe osuđenih lica odnosile su se samo na dostupnost i kvalitet zdravstvene zaštite. Naime, neki osuđenici su se žalili da dugo čekaju specijalističke preglede a neki su ubeđeni da se neadekvatno leče.

Oko 80 osuđenih lica je radno angažovano. U zavodu se vrši obučavanje za posao strugara, a osuđenim licima su dostupni kursevi za rad na računaru i program opismenjavanja. Ipak, interesovanje za ove aktivnosti nije veliko, a problem predstavlja i činjenica da osuđena lica uglavnom kratko borave u zavodu.

16.3. Bezbednost

U poslednje tri godine nije bilo čak ni pokušaja bekstva. U tom periodu zabeležena su četiri udaljenja – osuđenici se nisu vratili sa vikend poseta.

Iako je veliki broj lica lišenih slobode u ovom zavodu krivično gonjen zbog dela koja uključuju nasilje, ono je retko i među osuđenim i među pritvorenim licima. Tokom 2009. godine nijedan disciplinski postupak nije vođen zbog tuče ili napada na osuđena lica. I napadi na službena lica su retki, od 2008. godine zabeležen je samo jedan. Osuđenici sa kojim smo razgovarali misle da su bezbedni i da je obezbeđenje sposobno da spreči bilo kakve ozbiljnije incidente. U poslednje dve godine nije bilo samoubistava, ali je bilo ozbiljnih pokušaja samoubistava (tokom poslednje dve godine zabeleženo ih je pet).

Kako se radi o zavodu otvorenog tipa, a osuđenici su uglavnom osuđeni na kratke zatvorske kazne, ne postoje neformalne grupe, ali se dešavalo da osuđenici pokušaju da ih formiraju.

16.4. Zdravstvena nega

Zavod nema zaposlenog lekara, ali ima ugovor sa lokalnom opštom bolnicom prema kome je bolnica dužna da obezbedi prisustvo lekara u zavodu četiri puta nedeljno. Lekar koji dolazi u zavod je anesteziolog. U zdravstvenoj službi su zaposlena dva medicinska tehničara. Postoje dve ambulante, jedna manja u zgradi u kojoj se nalaze pritvorena lica, i jedna veća u zgradi u kojoj su smeštena osuđena lica. Obe ambulante su vrlo uredne i čiste. U zgradi u kojoj su smeštena osuđena lica postoji i bolešnička soba, dobro provetrena i čista. U zavodu ne postoje uslovi za stacionarno lečenje.

Kako lekar nije svakodnevno prisutan, pregled po prijemu se ne obavlja uvek u roku od 24 časa, kao što je propisano ZIKS. U trenutku posete zavodu, lekar kog opšta bolnica šalje u zavod je bio na bolovanju, a niko ga nije menjao, tako da se pregled lica lišenih slobode po prijemu nije ni obavljao. Prema rečima medicinskog tehničara, pre otpusta se ne obavlja pregled. Pregled lica prema kojim su upotrebljene mere prinude ne obavlja se uvek, kao što je propisano ZIKS. Specijalistički pregledi se obavljaju u opštoj bolnici. Nedostatak stalno zaposlenog lekara predstavlja ozbiljan problem jer se dešava da se na pregled u zavodu čeka i po deset dana. U takvim situacijama tehničar procenjuje da li je pacijentu hitno potreban pregled, i ako smatra da jeste, pacijent se vodi u opštu bolnicu. Ovakvu praksu sam tehničar smatra problematičnom jer je samo lekar

kompetentan da donosi procenu o tome da li je pacijentu potrebna hitna intervencija.

Svi pregledi se vrše bez prisustva obezbeđenja.

Stomatološke usluge se vrše van zavoda. Moguće je lečenje u privatnim stomatološkim ordinacijama.

U zavodu se ne sprovodi metadonska terapija, jer je ne sprovede ni zdravstvene ustanove u gradu. Licima lišenim slobode dostupna je takozvana supstituciona terapija. Redovno se vrše psihijatrijski pregledi.

Zavod ima vrlo dobru saradnju sa Specijalnom zatvorskom bolnicom, ali nailazi na probleme u saradnji sa sudovima. Naime, u vreme posete u zavodu se nalazio osuđenik kome je izrečena mera obaveznog psihijatrijskog lečenja, za koje postoje uslovi postoje samo u Specijalnoj zatvorskoj bolnici, ali nadležni sud i pored urgencija uprave zavoda nedeljama nije izdavao nalog da se lice prebaci na lečenje u Specijalnu zatvorsku bolnicu.

16.5. Osoblje

Broj zaposlenih u zavodu je 73, što je za 15% manje od broja predviđenog sistematizacijom. Naravno, najviše zaposlenih radi u službi obezbeđenja. Zbog prenaseljenosti, ali i činjenice da se u pritvoru u ovom zavodu nalaze lica iz nadležnosti čak 11 viših sudova, služba obezbeđenja je izuzetno opterećena, najviše zbog velikog broja sprovođa na suđenja. Veći broj zaposlenih nije potreban samo u službi obezbeđenja, već i u zdravstvenoj službi, a prema mišljenju uprave zavoda, i u službi za tretman.

Kada je u pitanju opremljenost, zaposleni ističu potrebu za većim brojem vozila.

16.6. Preporuke

Prostorije zavoda, a posebno one u kojim borave osuđena lica, se uglavnom dobro održavaju. Prema informacijama koje smo dobili prilikom posete, osoblje zavoda prema licima lišenim slobode postupaju u skladu sa zakonom i takvu praksu treba nastaviti.

Od velikog značaja za dobro funkcionisanje ustanove bilo bi zapošljavanje lekara, jer se u trenutnim okolnostima ne poštuje čitav niz za-

konskih odredbi vezanih za rad zdravstvene službe – pre svega pregledi lica lišenih slobode se ne vrše odmah po prijemu, kao što je to propisano ZIKS, niti se redovno obavljaju pregledi nakon upotrebe mera prinude, što je takođe propisano ZIKS.

Uopšte, najozbiljniji problem u funkcionisanju ustanove, na koji skreću pažnju i osuđenici, jeste nedostatak stalno prisutnog medicinskog osoblja, posebno lekara, u čijem odsustvu su zaposleni tehničari prinuđeni da donose odluke koje bi trebao da donosi isključivo lekar.

Osoblje zavoda trebalo bi obučavati kako bi bilo u stanju da rano prepozna psihičke smetnje i rizik od samoubistva kod lica lišenih slobode, posebno imajući u vidu da je u prošlosti u zavodu bilo ozbiljnih pokušaja samoubistava.

17. KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD U NIŠU

Vreme posete: april 2010. godine

Brojno stanje u vreme posete: 1344 osuđena, 12 prekršajno kažnjenih i 150 pritvorenih lica (ukupno 1506)

Prosečno brojno stanje (tokom poslednje godine):
između 1300 i 1400

17.1. Materijalni uslovi

Kazneno-popravni zavod u Nišu je projektovan i opremljen za smeštaj oko 1100 lica, ali je broj lica lišenih slobode u njemu u poslednjih par godina uvek veći. Zavod ima odeljenja zatvorenog, poluotvorenog i otvorenog tipa, i odeljenje za izvršenje mere pritvora. Prostorije zavoda koriste se i za policijski pritvor. Pored prostorija u Nišu, zavod za izvršenje mere pritvora koristi i zgradu koja se nalazi u Pirotu.

Prilikom posete obišli smo zgrade koje se nalaze u zatvorenom delu zavoda. To su četiri veće (paviljoni A, B i C i II paviljon) i dve manje zgrade (zgrada u kojoj se nalazi prijemno odeljenje i zgrada u kojoj se nekada nalazila škola) u kojim borave osuđenici, zgrada bolnice, kuninja sa trpezarijom, pekara i vešeraj.

Paviljoni A i B su gotovo identični. U njima se u sobama nalazi uglavnom po deset ili jedanaest kreveta, ali ima i prostorija u kojim ima manje, najčešće sedam kreveta. Sobe su u dobrom stanju, čiste, dobro osvetljene i provetrene. Pored njih, postoje i dnevni boravci, koji su vrlo prostrani i jednako dobro održavani, osvetljeni i provetreni kao i sobe u kojim se spava. U sobama u kojim se spava se ne puši, već se za pušenje koriste hodnici. I hodnici, kao i sobe, imaju direktan dotok dnevne svetlosti i svežeg vazduha. U ovim paviljonima postoje i prostorije koje koriste vaspitači. Uopšte, uslovi boravka u ova dva paviljona su vrlo dobri.

Paviljon C razlikuje se od paviljona A i B po tome što je u sobama smešteno više ljudi (u nekima i dvadesetak) i po tome što nema posebnih

prostorija koja bi se koristile kao dnevni boravak. Kao zajednička prostorija koristi se hodnik, koji se nalazi između dva niza prostorija u kojima se spava. U hodnik ne dopire dnevna svetlost. Sobe se ne zaključavaju ni tokom noći, jer u njima nema mrokog čvora, tako da se osuđenici sa jednog sprata nalaze u jedinstvenoj prostornoj celini, rešetkama odvojenom od stepeništa. U vreme naše posete, na svakom spratu (ima ih tri) nalazilo se između 75 i 90 osuđenika. Od osuđenika smo čuli da tokom letnjih meseci ima problema sa snabdevanjem vodom. Toaleti u ovom paviljonu su u izuzetno lošem stanju, posebno zidovi, a i vlaga je vrlo izražena. Uz to, u toaletima se oseti izuzetno neprijatan miris. Za kupanje se koriste tuševi, koji su bili pregrađivani, ali su pregrade vrlo brzo uništene. Prema rečima zatvorskog osoblja, osuđenici u ovom paviljonu toliko često uništavaju zatvorsku imovinu da je gotovo nemoguće održavati prostorije u boljem stanju, a čak je bilo potrebno rešetkama ograditi bojlere kako ne bi bili uništeni. Uslovi boravka u ovom paviljonu su znatno lošiji nego u paviljonima A i B, a to što se nekoliko desetina osuđenika na svakom spratu tokom celog dana i noći nalazi u jednoj prostornoj celini je vrlo loše za održavanje reda i bezbednosti. Nasilje među osuđenicima u ovom paviljonu je vrlo često i dešavalo se da u fizičkim obračunima bude ozbiljno povređenih.

Posebnu pažnju zaslužuju uslovi boravka u II paviljonu, u kome se u vreme posete nalazilo oko 120 osuđenika, uglavnom pod pojačanim nadzorom. Skoro sve ćelije u ovom paviljonu su veličine oko osam kvadratnih metara, i u njima se nalaze po tri kreveta (jedan na drugom, tako da je gornji krevet blizu plafona). Zidovi i podovi su u očajnom stanju. Podovi su toliko propali da na nekim mestima liče na zemljane, a zidovi su vrlo vlažni, pa ih u nekim ćelijama osuđenici oblažu ćebadima, verujući da će tako manje osetiti vlagu. Toaleti su u jednako lošem stanju kao i podovi i zidovi. Prozori su mali i ne omogućavaju dovoljnu osvetljenost i provetrenost, a i veštačko svetlo je vrlo slabo, tako da je pod njim vrlo teško čitati. U ponekim sobama osuđenici imaju tranzistore. Najgore izgledaju ćelije koje se nalaze u podrumu ovog paviljona. One su nešto veće od onih na spratovima, ali su njihovi podovi i zidovi još gori od onih na spratovima, vlaga se još više oseti, osvetljenost je slabija, a provetravanje gotovo nemoguće (u nekim od ovih prostorija osuđenici su razbili prozore kako bi omogućili ulazak svežeg vazduha). Ovde se spava na podu, na dušecima. Toaleti nisu ograđeni, a voda za piće se unosi u plastičnim flašama. Jedan od osuđenika koje smo zatekli u podrumu koristio je pumpicu za disanje,

jer je astmatičar. On je u podrum smešten dan pre naše posete, a upravnik zavoda je obećao da će odmah biti premešten u drugi paviljon. U II paviljonu nema zajedničkih prostorija, pa osuđenici u svojim ćelijama provode oko 23 sata dnevno (šetnja traje približno jedan sat). Tokom letnjih meseci u celoj zgradi je izuzetno toplo, jer je izolacija slaba, klima uređaja nema, a ćelije se teško provetravaju. Uz sve ovo, u zgradi ima i gamadi. Dakle, uslovi boravka u ovom paviljonu su izuzetno loši, posebno u podrumskim prostorijama koje bi trebalo u potpunosti izbaciti iz upotrebe. Kako kapacitet ovih prostorija nije veliki (u vreme naše posete tamo se nalazilo ne više od dvadesetak osuđenika), njihovo zatvaranje ne bi dovelo do značajno veće prenaseljenosti drugih prostorija zavoda.

U zgradi nekadašnje škole i zgradi u kojoj je prijemno odeljenje nalazi se mali broj osuđenika a uslovi u ovim zgradama su nešto lošiji nego u paviljonima A i B, ali značajno bolji nego u Paviljonu C i II paviljonu.

Svaki paviljon ima posebno šetalište. Šetališta paviljona A, B i C su vrlo prostrana, lepo uređena i omogućavaju i sportske aktivnosti. Šetališta u II paviljonu su dosta manja.

Kuhinja, trpezarija i vešeraj se nalaze uz šetalište Paviljona A i vrlo se dobro održavaju.

17.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Najveći broj osuđenika sa kojim smo razgovarali smešten je u II paviljonu, ali su prethodno boravili i u drugim paviljonima, tako da smo mogli razgovarati i o postupanju prema osuđenicima u drugim delovima zavoda.

Bilo je dosta pritužbi na ponašanje pojedinih stražara u II paviljonu. Prema rečima nekoliko osuđenika, dešava se da obezbeđenje u ovom paviljonu neopravdano ili prekomerno upotrebljava silu, ili preti osuđenicima prebijanjem. Pored toga, neki od osuđenika sa kojima smo razgovarali ukazali su na neprimeren način komunikacije između pojedinih radnika obezbeđenja i osuđenika, u šta smo se mogli i sami uveriti. Naime, pojedini stražari su, dok smo boravili u II paviljonu, izvodeći osuđenike u šetnju ili do telefona i prostorija za posete, glasno vikali na njih, pri čemu se osuđenici nisu ponašali nedisciplinovano ili nepristojno, niti su bilo čime nagoveštavali da bi se mogli tako ponašati. Ovakav način komunikacije očigledno je neprijatan za osuđenike, i ne može se pravdati racionalnim

razlozima. Kada komunicira sa osuđenicima, zatvorsko osoblje bi trebalo da vodi računa o njihovom dostojanstvu i izbegava ponašanje koje na osuđenika može delovati ponižavajuće. Naravno, nekada se osuđenici drsko i nepristojno ponašaju prema zatvorskom osoblju, ali to ne sme biti razlog da osoblje prema njima postupa na neprimeren način. Nepristojno ponašanje osuđenika treba kažnjavati isključivo u disciplinskom postupku.

Bilo je nekoliko primedbi na ponašanje obezbeđenja u drugim paviljonima, ali su one bile manje ozbiljne nego one koje se odnose na obezbeđenje u II paviljonu.

Osuđenici nisu ubeđeni da podnesci i pritužbe koje podnose zbog postupanja službe obezbeđenja dolaze do nadležnih službenih lica.

Veliki broj primedbi osuđenika odnosio se na dostupnost i kvalitet zdravstvene zaštite. Osuđenici su tvrdili da se na lekarske preglede, za koje se prijavljuju službi obezbeđenja, dugo čeka (posebno ako se osuđenik nalazi u II paviljonu) i da lekari ne posvećuju dovoljnu pažnju pacijentima, uglavnom zato što su preopterećeni.

Osuđenici koji se nalaze u II paviljonu kažu da se vrlo retko viđaju sa vaspitačima i misle da im sastanci sa njima ne koriste.

Disciplinski postupci i evidencije o njima vode se u skladu sa zakonom. Osuđenici često traže da u disciplinskim postupcima imaju advokata, što im se i omogućava. Po pravilu nema potrebe za prevođenjem, jer srpski razumeju i osuđenici kojima to nije maternji jezik (uglavnom Albanci i Romi), ali se u vreme naše posete javio problem u postupku protiv osuđenika koji je gluvonem, pošto niko od zaposlenih u zavodu ne vlada veštinom komunikacije sa gluvonemim osobama. Pravnik je svestan da za vođenje ovog disciplinskog postupka treba obezbediti tumača, a ukoliko to nije moguće, obustaviti postupak. Tuče su najčešći razlog za pokretanje disciplinskih postupaka. Najčešće sankcije su ukor i upućivanje u samicu, koje se najčešće ne sprovodi jer nema adekvatnih prostorija. U vreme naše posete mera upućivanja u samicu uopšte se nije izvršavala, a ranije su za ovu meru korišćene prostorije u II paviljonu. Retko se izriču mere oduzimanja dodeljenih posebnih prava i ograničenja ili zabrane primanja paketa.

Disciplinski se kažnjavaju i osuđenici koji van termina predviđenih za odmor leže u krevetima ili spavaju, iako ZIKS i Pravilnik o disciplinskim prestupima, merama i postupcima prema osuđenim licima ovakvo ponašanje ne definišu kao disciplinski prestup. Ovakva praksa postoji i u

još nekim ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija, u kojim se ležanje u krevetu ili spavanje kažnjava kao lakši disciplinski prestup „nedisciplinovan, nepristojno i agresivno ponašanje koje remeti život i rad u zavodu“ iz člana 19, stav 1, tačka 13 Pravilnika o disciplinskim prestupima, merama i postupcima prema osuđenim licima. Čak iako se prihvati da ležanje ili spavanje van termina predviđenih za odmor predstavlja nedisciplinovan ponašanje, teško se može reći da remeti bilo čiji život i rad u zavodu, što znači da se ne može smatrati disciplinskim prestupom. Osuđenici koji leže ili spavaju preko dana to rade uglavnom zato što im je boravak u hodnicima ili zajedničkim prostorijama naporan ili manje prijatan od boravka u krevetu (nameštaj u zajedničkim prostorijama je retko udoban, a u ovim prostorijama se, uprkos zabranama, često i puši) i zato što nemaju priliku da upražnjavaju bilo kakve smislene aktivnosti. Dakle, kažnjavanje ovakvog ponašanja ne samo da nije u skladu sa važećim propisima, već ni na koji način ne može pozitivno delovati na osuđenike i opštu klimu u ustanovi.

Osuđenici provode na otvorenom dva sata dnevno (kao što je propisano ZIKS), izuzev onih smeštenih u II paviljonu, za koje boravak na otvorenom traje duplo kraće, zbog toga što se iz bezbednosnih razloga izvode u šetnju u vrlo malim grupama. Izuzev vremena koje provodi na otvorenom, većina osuđenika nema osmišljen program aktivnosti, te vreme provodi uglavnom gledajući televiziju ili slušajući radio (izuzev u II paviljonu, gde tek poneki osuđenik ima tranzistor).

Na različitim poslovima radno je anagažovano oko 250 osuđenika. Pri zapošljavanju se vodi računa o obrazovanju osuđenika, a postoji i obuka za rad. U vreme posete pripremao se novi program opismenjavanja i obučavanja za rad.

Nismo čuli primedbe osuđenika na ostvarivanje prava na dopisivanje, telefoniranje, prijem paketa i poseta. Osuđenici ostvaruju i pravo na posete koje podrazumevaju boravak u posebnoj prostoriji sa bračnim drugom i decom ili bliskim licima i kažu da ove posete izuzetno pozitivno deluju na njih i olakšavaju im boravak u zatvoru.

17.3. Bezbednost

Na osnovu razgovora sa osuđenima i zatvorskim osobljem, i nakon obilaska prostorija u kojim su osuđenici smešteni, nije teško zaključiti da najveći bezbednosni problemi postoje u Paviljonu C. Ovde se nalaze neki

vrlo nasilni osuđenici, podeljeni u neformalne grupe koje često dolaze u sukobe. Ove grupe nastaju udruživanjem osuđenika koji su iz istog grada ili kraja, ili su iste nacionalne pripadnosti. Raspored po sobama je uglavnom takav da u jednoj sobi spavaju isključivo pripadnici jedne grupe, ali kako se sobe ne zaključavaju, osuđenici uvek mogu ući u sve prostorije na jednom spratu, što znači da su sukobi mogući svakog časa. Obezbeđenje je malobrojno i teško može adekvatno reagovati u slučaju ozbiljnijeg sukoba. U ovom paviljonu, kao i u celom zavodu, nema video nadzora, što dodatno otežava kontrolu bezbednosti. Zbog ovakve situacije u paviljonu, nije retko da osuđenici traže da budu premešteni u II paviljon, kako bi izbegli mogućnost da budu žrtve napada. Gotovo svi osuđenici sa kojima smo razgovarali su isticali da se ne osećaju bezbedno u paviljonu C, jer ne veruju da u slučaju ozbiljnog napada obezbeđenje može da ih zaštiti. Šta više, oni misle da ni zaposleni u službi obezbeđenja nisu bezbedni u ovom paviljonu.

I u II paviljonu se nalaze neki vrlo nasilni osuđenici, ali se nalaze u malim ćelijama (uglavnom po trojica, a najviše petorica u jednoj ćeliji) i vode u šetnju u malim grupama, tako da do sukoba dolazi znatno ređe nego u Paviljonu C.

U paviljonima A i B napetost je znatno manja, ima manje osuđenika sklonih nasilnom ponašanju, i incidenti nisu česti.

I zaposleni u službi obezbeđenja i osuđenici navode da nisu retki napadi na službena lica.

Iako postoje metal detektori i detektori za metal, osuđenici dolaze do mobilnih telefona, a kažu da im nije teško ni da nabave narkotike. Prema rečima osuđenika s kojima smo razgovarali, osuđenici se često smeštaju u II paviljon jer duguju novac osuđennicima od kojih su nabavljali drogu, pa postoji mogućnost da budu napadnuti ili maltretirani.

Pojedini osuđenici su tvrdili da obezbeđenje nekada namerno ne razdvaja osuđenike koji su u međusobnim sukobima, već im dozvoljava da se sukobljavaju boraveći u istim prostorijama. Obezbeđenje je negiralo ove tvrdnje.

Zavod ne raspolaže prostorijama za izdvajanje, u koje bi bili smešteni osuđenici koji pokušavaju samoubistvo ili samopovređivanje.

Može se zaključiti da postoje brojni problemi vezani za bezbednost u ustanovi. Brojni su razlozi za ovakvo stanje: nedovoljan broj zaposlenih

u službi obezbeđenja (prema oceni uprave potrebno ga je povećati bar za oko 20%), prenaseljenost, nedostaci uzrokovani arhitektonskim rešenjima (pre svega u Paviljonu C), izuzetna napetost i loša opšta klima (posebno u Paviljonu C), priroda osuđenika (kao u svim zavodima zatvorenog tipa, ovde se nalaze osuđeni za teška krivična dela, od kojih su mnogi izuzetno nasilni, a u zavodu ne postoje programi koji bi imali za cilj kontrolu besa), nepostojanje video nadzora, nedostatak stalno zaposlenog psihijatra itd.

17.4. Zdravstvena nega

U zdravstvenoj službi je zaposleno šest lekara, od kojih su dvojica specijalisti – jedan opšte medicine a drugi sportske medicine, jedan stomatolog, sedam medicinskih tehničara, jedan farmaceutski tehničar, jedan stomatološki, jedan sanitarni i jedan laborantski tehničar. U zavodu su obezbeđene i usluge radiologa (dva puta mesečno), oftamologa (četiri puta mesečno), psihijatra (tri puta nedeljno), interniste (dva puta nedeljno) i biohemičara (dva puta mesečno). Usluge lekara drugih specijalnosti dobijaju se u civilnim ustanovama.

Prostor za rad zdravstvene službe čine dve ambulante, kartoteka, previjalište, lekarska soba, stomatološka ambulanta i stacionar. U stacionaru mogu biti smeštene najviše 22 osobe, u sobama sa najviše šest ležajeva. Stacionar ima posebnu trpezariju, toalet i tuš kabinu.

Ambulanta radi tokom celog dana i noći. Lekari rade u smenama od po 12 sati. Stomatološka ambulanta radi od 7 do 15 časova, i u njoj se vrše popravke i vađenje zuba, a protetičke intervencije samo o trošku osuđenika.

Prilikom prijema svakog lica lišenog slobode obavezno se vrši lekarški pregled i daju osnovne informacije o načinu rada zdravstvene službe. Tokom prve nedelje boravka u zavodu, lica lišena slobode pregleda i psihijatar. Pregledi se zakazuju kod službe obezbeđenja.

Iako je saradnja sa civilnim zdravstvenim ustanovama dobra, javljaju se problemi kada je potrebno obezbediti lečenje lica lišenih slobode van ustanove. Naime, dešava se da je broj ljudi koje je potrebno transportovati u civilne ustanove radi pregleda ili lečenja toliko veliki da služba obezbeđenja, usled nedovoljnog broja zaposlenih, ne može da stigne da ih sve preveze, pa dolazi do odlaganja pregleda ili lečenja. Prilikom transporta u

civilne ustanove medicinski pacijent ide u pratnji medicinskog tehničara samo u slučaju agitiranosti ili vitalne ugroženosti.

U zavodu nema psihologa, a medicinsko osoblje nije osposobljeno za sprovođenje psihoterapije. Osoblje se povremeno edukuje kako bi bilo sposobno da prepozna znake rizika od samoubistva. Osobe čije ponašanje može nagoveštavati samoubistvo šalju se kod psihijatra.

Nakon upotrebe mera prinude vrši se lekarski pregled koji se ponavlja dva puta u roku od 24 časa od upotrebe mere prinude.

Lica lišena slobode se upoznaju sa informacijama o zaraznim bolestima a dele im se i brošure o polno prenosivim bolestima.

17.5. Osoblje

Očigledno je da je broj zaposlenih u službi obezbeđenja i službi za tretman manji od potrebnog. U službi za tretman radi svega 25 ljudi, što znači da na jednog vaspitača dolazi preko 50 osuđenih.

Zaposleni u službi obezbeđenja su svakako najopterećeniji i rade u najtežim uslovima. Posao im otežava ne samo prenaseljenost, već i slaba opremljenost vozilima i nepostojanje video nadzora. Uz to, slabo su snabdeveni uniformama. Oni ističu da od 2001. godine nisu organizovani sistematski pregledi za zaposlene, iako bi trebali da se vrše bar jednom u tri godine.

17.6. Preporuke

Za otklanjanje ili ublažavanje velikog broja problema (poboljšanje uslova boravka u Paviljonu C i II paviljonu, zapošljavanje većeg broja stražara i vaspitača, uvođenje video nadzora i zapošljavanje psihologa i psihijatra koji bi svakodnevno bili dostupni osuđenicima) neophodna su značajna ulaganja, ali postoje i mere za čije sprovođenje nisu potrebna ulaganja, a mogle bi pomoći da se stanje u ustanovi poboljša, a prema osuđenicima postupa humanije.

Kad su u pitanju prostorije u kojim osuđenici borave, potrebno je odmah izbaciti iz upotrebe podrumske prostorije u II paviljonu jer su u toliko lošem stanju da boravak u njima za osuđeničke zasigurno može da predstavlja nečovečno, odnosno ponižavajuće postupanje. Broj osuđeni-

ka koji u njima borave je dovoljno mali da njihovo premeštanje u druge prostorije ne bi proizvelo značajniju prenaseljenost u drugim objektima. I ostale prostorije u II paviljonu su u izuzetno lošem stanju, ali je zbog velikog broja osuđenika koji u njima borave i potrebe da neki osuđenici budu pod pojačanim nadzorom i odvojeni od osuđenika sa kojima su u sukobu, ove prostorije nažalost neophodno koristiti.

Postupanje obezbeđenja prema osuđenima treba da bude takvo da se vodi računa o dostojanstvu osuđenika. To znači da mere prinude treba upotrebljavati samo kao krajnje sredstvo, i isključivo u meri koja je neophodna za zakonito obavljanje dužnosti. Komunikacija zaposlenih u službi obezbeđenja sa osuđenima ne bi smela da bude takva da na osuđenika deluje ponižavajuće ili zastrašujuće. Strogo poštovanje zakonom utvrđenih principa postupanja prema osuđenima sigurno bi pomoglo poboljšanju opšte klime u ustanovi i smanjilo tenzije koje predstavljaju pretnju po bezbednost, kako osuđenika, tako i zaposlenih u zavodu.

Za poboljšanje opšte klime u ustanovi bilo bi preporučljivo prestati sa disciplinskim kažnjavanjem osuđenika koji leže u krevetima ili spavaju van termina predviđenih za odmor. Ovakvo ponašanje ne remeti značajno disciplinu, a za neke osuđenike je možda i nužno ili bar prijatnije od boravka u hodnicima i zajedničkim prostorijama jer, izuzev tokom boravka na otvorenom, nemaju priliku da upražnjavaju bilo kakve smislene aktivnosti (vidi opširnije pod 2.).

Potrebno je osigurati da podnesci i pritužbe koje osuđenici podnose (u skladu sa članom 114 ZIKS) blagovremeno stižu do načelnika službi i ovlašćenih lica, odnosno upravnika, i da se po njima ozbiljno postupa.

Uvođenje video nadzora značajno bi pomoglo održavanju reda u zavodu, posebno u Paviljonu C.

Svakodnevno prisustvo psihijatra i zapošljavanje psihologa u ustanovi sa ovalikim brojem osuđenika je nužno, i svakako bi pozitivno uticalo na osuđenike.

Povećanje broja zaposlenih u službi obezbeđenja i službi za tretman trebalo bi da predstavlja jedan od prioriteta. Veći broj zaposlenih u službi obezbeđenja doprineo bi ne samo boljoj bezbednosti, već i lakšem ostvarivanju prava osuđenika (posebno prava na zdravstvenu zaštitu, jer bi bilo manje problema sa organizacijom prevoza osuđenika na preglede i lečenje u civilnim ustanovama).

18. OKRUŽNI ZATVOR U KRUŠEVCU

Vreme posete: jun 2010.

Brojno stanje u vreme posete: 27 osuđenih, 9 prekršajno kažnjenih, 59 lica u pritvoru (ukupno 95)

Prosečno brojno stanje u poslednjih 6 meseci:
između 95 i 110

Struktura po polu: 91 muškarac, 4 žene

18.1. Materijalni uslovi

Okružni zatvor u Kruševcu nalazi se u centru grada, između zgrade opštine, pošte, Doma vojske i pijace, a pored objekata na ovoj lokaciji, koristi i ekonomiju na kojoj je organizovana poljoprivredna proizvodnja za potrebe zatvorske kuhinje.

Veći deo kapaciteta koristi se za smeštaj pritvorenika. Oni su smešteni u osam prostorija (pet u jednoj i tri u drugoj zgradi, u kojoj su i kancelarije zatvorskih službi), u kojima se nalazi 47 kreveta. U poslednje vreme u pritvoru se nalazi od 58 do 65 lica (u vreme naše posete 59), što znači da približno petina pritvorenika spava na dušecima, na podu. Pri tome, na svako pritvoreno lice dolazi znatno manje prostora nego što je propisano ZIKS (četiri kvadratna, odnosno osam kubnih metara po osobi). Tako u prostoriji površine oko 20 kvadratnih metara, u kojoj ima šest kreveta, boravi devet ljudi, a u prostoriji površine oko 12 kvadratnih metara, u kojoj ima četiri kreveta, boravi šest ljudi. Samica se nalazi uz pritvorske prostorije, i površine je oko četiri kvadratna metra. U njoj nema mokrog čvora, tako da osoba koja u njoj boravi koristi toalet tako što prethodno pozove obezbeđenje, koje je onda vodi od samice do toaleta. U gotovo svim pritvorskim prostorijama i samici ne postoji direktan dotok dnevne svetlosti i svežeg vazduha. Nad vratima ovih prostorija nalazi se prozor, tako da svetlost i svež vazduh u ćelije dolaze iz hodnika, koji ima prozore. U vreme naše posete dnevne temperature su bile visoke i u ovim

prostorijama je bilo vrlo sparno. Uz to, vlaga je vrlo ozbiljan problem. Jedna prostorija namenjena je za smeštaj pritvorenika koji ne puše, dok se u ostalim puši. Privorenci se hrane u ćelijama.

Prostorije za pritvor koriste se i za smeštaj lica u policijskom pritvoru (lica koja je privela policija, koja čekaju da budu izvedena pred istražnog sudiju). Ova lica usled prenaseljenosti nije moguće odvojiti od pritvorenih lica.

Osuđena i prekršajno kažnjena lica borave u zgradi koja je odvojena od onih u kojim se nalaze pritvorenici i lica u policijskom pritvoru. Ovaj deo zatvora nije prenaseljen kao pritvorski, nema spavanja na podu, a obroci se služe u trpezariji, u kojoj se nalazi televizor. Puši se u dvorištu, kada to vreme dozvoljava (zimi se puši u trpezariji). Sobe u kojim se spava imaju prozore, ali su i pored toga, zbog položaja zgrade, prilično slabo osvetljene. Kuhinja se nalazi u ovom delu zatvora, stara je i potrebno joj je krečenje.

U zatvoru postoje dva odvojena šetališta – jedno koriste pritvorena, a drugo osuđena lica. Šetalište za pritvorenike je veće. U delu zatvora u kom su smešteni osuđenici nalazi se sto za stoni tenis. Druge opreme koja bi omogućila sportske aktivnosti nema.

Nisu svi osuđenici smešteni u objektima u centru grada – jedan deo njih boravi na ekonomiji, na kojoj ima 20 kreveta (u vreme posete tamo je boravilo 11 osuđenika).

18.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Kako je prema odredbama Zakonika o krivičnom postupku za razgovor sa pritvorenim licima potrebna dozvola postupajućeg sudije, a pre posete nismo znali ko su lica koja se nalaze u pritvoru, te nismo ni mogli zahtevati da razgovaramo sa njima, razgovarali smo samo sa osuđenim licima (pri čemu napominjemo da je svega par njih bilo zainteresovano za razgovor).

Od osuđenika iz ovog zatvora ni pre, ni tokom, ni nakon posete nismo dobili pritužbe koje bi se ticale bilo kakvog fizičkog ili psihičkog zlostavljanja od strane službe obezbeđenja ili bilo koje druge zatvorske službe. Osuđenici kažu da su odnosi sa zatvoskim osobljem vrlo dobri, i da je opšta klima u ustanovi dobra.

Prema rečima osuđenika, telefoniranje, slanje i prijem pisama i posete sprovode se u potpunosti u skladu sa zakonom.

Primedbe osuđenika uglavnom su se odnosile na loše uslove boravka. Iako osuđena lica, za razliku od pritvorenika, veći deo dana provode van svojih ćelija, u šetalištu ili u trpezariji, i ona osećaju posledice nedostataka zatvorskih prostorija, pre svega zagušljivost. Naime, osuđenici su se žalili na neprijatne mirise koji iz toaleta dopiru u ćelije, koje se teško provetravaju.

Treba istaći da za pritvorenike nisu izrazito nepovoljni samo materijalni uslovi boravka, već i dnevni režim aktivnosti, bolje reći nedostatak bilo kakvih osmišljenih aktivnosti. Oni provode više od 23 sata dnevno u svojim ćelijama. Zbog prenaseljenosti, na otvorenom provode samo oko 30 minuta pre podne, i oko 15 minuta popodne. Petkom, kada su posete, na otvorenom borave svega petnaestak minuta.

Disciplinski postupci protiv osuđenih lica vode se uglavnom zbog nediscipline. Nismo dobili primedbe osuđenih lica na način vođenja disciplinskih postupaka. Sudovi, po pravilu, ne vode disciplinske postupke protiv pritvorenih lica (ponekad, mimo disciplinskog postupka, uskrate posetu), što sigurno službi obezbeđenja otežava održavanje reda. Praktično, nije moguće kazniti nasilne i nedisciplinovane pritvorenike.

Osuđenici kojima se izriče mera upućivanja u samicu pregledaju se neposredno pre izvršenja ove mere, kada lekar daje mišljenje o tome da li su sposobni da je izdrže. Tokom boravka u samici, osuđenika lekar obilazi samo povremeno, ne svakog dana.

Prema evidencijama zatvora, mere prinude upotrebljene su 83 puta u prvoj polovini 2010. godine, 104 puta tokom 2009. godine, a 75 puta tokom 2008. godine. Nakon upotrebe sredstava prinude se obavlja lekarski pregled, ali zdravstvena služba ne vodi posebnu evidenciju o ovim pregledima.

Testovi na psihoaktivne supstance se vrše povremeno, kada kod zaposlenih postoji sumnja da neko od lica lišenih slobode uzima narkotike.

Broj osuđenika koji su radno angažovani nije veliki – pored osuđenika smeštenih na ekonomiji i onih zaposlenih u kuhinji, u vreme posete radno je bio angažovan samo jedan osuđenik, a povremeno van zatvora radi do desetak osuđenih.

18.3. Bezbednost

Bekstva iz ovog zatvora u poslednje vreme nije bilo, a povremeno se dešavaju udaljenja. Na ulazu postoji detektor za metal, a paketi se pretresaju u prisustvu osoba koje ih donose. Povremeno se vrši pretres lica lišenih slobode i prostorija u kojim borave. Kada se vrši pretres prostorija, neko od lica koja inače u njima borave prisustvuje pretresu.

Osuđenici sa kojima smo razgovarali kažu da nemaju razloga da strahuju za sopstvenu bezbednost, jer su sigurni da obezbeđenje može da ih zaštiti, i da spreči da slabiji ili osetljivi osuđenici budu žrtve onih jačih. Kako se u ovom zatvoru nalaze lica osuđena na kazne zatvora do šest meseci, ne postoje neformalne grupe i čvrsta hijerarhija među osuđenima.

U pritvorskom delu zatvora je, zbog prenaseljenosti i usled činjenice da pritvorenici u ćelijama provode skoro ceo dan, znatno veća napetost, te postoji i veća mogućnost da dođe do nasilja. Napada na službena lica dugo nije bilo, ali nasilja među pritvorenicima ima.

Položaj i arhitektura zatvorskih zgrada nikako ne idu u prilog bezbednosti. Ogradni zidovi su dovoljno niski da je preko njih moguće ubacivati predmete u šetalište. Prema rečima zaposlenih u službi obezbeđenja, dešava se da se u šetališta spolja dobacuju narkotici, a kod lica lišenih slobode su pronalazeni i mobilni telefoni.

18.4. Zdravstvena nega

U zdravstvenoj službi nema stalno zaposlenog lekara, ali su obezbeđene usluge lekara specijaliste opšte medicine (dolazi dva puta nedeljno) i lekara specijaliste neuropsihijatrije (dolazi jednom nedeljno). Svakodnevno su prisutna dva medicinska tehničara, koji rade u smenama. Radnim danima zdravstvena služba radi u dve smene (od 7 do 22 časa), dok vikendom radi jedna smena. Ukoliko je medicinska intervencija potrebna tokom noći, poziva se služba hitne pomoći.

Ambulantu čini izuzetno mali, skučen prostor sa radnim stolom, ormarićima i visećim elementima koji ga dodatno sužavaju. Prostor nije adekvatan za vršenje pregleda jer je toliko mali da je teško da u njemu istovremeno borave tri osobe (lekar, tehničar, pacijent). Osim osnovnih uređaja za preglede (stetoskop, merač pritiska, vaga, toplomer), ambulanta nema drugu opremu. Apoteka se nalazi u ambulantom prostoru,

tačnije apoteku predstavlja jedan ormar. Pristup lekovima imaju isključivo medicinski tehničari. Terapiju dele medicinski tehničari, u terminima koje odredi lekar.

Kako zatvor nema stacionar, pacijenti kojima je potrebno stacionarno lečenje se šalju u Specijalnu zatvorsku bolnicu u Beogradu.

Prvi pregled po dolasku u zatvor se obavlja u roku od 24 časa, izuzev ako se lice lišeno slobode prima vikendom. U tom slučaju, pregled se obavlja ponedeljkom. Ukoliko se lice prima vikendom, a ima vidljive povrede ili se žali da ima neke zdravstvene tegobe, vodi se u lokalni zdravstveni centar radi pregleda i ukazivanja pomoći, i tek onda prima u zatvor.

Pregledi u zatvoru se zakazuju preko službe obezbeđenja. Ukoliko se lice lišeno slobode prijavi za pregled u vreme dok lekar nije u ustanovi, medicinski tehničar telefonom poziva lekara i objašnjava mu kakve probleme pacijent ima, a lekar onda procenjuje da li je potrebno da odmah dođe i izvrši pregled ili pacijent može sačekati njegov redovan dolazak. Ukoliko je tokom noći ili vikendom potrebna zdravstvena intervencija, ne poziva se lekar, već služba hitne pomoći. Pregledi se obavljaju bez prisustva obezbeđenja.

Kada se lica lišena slobode prevoze u druge ustanove radi lečenja, lekar procenjuje da li je potrebna pratnja medicinskog tehničara. Stomatološki pregledi se vrše u lokalnom zdravstvenom centru.

Zdravstveni kartoni se ne vode tako da se u njima nalaze podaci o svim pregledima obavljenim u zatvoru. Podaci o prvom pregledu se čuvaju u ličnom listu, koji se ne čuva u ambulanti, a obrasci koji se popunjavaju pri narednim pregledima i dokumentacija o davanju terapije se čuvaju u ambulanti.

Neuropsihijatrijski pregledi se vrše po uputu lekara opšte prakse ili na zahtev lica lišenog slobode. Medicinski tehničari nisu obučeni za programe psihoterapije. Lečenje se sprovodi samo uz pristanak pacijenta.

Svi specijalistički pregledi se obavljaju po uputu lekara, u lokalnom zdravstvenom centru. Povremeno se javljaju problemi kod odvođenja pritvorenika na preglede van zatvora, jer se dešava da sudovi ne izdaju blagovremeno dozvolu za izvođenje pritvorenika (u vreme posete jedan pritvorenik je imao uput za pregled kod dermatologa, ali je već pet dana čekao da sud odobri da bude izveden iz zatvora).

Kontrolu ishrane vrše medicinski tehničari, koji probaju hranu. Sanitarni pregledi kuhinjskog osoblja vrše se jednom u 6 meseci.

Kada prepozna da kod nekog lica postoji rizik od samoubistva, služba obezbeđenja obaveštava zdravstvenu službu.

Nema posebne evidencije o pregledima nakon upotrebe mera prinude.

18.5. Osoblje

Činjenica da su zgrade koje zatvor koristi prilično stare, sa brojnim manama koje nepovoljno utiču ne samo na uslove boravka lica lišenih slobode, već i bezbednost ustanove (zatvor je u centru grada, sa niskim ogradnim zidovima, znatno manjeg kapaciteta od potrebnog), predstavlja otežavajuću okolnost za rad zatvorskog osoblja. Ovo se pre svega odnosi na medicinsko osoblje, koje nema adekvatne prostorije za rad, ali i na ostale službe.

Za službu obezbeđenja probleme u radu predstavljaju ne samo negativne posledice prenaseljenosti, već i nedostatak vozila za posebne namene (tzv. marice). Zatvor poseduje samo dva ovakva vozila, od kojih je jedno prilično staro. Za normalno funkcionisanje zatvora potrebno je bar još jedno vozilo za posebne namene.

U službi obezbeđenja radi 40 ljudi, a prema oceni zatvorske uprave, za normalan rad ove službe potrebno je neznatno povećati broj zaposlenih (u postupku izrade novog akta o sistematizaciji zatvorska uprava je predložila da u službi obezbeđenja budu zaposlene 42 osobe).

18.6. Preporuke

Najvažnije probleme zatvora, prenaseljenost i loše stanje prostorija, teško je rešiti bilo kakvim preuređivanjem postojećih objekata, jer su oni nenamenski građeni i toliko dotrajali da svako renoviranje obezbeđuje samo kratkoročno poboljšanje uslova boravka lica lišenih slobode. I uslovi u kojim radi zatvorsko osoblje su vrlo loši, tako da je jedino dugoročno rešenje izgradnja potpuno nove zgrade zatvora.

Tokom posete stekli smo utisak da se prema licima lišenim slobode postupa, koliko je to moguće, u skladu sa zakonom. Takvu praksu trebalo bi nastaviti. Iz objektivnih razloga nije moguće poštovati odredbe ZIKS o

uslovima boravka (četiri kvadratna i osam kubnih metara po osobi), niti o trajanju boravka na otvorenom (dva sata dnevno). Ipak, trebalo bi težiti tome da pritvorenici na otvorenom provode što je moguće više vremena, što sigurno zahteva pojačan angažman službe obezbeđenja.

Trebalo bi voditi posebnu evidenciju o pregledima nakon upotrebe sredstava prinude, ali i unaprediti način vođenja zdravstvenih kartona, koji bi morali da sadrže podatke o svim pregledima i merama lečenja preduzetim tokom izdržavanja kazne, odnosno pritvaranja.

19. OKRUŽNI ZATVOR U ČAČKU

Vreme posete: jul 2010.

Brojno stanje u vreme posete: 9 osuđenih, 9 prekršajno kažnjenih, 66 lica u pritvoru (ukupno 84)
Prosečno brojno stanje: između 62 i 136 (u poslednje dve godine)
Struktura po polu: 83 muškarca, jedna žena

19.1. Materijalni uslovi

Okružni zatvor u Čačku na lokaciji u centralnom delu grada za smeštaj lica lišenih slobode koristi dve prizemne zgrade, projektovane za smeštaj oko 80 ljudi (ukoliko bi se poštovala odredba ZIKS kojom se propisuje da na svako lice mora doći najmanje četiri kvadratna, odnosno osam kubnih metara prostora). U ovim zgradama nalaze se i četiri prostorije u koje je moguće smestiti 20 ljudi, a koje policija koristi za zadržavanje privedenih lica. Pored ovih zgrada, zatvor poseduje ekonomiju na kojoj je organizovana poljoprivredna proizvodnja, i na kojoj je moguće smestiti maksimalno 20 ljudi.

Prilikom posete zatvoru nismo obilazili ekonomiju, tako da ćemo ovde govoriti samo o uslovima boravka u zgradama koje se nalaze u gradu.

Veća zgrada namenjena je isključivo za smeštaj pritvorenika. U njoj postoji 15 prostorija, u kojim je smešteno najviše po osam pritvorenika. Dve prostorije nemaju direktan dotok svežeg vazduha i dnevne svetlosti, i u njih svetlost ulazi kroz prozor koji se nalazi iznad vrata i koji gleda u hodnik. Ostale prostorije imaju prozore koji gledaju na šetalište, ali su oni prekriveni nekom vrstom plastičnih kutija koje ograničavaju osvetljenost, a skoro da onemogućavaju provetravanje, tako da je u prostorijama zagušljivo. One su postavljene kako bi se onemogućila komunikacija pritvorenika koji su u šetnji sa onima koji se nalaze u ćelijama. Za provetrenost prostorija loše je i to što nisu razdvojeni pušači od nepušača, a pušenje se toleriše. Higijena prostorija je zadovoljavajuća. Sve prostorije imaju mokri

čvor. Šetalište je vrlo prostrano i u njemu se nalazi nekoliko sprava, tako da za vreme šetnje pritvorenici mogu i vežbati. Za bezbednost zatvora je vrlo loše to su obližnje stambene zgrade vrlo blizu, a prozori im gledaju ka šetalištu, a kako ogradni zidovi nisu visoki, u šetalište zatvora moguće je ubacivati predmete.

Osuđena i prekršajno kažnjena lica smeštena su u tri prostorije u drugoj, manjoj zgradi. U dve prostorije nalazi se 12, odnosno 11 kreveta, a u najmanjoj prostoriji, namenjenoj za smeštaj osuđenika V kategorije ima šest kreveta. Ova prostorija praktično predstavlja zatvoreno, dok druge dve čine poluotvoreno odeljenje. U te dve prostorije nema mokrog čvora, tako da osuđenici izlaze u toalet koji se nalazi u istoj zgradi. Sve ove prostorije su u nešto lošijem stanju od onih u kojim su smešteni pritvorenici. Osuđenici i prekršajno kažnjena lica za šetnju koriste dvorište zatvora, u kome se nalazi i radionica policije.

19.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Od lica koja borave ili su boravila u ovom zatvoru nismo dobili pritužbe na bilo kakav oblik zlostavljanja od strane bilo koje od zatvorskih službi. Nije bilo pritužbi ni na način vođenja disciplinskih postupaka, kojih i nema mnogo (svoga četiri u toku 2010. godine). Dopisivanje, telefoniranje, posete i prijem paketa se vrše u skladu sa zakonom. Uopšte, stekli smo utisak da je opšta klima u ustanovi vrlo dobra.

Najozbiljnija primedba na postupanje prema licima lišenim slobode u ovom zatvoru odnosi se na dužinu boravka na otvorenom pritvorenih lica. Naime, pritvorenici u šetnji provode oko 40 minuta dnevno, iako ZIKS propisuje da boravak na otvorenom treba da traje dva sata dnevno. U šetnju se u isto vreme izvode pritvorenici iz samo jedne sobe, a kako ukupno ima 15 soba, nije moguće obezbediti da pritvorenici iz svake sobe na otvorenom provedu dva sata dnevno. Često nije moguće istovremeno izvesti u šetnju pritvorenike iz dve ili više soba, jer se dešava da se u pritvoru nalazi veći broj lica koja su okrivljena kao saučesnici, te zbog toga moraju biti držani odvojeno. Od upravnika zatvora smo saznali da je u planu pregrađivanje šetališta za pritvorenike, što će omogućiti da se istovremeno u šetnji nalaze pritvorenici iz dve sobe.

Mere prinude se retko upotrebljavaju, vrši se pregled nakon upotrebe mera prinude, ali smo primetili da se uglavnom ne ponavlja između

dvanaestog i dvadesetčetvrtog sata od vremena primene sile, kao što je to propisano ZIKS (čl. 130).

Jedan broj osuđenika je radno angažovan na ekonomiji, a preostali bivaju povremeno angažovani na poslovima van zatvora, u gradu.

19.3. Bezbednost

Ozbiljnijeg nasilja među licima lišenim slobode nema, a broj lica u ćelijama je dovoljno mali da u slučaju fizičkog sukoba obezbeđenje može adekvatno da reaguje.

Poslednje bekstvo se desilo pre oko dve godine, a nešto pre toga dvojica pritvorenika su pobjegla kroz krov, koji nema betonsku ploču, što svakako predstavlja ozbiljnu manu zgrade. U poslednje vreme nije bilo udaljenja, iako osuđenici odlaze na rad van zatvora, a koriste i slobodne vikende i izlaske.

Bezbednost zatvora bi sigurno bila bolja da dvorište zatvora ne koriste i policija, jer se njena radionica nalazi u njemu, pa zbog toga veliki broj ljudi ulazi i izlazi iz dvorišta, u kojem veći deo dana provode i osuđena lica. Pored toga, stambene zgrade koje su u blizini zatvora gledaju na njegovo šetalište, a ogradni zidovi su dovoljno niski da bi u šetalište bilo moguće ubacivati različite predmete.

Prostorije i lica lišena slobode se povremeno pretresaju, a prilikom ovih pretresa pronalazeni su mobilni telefoni.

19.4. Zdravstvena nega

U zdravstvenoj službi je stalno zaposlena medicinska sestra, koja radi radnim danima od 7:30 do 15:30. Lekar opšte prakse u zatvor dolazi ponedeljkom i po pozivu, a neuropsihijatar i stomatolog po pozivu. Medicinska sestra je u pripravnosti i van radnog vremena, i dolazi u zatvor kada god je potrebna.

Zgrada u kojoj se nalazi ambulanta je stara, sa vlažnim zidovima i dotrajalim podom. Ambulantni prostor je prilično slabo osvetljen prirodnim svetlom i vrlo je mali, ali uredan. Ambulanta je solidno opremljena, poseduje tenziomer, glikomer, EKG aparat, bocu sa kiseonikom i sterilizator, a u njoj se mogu obaviti, pored uobičajenih pregleda, manje suture, previjanja i osnovne stomatološke intervencije (popravke i vađenje zuba).

Apoteka je dobro snabdevena, a pristup lekovima ima isključivo medicinska sestra. U periodu u kome u zatvoru nema medicinskog osoblja, prepisane lekove pacijentima deli služba obezbeđenja (prethodno ih pripremi medicinska sestra).

U zatvoru ne postoje uslovi za stacionarno lečenje, te se ono vrši u gradskoj ili Specijalnoj zatvorskoj bolnici. Kada se pacijenti vode na preglede ili lečenje van zatvora, u njihovoj pratnji uvek ide medicinska sestra.

Lekar ili medicinska sestra vrše pregled pri prijemu lica lišenih slobode. Prilikom prijema se dele brošure o zaraznim bolestima. Pregled prilikom otpusta se retko obavlja, i tada ga vrši medicinska sestra. Pregledi se vrše bez prisustva obezbeđenja samo kada to pacijent zahteva, u suprotnom obezbeđenje stoji na vratima ambulante.

Zdravstveni kartoni se uredno vode i sadrže podatke o svim pregledima i merama lečenja preduzetim za vreme izdržavanja kazne ili pritvaranja.

U vreme naše posete, u zatvoru su boravila tri lica koja su uzimala metadonsku terapiju, koju im je prepisala i obezbeđuje gradska psihijatrijska bolnica.

Zatvorsko osoblje nije obučeno za programe psihoterapije a nije prošlo ni edukacije iz oblasti zatvorske patologije.

19.5. Osoblje

Kao u svakom zatvoru, najveći broj zaposlenih radi u službi obezbeđenja – njih 33, što je više od broja predviđenog sistematizacijom, ali ne i dovoljno. Naime, kako se u zatvoru nalaze uglavnom pritvorena lica, broj sprovoda na suđenja je vrlo veliki (dešava se da je potrebno organizovati i po pet ili šest sprovoda dnevno), i zahteva prekovremeno angažovanje službe obezbeđenja. Pored velikog broja sprovoda, rad službe obezbeđenja dodatno otežavaju bezbednosni problemi uzrokovani položajem zgrade (blizina stambenih zgrada koje gledaju na šetalište i dvorište koje koristi i policija).

U službi obezbeđenja su zaposlene dve žene, što je vrlo dobro, imajući u vidu da u pritvoru bivaju smeštene i žene.

19.6. Preporuke

Stekli smo utisak da se prema licima lišenim slobode postupa dobro, i u najvećoj meri u skladu sa odredbama ZIKS. Ovakvu praksu treba nastaviti. Prenaseljenost je problem koji postoji, ali koji ne može rešiti uprava zatvora, već zahteva značajnija ulaganja i angažman Uprave za izvršenje krivičnih sankcija.

Najozbiljnija zamerka koja se tiče prava lica lišenih slobode odnosi se na trajanje boravka na otvorenom pritvorenih lica. Ovog problema svesna je i uprava zatvora i on bi mogao biti otklonjen pregrađivanjem šetališta, što je u planu. Pored toga, bilo bi dobro da jedan deo šetališta bude natkriven tako da pritvorenicima bude omogućeno da se sklone od kiše kada su na otvorenom.

Odvajanje pušača od nepušača nije lako, imajući u vidu potrebu da neki pritvorenici, okrivljeni kao saučesnici, moraju biti razdvojeni, ali svakako treba nastojati da nepušači ne borave u prostorijama u kojim se puši.

Trebalo bi razmotriti uklanjanje svih prepreka sa prozora prostorija u kojim su smeštena pritvorena lica, jer otežavaju provetravanje a pitanje je da li omogućavaju ono zbog čega su postavljene (vidi pod 1). Ukoliko je zbog interesa krivičnog postupka ili bezbednosti potrebno onemogućiti razgovor pritvorenika koji su šetalištu sa pritvorenicima koji su u ćelijama, to se može uraditi i tako što bi obezbeđenje nadgledalo pritvorenike tokom šetnje, što ne bi trebalo da predstavlja problem, posebno ukoliko se šetalište pregradi, kao što je planirano.

Zdravstvene preglede trebalo bi vršiti bez prisustva obezbeđenja, a samo izuzetno, ukoliko lekar smatra da je obezbeđenje neophodno, uz njegovo prisustvo. Osim toga, pregled nakon upotrebe mera prinude treba ponavljati, kao što je propisano članom 130 ZIKS. Kako se, prema zatvorskim evidencijama, mere prinude retko upotrebljavaju, ponavljanje pregleda ne bi smelo da predstavlja problem, uprkos činjenici da zatvor nema stalno zaposlenog lekara. Na kraju, trebalo bi se potruditi da se i pregled pri otpustu obavezno vrši, kao što je i propisano zakonom.

20. OKRUŽNI ZATVOR U UŽICU

Vreme posete: jul 2010.

Brojno stanje u vreme posete: 26 osuđenih, 7
prekršajno kažnjenih, 55 lica u pritvoru (ukupno 88)
Prosečno brojno stanje (u poslednjih godinu dana):
između 80 i 160

20.1. Materijalni uslovi

Okružni zatvor u Užicu nalazi se u centru grada, okružen zgradama opštine, policije, suda i stambenim zgradama. Vrlo blizu zatvora nalazi se i bolnica. Zgrada zatvora ima prizemlje i dva sprata. U prizemlju i na drugom spratu su smeštena osuđena i prekršajno kažnjena lica, dok se pritvo-renici nalaze na prvom spratu i u jednoj prostoriji na drugom spratu.

Zatvor raspolaže sa oko 80 kreveta, ali je u njemu obično smešteno više ljudi. Po pravilu je broj lica lišenih slobode najveći tokom zimskih meseci (poslednje zime je u jednom trenutku u zatvoru bilo 160 ljudi), kada nije moguće obezbediti dovoljno kreveta, pa se za spavanje koriste dušeci koji se postavljaju na podove ćelija. Prenaseljenost je najveća u delu u kojem se nalaze pritvorena lica, koja ovde čine većinu zatvorske populacije.

U prizemlju zgrade nalazi se zatvoreno odeljenje u koje se smeštaju osuđenici koji su razvrstani u kategoriju V (u ovu kategoriju razvrstavaju se osuđeni kod kojih se „na osnovu osobina ličnosti, vrste i težine učinjenog krivičnog dela, ranijeg načina života, i ostvarenog nivoa prevaspitanja, očekuje otežana adaptacija na zavodske uslove i sa kojim je potreban intenzivniji vaspitno-korektivni rad“). Osuđeni spavaju u sobama u kojim ima najviše osam kreveta, a veći deo dana provode u hodniku i u dnevnom boravku. Prostorije su vrlo visoke i imaju dovoljno velike prozore da bi bile solidno osvetljene i provetrene, čiste su, ali su zidovi, iako je zgrada nedavno renovirana (pre tri godine), u vrlo lošem stanju, zbog vlage koja nastaje usled pucanja ili začepeljivanja cevi u pritvorskim prostorijama

(koje se nalaze iznad), ali i plavljenja tih prostorija u letnjim mesecima, kada pritvorenici koriste vodu za rashlađivanje. Prema rečima osoblja i osuđenika, ovi problemi nisu posledica loših izvedenih radova, već nerazumnog ponašanja pritvorenika. U ovom delu zatvora sanitarije su u prilično lošem stanju. Ovde se nalazi i prostorija koja se koristi za policijski pritvor. Nju obezbeđuje policija. Površine je oko osam kvadratnih metara i u njoj se nalaze četiri kreveta.

Za pritvor se koristi sedam prostorija, šest na prvom i jedna na drugom spratu. I ovde je u sobi smešteno najviše osam ljudi. Prostorije su u boljem stanju od onih u prizemlju. Nisu vlažne, a i dušeci na krevetima su nešto bolji.

Prostorije za osuđena lica koje se nalaze na drugom spratu su u najboljem stanju, vrlo su čiste, dobro osvetljene, provetrene i bez vlage. I ovde u sobama ima najviše osam kreveta.

Kuhinja se nalazi u prizemlju, stara je, ali se dobro održava.

Šetalište je vrlo malo, površine oko 60 kvadratnih metara, zaklonjeno okolnim zgradama. U zatvoru nema mogućnosti za rekreaciju.

20.2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Svi osuđenici sa kojim smo razgovarali razvrstani su u V kategoriju i nalaze se u prizemlju, u zatvorenom odeljenju. Svi su se žalili na režim koji se primenjuje u odnosu na njih. Naime, sobe u kojim spavaju se nakon doručka zaključavaju, tako da do ručka borave u hodniku i u dnevnom boravku. Sobe se ponovo otključavaju posle ručka, kada za odmor imaju oko dva sata, a onda se ponovo zaključavaju i osuđenici ponovo ostaju u hodniku i dnevnom boravku, do večerja. Poželjno je da lica lišena slobode (uključujući pritvorenike) značajan deo dana provode van svojih ćelija (to preporučuje i Evropski komitet za sprečavanje mučenja), ali boravak van ćelija ima najviše smisla ukoliko je ispunjen nekim aktivnostima. Kako u ovom slučaju osuđenicima van ćelija nisu dostupne neke smislene aktivnosti, a hodnik i dnevni boravak nisu ništa udobniji od ćelija (stolice u dnevnom boravku su neudobne), režim koji se primenjuje je za većinu osuđenika neprijatan i naporan. Najbolje bi bilo prosto ostaviti ćelije otvorene tokom celog dana, i dopustiti osuđenicima da, kada to žele, koriste krevete za odmor.

Pored ovoga, osuđenici su se žalili na loše stanje prostorija, pre svega na vlagu i neprijatne mirise koje ona izaziva. Dosta primedbi odnosilo

se na ishranu. Osuđenici kažu da je hrana lošeg kvaliteta, a porcije nedovoljne.

Bilo je nekoliko pritužbi na navodno povremeno drsko ponašanje pojedinih stražara. Nije bilo pritužbi koje bi se ticale ostvarivanja prava na dopisivanje, telefoniranje, posete i prijem paketa.

Prema zatvorskim evidencijama, mere prinude se retko upotrebljavaju: devet puta tokom 2007. godine, sedam puta tokom 2008. godine, deset puta tokom 2009. godine, a četiri puta tokom prve polovine 2010. godine. Tokom 2010. godine izrečeno je devet disciplinskih mera.

Kako je zatvor prenaseljen, a ima samo jedno šetalište, nije moguće obezbediti da lica lišena slobode na otvorenom borave dva sata dnevno, kao što je to propisano zakonom. Boravak na otvorenom traje oko 40 minuta.

Uprava zatvora nastoji da uposli osuđene van zatvora kad god je to moguće.

20.3. Bezbednost

Osuđenici sa kojima smo razgovarali smatraju da ne postoji opasnost od ozbiljnijih sukoba među osuđenim licima. Oni kažu da su odnosi među osuđenicima dobri i da nema maltretiranja slabijih ili posebno osetljivih osuđenika. Uz to, oni su sigurni da je obezbeđenje odlično poznato sa međusobnim odnosima lica lišenih slobode i spremno da spreči ozbiljnije sukobe.

U poslednje vreme nije bilo udaljenja. Poslednje bekstvo desilo se dosta davno. Do pre nekoliko godina bilo je pokušaja prokopavanja zidova. Kasnije su zidovi armirani i ovakvih pokušaja od tada i nema.

Osoblje i uprava su povremeno izloženi pretnjama, koje dolaze uglavnom od pritvorenih lica.

Na ulazu u zatvor nalazi se detektor za metal. Ovo je jedan od retkih zatvora koji nema detektor za otkrivanje mobilnih telefona. I pored toga, obezbeđenje je uspevalo da pronađe mobilne telefone.

20.4. Zdravstvena nega

U zdravstvenoj službi rade medicinska tehničarka, koja je prisutna svakog radnog dana, i lekarka specijalista interne medicine koja u zatvor dolazi jednom nedeljno i po pozivu. Povoljna okolnost je to što se bol-

nica nalazi na pedesetak metara od zatvora i moguće je brzo obezbediti medicinske usluge, ukoliko su potrebne u trenutku kada u zatvoru nema medicinskog osoblja.

Zdravstvena služba koristi dve prostorije: jednu koja je vrlo mala i izgleda kao preuređena ostava, i drugu, u kojoj se vrše pregledi. Zatvor poseduje EKG aparat, tenziometar i glikomer. Postoji i sterilizator, koji nije u upotrebi, što znači da se previjanja i slične intervencije mogu vršiti samo kao prva pomoć.

Pristup apoteci ima samo medicinska tehničarka, koja i deli lekove, izuzev vikendom, kad taj posao obavlja služba obezbeđenja. Tehničarka navodi da se lekovi često zloupotrebljavaju i da se njima trguje.

U zatvoru nema uslova za stacionarno lečenje, tako da se pacijenti kojima je ono potrebno najčešće odvođe u Specijalnu zatvorsku bolnicu. Kada se pacijenti transportuju u civilne zdravstvene ustanove radi lečenja, obavezno ih prati medicinska tehničarka.

U zatvoru je moguće davati metadonsku terapiju. Vršse se testiranja na psihoaktivne supstance.

Postoje posebni jelovnici za dijabetičare.

Pregledi se obavljaju tako što obezbeđenje stoji na vratima prostorije u kojoj se pregled vrši, izuzev ako pacijent zahteva da bude pregledan bez prisustva obezbeđenja. Napominjemo da bi se pregledi po pravilu trebali obavljati bez prisustva obezbeđenja, osim izuzetno, kada lekar proceni da je prisustvo obezbeđenja neophodno radi zaštite bezbednosti pacijenta i medicinskog osoblja.

Pregledi nakon upotrebe mera prinude se vrše u skladu sa zakonom.

20.5. Osoblje

Kada se govori o osoblju zatvora, najvažnije je istaći da u službi obezbeđenja radi svega 21 osoba. Primera radi, u okružnim zatvorima u Kraljevu, Čačku i Kruševcu, koji su približno istog kapaciteta kao Okružni zatvor u Užicu, broj zaposlenih u službi obezbeđenja je bar za oko 50 % veći.

Treba spomenuti da zatvor, izuzev upravnika, nema zaposlenog pravnika. Zapošljavanje pravnika neophodno je za valjano vođenje disci-

plinskih postupaka protiv osuđenika i zaposlenih, ali i za pružanje pravne pomoći osuđenima.

20.6. Preporuke

Osnovna preporuka koja se odnosi na postupanje prema licima lišenim slobode tiče se režima koji se primenjuje prema osuđenim licima (vidi pod 2). Njima i tokom dana treba učiniti dostupnim prostorije u kojim spavaju, jer je očigledno da je za većinu osuđenika dug boravak u hodniku i dnevnom boravku neprijatan i naporan. Ovo nikako ne znači da im treba potpuno uskratiti ili skratiti boravak van ćelije, već da jednostavno treba omogućiti da, u nedostatku smislenih aktivnosti, sami odluče gde će provoditi vreme.

Potrebno je naročitu pažnju posvetiti ishrani, posebno imajući u vidu činjenicu da se osuđenici žale na to da je hrana lošeg kvaliteta a porcije suviše male.

Zdravstvene preglede treba vršiti bez prisustva obezbeđenja, izuzev ukoliko postoje ozbiljni razlozi da pregledu prisustvuje i obezbeđenje.

Da bi se obezbedilo zakonito funkcionisanje zatvora neophodno je zaposliti pravnika.